

ประวัติหอสมุดแห่งชาติ

นางแม่นมาส ชวลิต
เรียบเรียง

กรมศิลปากรจัดพิมพ์

เนื่องในงานพิธีเปิด

หอสมุดแห่งชาติ ท่าสาธุการ

017.5593

ม ๕754

ณ. 2

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๙

ประวัติหอสมุดแห่งชาติ

นางแม่นาส ช่วสิต

เรียบเรียง

กรมศิลปากรจัดพิมพ์

เนื่องในงานพิธีเปิด

หอสมุดแห่งชาติ ท่าสาธุการ

วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๙

เลขที่

๐๖๗. ๕๕๙๓

เลขหมู่

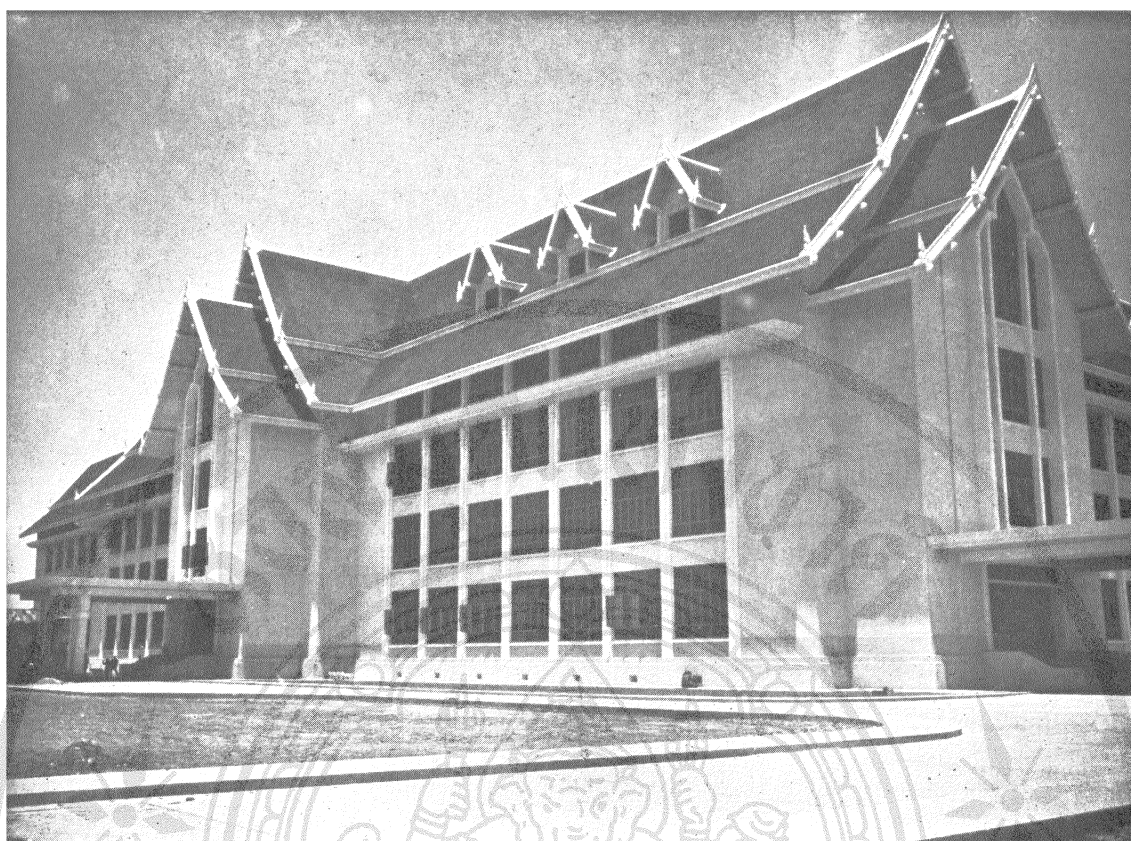
๘๗๕๖/

๒.๑

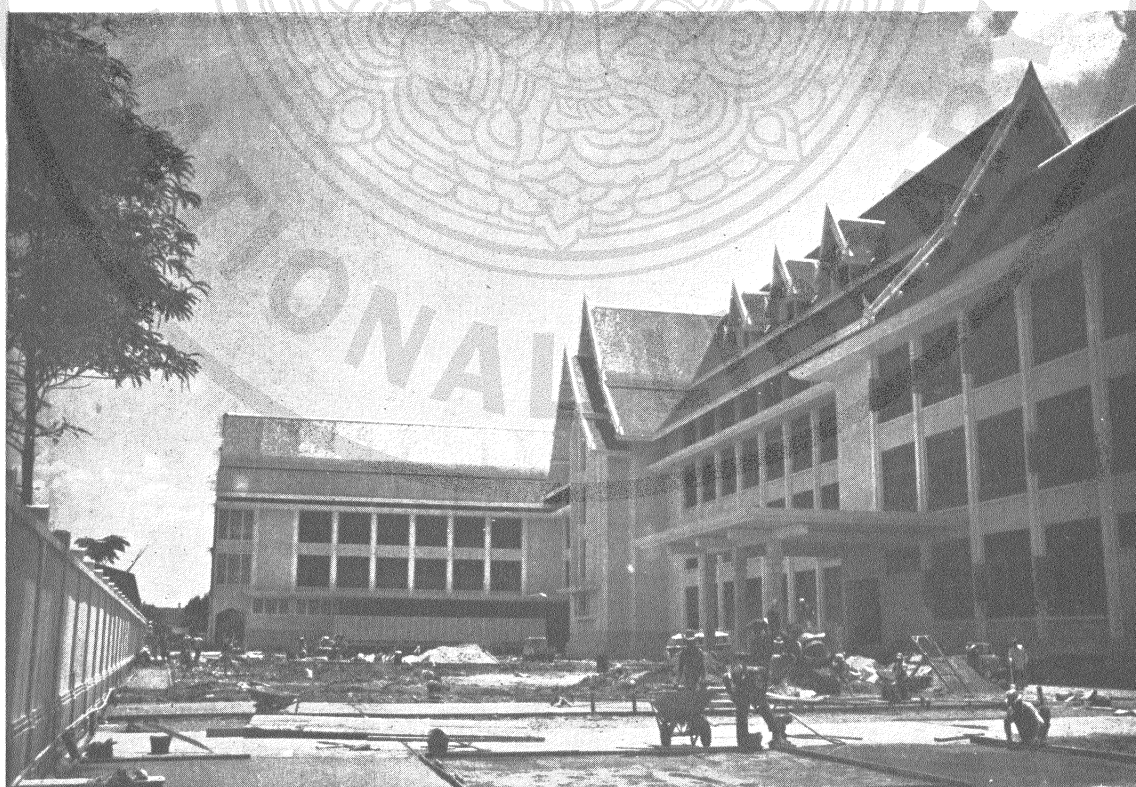
เลขทะเบียน

๑.๑๓๓๕๐๖

ร. ๔๖๖๗

หอสมุดแห่งชาติ ทำวสุกรี (บน) ด้านหน้า (ล่าง) ด้านหลัง
 ถ่ายขณะก่อสร้างปรับปรุงบริเวณ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๐๙

ที่เก็บหนังสือ ในหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

ที่เก็บหนังสือ และวารสารเย็บเล่ม

คำนำ

ความเป็นมาของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและหอสมุดแห่งชาติในประเทศไทยนั้น เข้าใจว่าเป็นที่ทราบกันดีในบรรดาท่านผู้รู้และผู้สนใจอยู่แล้ว เพราะมีตำนานการจัดตั้งซึ่งราชบัณฑิตยสภาในสมัยนั้นเคยจัดพิมพ์เผยแพร่มาแล้วแต่ก่อน และกรมศิลปากรเคยเก็บความมาเรียบเรียงจัดพิมพ์เผยแพร่อีกครั้งคราว โดยเฉพาะความเป็นมาของหอสมุดสำหรับพระนคร ซึ่งต่อมาเป็นหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน กรมศิลปากรได้มอบให้นางแม่นมาส ชวลิต บรรณารักษ์เอกในหอสมุดแห่งชาติ เรียบเรียงและจัดพิมพ์ขึ้นเผยแพร่ในโอกาสนี้ อีก ซึ่งท่านจะอ่านทราบได้ในเล่มนี้ แต่เพื่อท่านผู้อ่านจะได้ทราบความริเริ่มในการก่อสร้างหอสมุดแห่งชาติ ท้าวสุกรี ซึ่งเป็นสถานที่แห่งใหม่ จึงขอนำเรื่องราวมาเล่าควบกันไปกับงานการก่อสร้างและปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติด้วย เพราะเกิดจากความริเริ่มร่วมกัน

ท่านผู้อ่านคงจะพอจำกันได้ว่า ภายหลังที่ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ ฯพณฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร (เวลานั้น เป็นพลโท) เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ นั้น ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีได้กราบบังคมทูล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งรัฐมนตรีชุดใหม่ในคณะรัฐบาลของท่านขึ้น ซึ่งมี ฯพณฯ ม.ล. ปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมในขณะนั้นด้วย วันหนึ่ง ฯพณฯ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ได้เรียกข้าพเจ้า

ไปสนทนาและซักถามว่า กรมศิลปากรมีจุดหมายที่จะเร่งรัดงานใหญ่อะไร เป็นสำคัญ ข้าพเจ้าได้กราบเรียนต่อ ๖ พันฯ ว่า ใครจะเร่งรัดงานเกี่ยวกับพิพิธภัณฑสถานและหอสมุดแห่งชาติให้ทันสมัย เป็นจุดหมายสำคัญ เพราะฉะนั้น งานพิพิธภัณฑสถานและหอสมุด ๖ เกือบจะพูดได้ว่าหยุดอยู่กับที่ ยังไม่มีเส้นทางและโอกาสจะปรับปรุงให้ก้าวหน้าเช่นงานของสถาบันอื่น ประจวบกับเวลานั้นกรมศิลปากรได้สร้างภาพยนตร์สารคดีมีเสียงสีในฟิล์ม เรื่อง “ไทยแลนด์” กับ “นิวเพอร์” ไว้ กำหนดนำไปฉายร่วมกับเรื่อง พยานสาวท (Witness for the Prosecution) ณ โรงภาพยนตร์กรุงเกษม และได้กราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า ๖ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรในรอบปฐมทัศน์เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๑ ด้วย ๖ พันฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจึงแนะนำให้ทำกระจกฉายเป็นข้อความแสดงถึงประโยชน์และความสำคัญของพิพิธภัณฑสถานและหอสมุด ๖ ไปฉายสลับตลอดรายการ เพื่อให้ประชาชนได้ตื่นตัวเห็นความสำคัญและสนับสนุนกิจการพิพิธภัณฑสถานและหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งกรมศิลปากรก็ได้ปฏิบัติไปตามบัญชาของ ๖ พันฯ หลังจากนั้นทางราชการได้ยุบเลิกกระทรวงวัฒนธรรมและโอนกรมการศาสนากับกรมศิลปากรมาขึ้นอยู่ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ๖ พันฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษในด้านหอสมุดและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ โดยได้จัดสรรที่ดินของกระทรวงศึกษาธิการ ณ บริเวณท่าवासกรี ให้เป็นที่สร้างอาคารหอสมุด และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และจัดสรรงบประมาณสำหรับส่งสถาปนิกไปดูงานสถาปัตยกรรมทางหอสมุด ซึ่งกรมศิลปากรได้เลือกส่งนายแสวง สดประเสริฐ สถาปนิกเอกของกรมศิลปากรไปดูงานการก่อสร้าง ณ ทวีปอเมริกาและยุโรปแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ซึ่งนายแสวง

สตประเสริฐ ได้กลับมาออกแบบ ตามเจตจำนงของ ฯพณ ฯ และกรม
ศิลปากรได้ประชุมช่างช่วยกันพิจารณาตรวจแก้จนเป็นที่พอใจ แล้วนำ
เสนอ ฯพณ ฯ รัฐมนตรี ว่าการกระทรวงศึกษาธิการโปรดอนุมัติให้เปิดการ
ประกวดราคา โดยห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลดำรงก่อสร้างเป็นผู้ประมูล
ได้ และ ฯพณ ฯจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ได้มาประกอบ
พิธีวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ส่วนกรมศิลปากรก็ได้
บากบั่นดำเนินงานทางด้านพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมาโดยลำดับ โดยจัด
สร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา ขึ้น ณ จังหวัดพระนครศรี
อยุธยา ด้วยทุนการจำหน่ายพระพิมพ์ที่ได้จากกรุในพระปรมาภิไธยบรม
และกราบบังคมทูลอัญเชิญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระ
พระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดได้ใน
ปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๔ แล้วจัดสร้างพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รามคำแหง
ขึ้น ณ จังหวัดสุโขทัย ด้วยทุนจากการจำหน่ายพระพิมพ์ สมทบกับ
งบประมาณแผ่นดิน และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดได้ในต้นปี พ.ศ.
๒๕๐๗ เป็นอันว่างานสำคัญในหน้าที่ของกรมศิลปากร ๒ สถาบัน คือ งาน
พิพิธภัณฑสถานและหอสมุด ฯ ตามที่ได้กราบเรียนไว้ต่อ ฯพณ ฯ รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการแต่แรก ได้รับการสนับสนุนด้วยดีและก้าวหน้ามาโดย
ลำดับ การดำเนินงานเกี่ยวกับสถาบันทั้งสองดังกล่าว ข้าพเจ้าได้แต่ง
เป็นคำกลอนใช้ขับเสภา ในโอกาสที่ ฯพณ ฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา
ธิการได้จัดงานเลี้ยงฉลองให้แก่ข้าราชการในกระทรวงศึกษาธิการ ผู้ได้รับ
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสายสะพาย เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๗
มีคำกลอนตอนหนึ่ง ท้าวความถึงงานทั้งสองว่า

เมื่อแรกเริ่ม ร่วมงาน การปฏิบัติ มาสังกัด กระทรวงศึกษา ท่านว่างาน
ศิลปากร มุ่งงานใด ไว้เป็นประธาน วางหลักการ เป็นสำคัญ นั้นอันใด

ผมเรียนท่าน ว่าพิพิธภัณฑ และหอสมุด อย่ากริบรัด แรงกระชั้น ให้ทันสมัย
 ท่านพินิจ นิ่งรำลึก นึกการณ์ไกล แล้วสั่งให้ ทำกระจกฉาย ไปโฆษณา
 ในโรงหนัง เมื่อครั้งฉาย เรื่อง “นิวเพอร์” อัญเชิญเสด็จ พระพุทธกระหม่อม จอมเกศา
 ทั้งสองพระองค์ เสด็จทรง ทอดทัศนา เป็นที่ปรา-โมทย์เปรม เกษมสำราญ
 ต่อจากนั้น เราก็อำนาจ เล็งหาทรัพย์ แหม! ปุบปั๊บ ได้มา ตั้งบำเพ็ญการ
 ได้พบกรุ เหลือล้น พันประมาณ ในอาราม โบราณ อยู่ชยา
 ได้สิ่งของ ทองหิรัญ อัญมณี ล้วนของดี หลายหลาก มากหนักหนา
 ทั้งพระเครื่อง ชินสำริด พระบูชา คนนา นับแสน แน่นกรูใน
 ขออนุมัติ จัดให้ คนได้เช่า พระเครื่องเก่า ล้วนดีดี จะมีไหน
 ได้เงินมา หลายล้าน ประมาณไว้ นำมาใช้ รังสฤษดิ์ พิพิธภัณฑ
 ซื้อพิพิธ - ภัณฑสถาน ฯ เจ้าสามพระยา เฉลิมเกียรติ กษัตรา องค์รังสรรค์
 ราชบุรณะ อาราม นามสำคัญ เป็นมิ่งขวัญ ในจังหวัด อยู่ชยา
 แล้วต่อมา ได้พบ กรุพระใหม่ ในจังหวัด สุโขทัย เลิศนักหนา
 นำให้เช่า รับเอา ซึ่งเงินตรา มาเป็นค่า สร้างสถาน อาคารดี
 เฉลิมนาม พิพิธภัณฑสถาน ฯ รามคำแหง เพิ่มอีกแห่ง ชูเชิด ประเสริฐศรี
 หอสมุด ฯ ใหม่ที่ท่า วาสกรี เวลานี้ กำลังสร้าง อย่างงดงาม

บัดนี้ การก่อสร้างหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี เฉพาะตอนที่เป็
 อาคารหอสมุดแห่งชาติเสร็จเรียบร้อยแล้ว ซึ่งบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่
 กำลังจัดหนังสือเข้าที่และเข้าหมวดหมู่ ภายหลังที่ ฯ พณ ฯ จอมพล ถนอม
 กิตติขจร นายกรัฐมนตรีประกอบพิธีเปิดในวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘
 แล้ว หอสมุดแห่งชาติใหม่นี้ ก็จะเสนอบริการแก่นักเรียนนักศึกษาและ
 ประชาชนต่อไป แต่อาคารตอนที่จะเป็นหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กำลัง

อยู่ในระยะของงบประมาณเพื่อการก่อสร้าง ซึ่งคงจะก่อสร้างต่อเติมให้เสร็จสมบูรณ์ในโอกาสต่อไป ส่วนงานด้านพิพิธภัณฑ์สถานฯ ก็กำลังปรับปรุงและก่อสร้างขึ้นใหม่ในจังหวัดอื่น ๆ อีก รวมทั้งปรับปรุงและก่อสร้างอาคารเพิ่มเติมในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ด้วย ซึ่งแต่ละแห่งจะได้ทำพิธีเปิดและเสนอบริการแก่ประชาชนต่อไปโดยลำดับ

ข้าพเจ้ามั่นใจว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและหอสมุดแห่งชาติ นอกจากจะเป็นที่รวบรวมไว้ซึ่งศิลปวิทยาสาระสมบัติอันมหาศาล เป็นประจักษ์อารมณ์เชิดชูเกียรติของประเทศไทยและประชาชนชาวไทยแล้ว คงจะเป็นสถาบันอำนวยความสะดวกอันยิ่งใหญ่แก่การศึกษา เป็นที่เพิ่มพูนสติปัญญาแก่ประชาชนในชาติ ให้ความรอบรู้เรื่องราวปราชญ์ในสรรพวิทยาการโดยลึกซึ้งกว้างขวาง สืบไป.

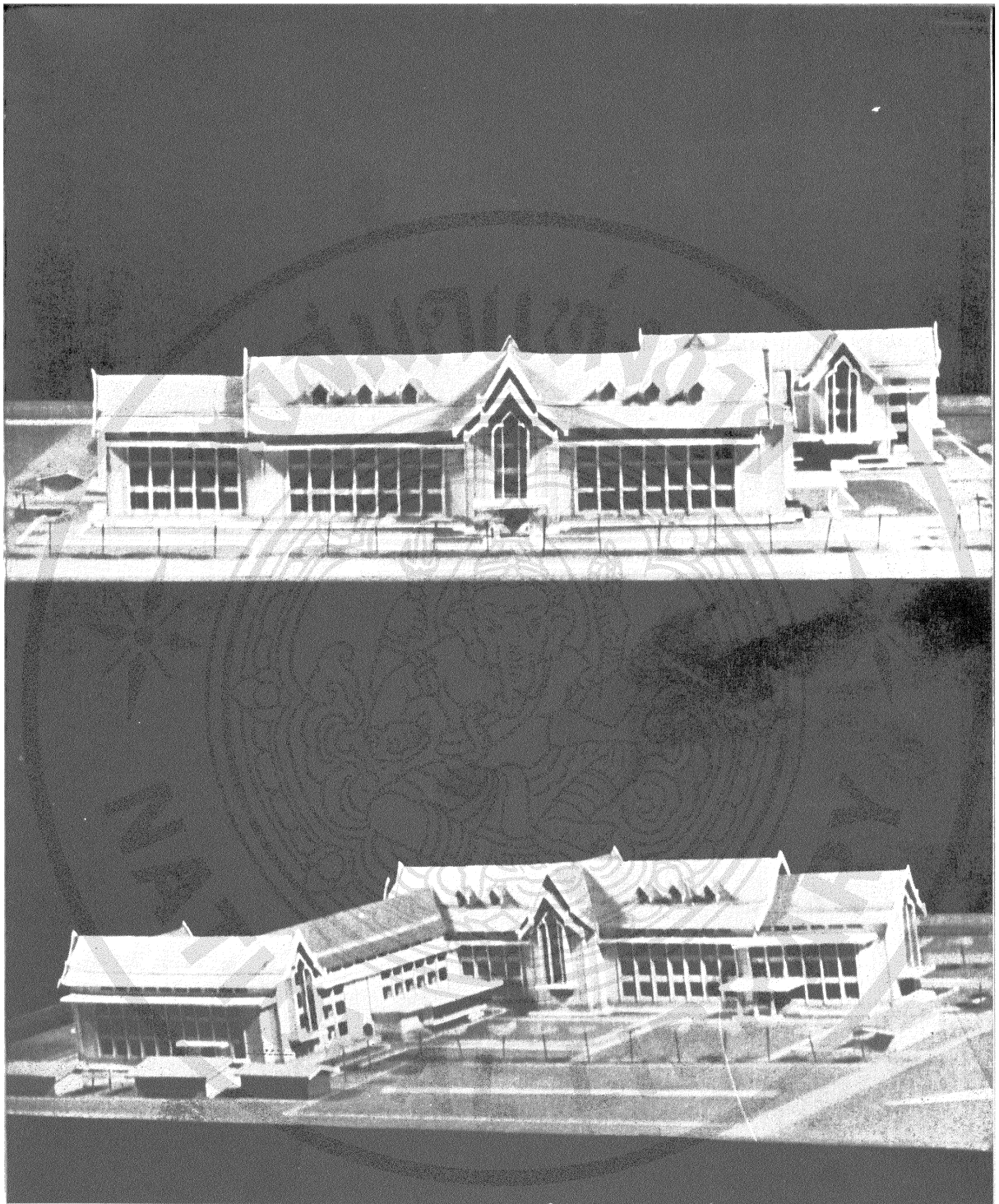

กรมศิลปากร

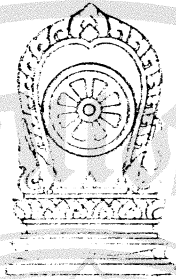
๒๐ เมษายน ๒๕๐๙

สารบัญ

คำนำ	๑
คำกลอน เรื่อง หอสมุดแห่งชาติ ของ ฯพณฯ ม.ล. ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	๓
ประวัติหอสมุดแห่งชาติ	
ภาค ๑ หอสมุดแห่งชาติ ในอดีต	
ตอน ๑ พ.ศ. ๒๔๔๘—๒๔๖๕	๕
ตอน ๒ พ.ศ. ๒๔๗๐—๒๕๐๔	๔๕
ภาค ๒ หอสมุดแห่งชาติ ในปัจจุบัน	
การจัดสถานที่ในอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าわสุกรี	๖๑
การปรับปรุงแก้ไขและขยายงาน	๖๔
โครงการพัฒนาหอสมุดแห่งชาติ	๗๒
ภาค ๓ การก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าわสุกรี	
จังหวัดพระนคร	๗๔
ตวงฤกษ์	๗๕
คำกล่าวรายงานในพิธีวางศิลาฤกษ์	๘๐
คำกล่าวตอบในพิธีวางศิลาฤกษ์	๘๘

ภาพกระสวน อาคารหอสมุดแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ทำวาสุกรี
 ภาพบน — ด้านหน้า (ทิศตะวันออก) ของหอสมุดแห่งชาติ เห็นอาคารหอจดหมายเหตุอยู่ด้านขวามือ
 ภาพล่าง — ด้านหลัง (ทิศตะวันตก) เห็นอาคารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และราชบัณฑิตยสถาน
 (ซึ่งยังมิได้สร้าง) อยู่ซ้ายมือ

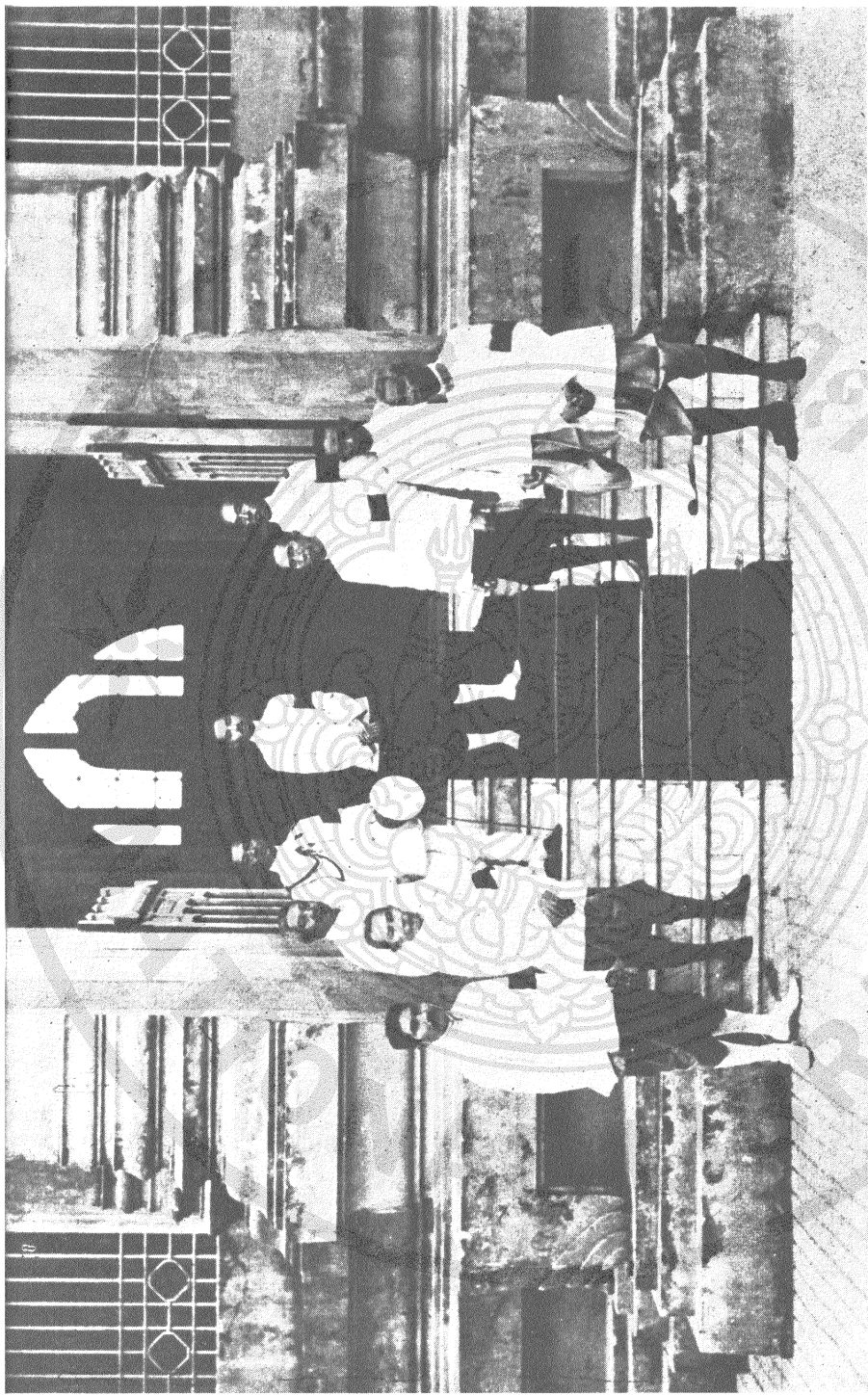

ขอสมุดเนื้องานนี้ประกาศว่า
ได้รอมสรรพจักรไว้ก่อนแล้ว
แม้ปณณฺหยาบสนพรจากดินแดน
ที่วัดธรรมรู้คู่แท่งเป็นเพื่อกัน

โพธิ์มหา

๒๗ มษายน ๒๕๐๙

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเปิดหอพระสมุดวชิราวุธ เมื่อแรกเสวยราชย์ ใน พ.ศ. ๒๔๖๘
 เสด็จประทับทรงฉายพระบรมฉายาลักษณ์ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์และคณะกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร ที่หน้าหอพระสมุดวชิราวุธ
 (แถวซ้าย) เจ้าพระยาธรรมาธิปัตย์ หม่อมเจ้าปิยะกิตติธาดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต
 (แถวขวา) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์
 พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ พระยาโบราณราชธานินทร์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี (ประทับกลาง) เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด
หอพระสมุดวชิรญาณหัจฉินใหม่ และพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๕

ทรงฉายพระบรมฉายาลักษณ์ร่วมกับกรรมการราชบัณฑิตยสภา หน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
(ซ้าย) มหาอำมาตย์โท พระยาไบบราณราชบัณฑิต สืบแดงพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
(ขวา) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ หม่อมเจ้าปดถาด

ภาค ๑

หอสมุดแห่งชาติ ในอดีต

ตอน ๑

พ.ศ. ๒๔๔๔ – ๒๔๖๙

ความเป็นมาของหอสมุดแห่งชาติแต่แรกเริ่มนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้โดยละเอียดในหนังสือ **ตำนานหอพระสมุด*** ในที่นี้จึงขอกล่าวแต่เพียงสังเขป

หอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน สืบเนื่องมาจากหอพระสมุดซึ่งสมเด็จพระมหาภคจักราชในพระบรมราชจักรีวงศ์ทรงสร้างขึ้นไว้ คือ หอพระมนเทียรธรรม หอพระสมุดวชิรญาณ (เดิม) และหอพุทธศาสนสังกะหะ ซึ่งต่อมารวมกันเข้าเป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร

หอพระมนเทียรธรรม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสร้างขึ้นสมัยเดียวกับที่ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๒๖ เพื่อให้เป็นที่เก็บพระไตรปิฎกของหลวง ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งได้โปรดให้สังคายนาพระไตรปิฎก และทรงสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวง ตามที่สังคายนาแล้ว เก็บไว้ ณ หอพระมนเทียรธรรม การรักษาหนังสือในหอพระมนเทียรธรรมนี้ เป็นหน้าที่ของกรมราชบัณฑิต

* ตำนานหอพระสมุด หอพระมนเทียรธรรม หอวชิรญาณ หอพุทธศาสนสังกะหะ และหอพระสมุดสำหรับพระนคร สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียบเรียงทูลเกล้าฯ ถวายเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดหอพระสมุดสำหรับพระนคร ณ วันเสาร์ที่ ๖ มกราคม ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๔

หนังสือพระไตรปิฎกฉบับหลวง ที่สร้างในรัชกาลที่ ๑ และเก็บรักษาไว้ในหอพระมนเทียรธรรม มีอยู่ ๑๔ จบ ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างเป็นฉบับพิมพ์ขึ้น ซึ่งทำให้มีกัมภีร์พระไตรปิฎกแพร่หลายและเป็นฉบับแรกซึ่งพิมพ์ด้วยอักษรไทย ฉบับอื่นที่มีมาแต่ก่อนๆ ใช้อักษรขอม จารลงบนใบลานตามแบบที่ทำมาแต่โบราณ และมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันตามลักษณะ เช่น “ฉบับทองทึบ” เพราะปิดทองที่ลานใบปกและขอบข้าง “ฉบับข้างลาย” เพราะมีลายเขียนข้างๆ “ฉบับรดน้ำแดง” เพราะลานใบปกเขียนลายรดน้ำพื้นแดง เป็นต้น

นอกจากหนังสือพระไตรปิฎกฉบับหลวงแล้ว ในหอพระมนเทียรธรรมยังมีหนังสือเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ทางพระพุทธศาสนาอีก หนังสือเหล่านี้ในสมัยที่หม่อมเจ้าประภากร ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงเป็นอธิบดีกรมราชบัณฑิต ได้ทรงชักชวนพวกราชบัณฑิตให้ช่วยกันคัดเลือกเรื่องที่เห็นว่าเป็นประโยชน์รวมพิมพ์เป็นเล่ม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ เรียกว่า “หนังสือมนเทียรธรรม” พิมพ์จำหน่ายไปได้ ๒ ภาคก็หยุดไป เพราะหม่อมเจ้าประภากรถึงชีพิตักษัย

หอพระสมุดวชิรญาณ (เดิม) ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ โดยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธาน ทรงบริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์ร่วมกันสร้างขึ้นเป็นการสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕

เจ้าอยู่หัวจึงโปรดพระราชทานนามหอสมุดนั้นว่า “หอพระสมุดวชิรญาณ” ตามพระสมณานิโธยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงผนวช และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ได้พระราชทานตึกในพระบรมมหาราชวังให้เป็นสถานที่ตั้งหอพระสมุดฯ พระราชทานเงินพระคลังข้างที่สำหรับการตกแต่งภายใน และทรงแต่งตั้งคณะกรรมการสำหรับการจัดการหอพระสมุดฯ ขึ้น เรียกว่า กรรมการสัมปาทิก ได้มีพิธีเปิดหอพระสมุดวชิรญาณ โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗

หนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณ มีหนังสือไทยซึ่งพิมพ์ขายในขณะนั้น และหนังสือภาษาต่างประเทศ ซึ่งสมาชิกของหอพระสมุดฯ แบ่งประทานมาจากห้องสมุดส่วนพระองค์โดยมาก

หอพระสมุดวชิรญาณนี้ จัดเป็นแบบห้องสมุดที่สมาชิกต้องเสียเงินค่าบำรุง (Subscription library) แต่ก่อนอนุญาตให้ผู้ที่ไม่เสียค่าบำรุงมาอ่านหนังสือได้ แต่ไม่ให้ยืม สมาชิกที่เสียค่าบำรุง เรียกว่า ภาคีสมาชิก สมาชิกส่วนใหญ่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

คณะกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ได้ทำการที่สำคัญเกี่ยวกับหนังสือและบรรณารักษศาสตร์ หลายอย่าง เช่น

๑. กำหนดข้อบังคับของหอพระสมุดฯ^๕ ขึ้น เรียกว่า “กฎหมายสำหรับหอพระสมุดวชิรญาณ” ออกครั้งแรกเมื่อ จ.ศ. ๑๒๔๒ (พ.ศ.

๒๔๒๓) ข้อบังคับ^๕ มีลักษณะคล้ายกฎหมายห้องสมุดซึ่งออกใช้ใน
ประเทศที่กิจการห้องสมุดเจริญแล้ว คือได้กำหนดสิ่งสำคัญไว้บาง
ประการ เช่น

- ก. วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งหอพระสมุดฯ
- ข. กรรมสัมปาทิก ซึ่งเป็นพนักงานกองจัดการหอพระสมุดฯ ได้
มีการกำหนดตำแหน่ง จำนวน การแต่งตั้ง หน้าที่และกำหนด
การประชุมไว้อย่างชัดเจน

๒. **วัตถุประสงค์** ของหอพระสมุดวชิรญาณ นอกจาก “เก็บรวบรวมหนังสือต่าง ๆ เก็บไว้ให้เป็นการเจริญในวิชา หยิบหาได้ง่ายทั่วกัน”
แล้วยังมีการ “ช่วยกันรวบรวม และเรียบเรียงข้อความ สำหรับจะได้
บริบูรณ์ในพระราชประวัติในพระบรมมหาราชวัติในพระบรมราชวงศ์
ปัจจุบันนี้...”* ด้วย คณะกรรมการหอพระสมุดจึงได้จัดการออก **หนังสือ
พิมพ์วชิรญาณ** เพื่อแจกแก่สมาชิก กรรมการฯ ช่วยกันเขียนเรื่องและหา
เรื่องเก่าที่เห็นว่ามีประโยชน์มาลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ เป็นเหตุให้มี
เรื่องดี ๆ เกิดขึ้นและแพร่หลายออกไป หนังสือสำคัญ ๆ เช่น พระราช-
พิธี ๑๒ เดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก็ได้เคยลงในหนังสือวชิรญาณมาก่อน

๓. **ส่งเสริมการแต่งหนังสือไทย** เนื่องจากมีผู้ส่งเรื่องมาลงพิมพ์
ในหนังสือวชิรญาณมาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรง

* กฎหมายหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งตั้งขึ้นโดยพระบรมราชานุญาต แต่มีมะโรง โทศก จ.ศ.
๑๒๔๒ พ.ศ. ๒๔๒๓

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕

พระราชดำริว่า หอพระสมุดวชิรญาณควรเป็นธุระในเรื่องบำรุงการแต่งหนังสือไทย จึงโปรดให้สร้าง **เหรียญวชิรญาณ** ขึ้นสำหรับเป็นรางวัลแก่ผู้แต่งหนังสือดี ได้ตราขึ้นเป็นพระราชบัญญัติ เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๒

การคุ้มครองลิขสิทธิ์ทางวรรณกรรมได้เริ่มขึ้นในสมัยนี้เหมือนกัน เนื่องจากหนังสือวชิรญาณมีเรื่องต่างๆ ลงพิมพ์มาก จึงมีผู้คัดลอกเอาไปพิมพ์ขายแข่งกับหนังสือวชิรญาณ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่าการเช่นนี้ไม่เป็นธรรม จึงโปรดให้ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ห้ามผู้หนึ่งผู้ใดคัดลอกเรื่องในหนังสือวชิรญาณไปลงพิมพ์ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหอพระสมุดฯ และต่อมาเมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ตราพระราชบัญญัติกรรมสิทธิ์ผู้แต่งหนังสือ ความข้อหนึ่งในพระราชบัญญัตินี้ ระบุให้ผู้มีกรรมสิทธิ์ถวายหนังสือไว้สำหรับหอพระสมุดวชิรญาณ ๑ ฉบับ หอพุทธศาสนสังกะ ๑ ฉบับ และหอหลวง ๑ ฉบับ

๔. ทำประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับหอพระสมุดฯ โดยจัดให้มีการฉลองขึ้นเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๒ มีการออกร้านขายของ ประกวดการจัดดอกไม้สด เล่นดนตรี และแจกหนังสือวชิรญาณสุภาพิต

๕. เริ่มทำบรรณานุกรม ในสมัยที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ขณะยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ) ทรงเป็นสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ (พ.ศ. ๒๔๓๒)

ได้ให้บรรณารักษ์ ชื่อ Chas. S. Sveistrup จัดทำบรรณานุกรมหนังสือภาษาต่างประเทศที่มีอยู่ในหอพระสมุทวชิรญาณชั้น เรียกว่า “Catalogue of the books of the Royal Vajirajañ Library” ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นหนังสือมีความยาว ๕๓๑ หน้า แบ่งประเภทหนังสือตามเนื้อเรื่อง และมีตรรชนชื่อผู้แต่งอยู่ท้ายเล่ม หนังสือแต่ละเล่มลงรายการเกือบครบถ้วน คือ ชื่อผู้แต่ง ชื่อเรื่อง สำนักพิมพ์ ปีที่พิมพ์ และขนาดของหนังสือ

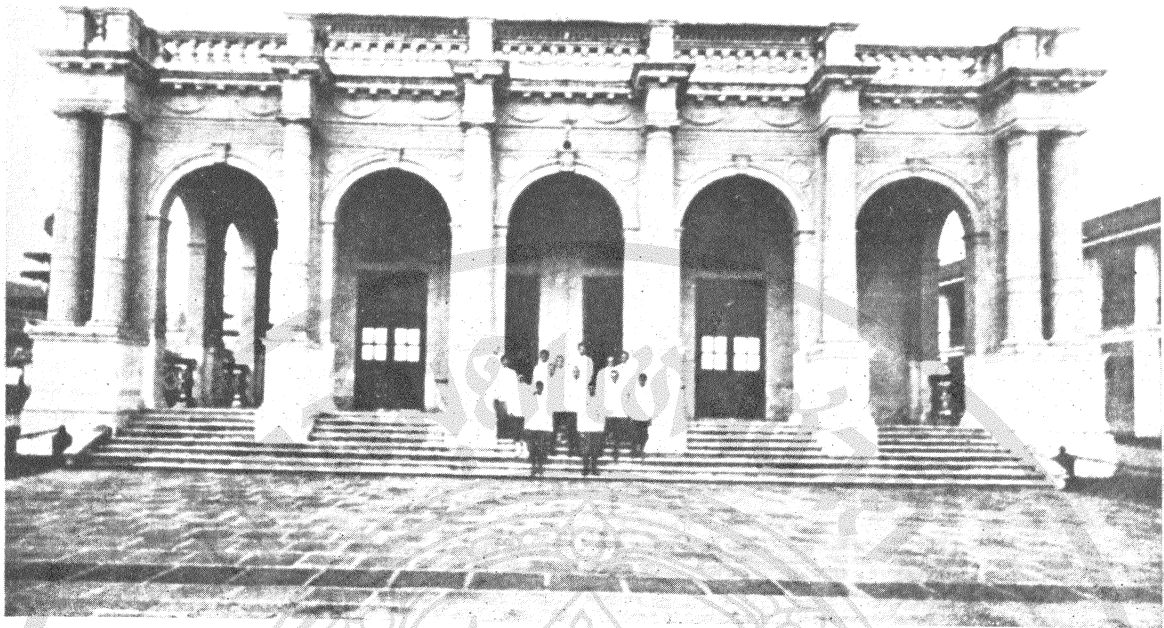
หอพระสมุทวชิรญาณดำรงอยู่ได้ ๒๕ ปี ก็ยกไปรวมกับหอพระสมุทอื่น เป็นหอพระสมุทสำหรับพระนคร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ในตอนหลังกิจการของหอพระสมุทฯ ไม่ก้าวหน้า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานเหตุผลของการชะงักงันไว้ว่า

๑. เงินสำหรับใช้จ่ายในการหอพระสมุทฯ เป็นเงินได้จากค่าบำรุงของสมาชิก ซึ่งมีจำกัด

๒. กรรมการหอพระสมุทฯ ทรงรับราชการในหน้าที่อื่นอยู่แล้ว ไม่มีเวลาว่างจะดูแลจัดการหอพระสมุทฯ ได้เพียงพอ ทั้งยังต้องเปลี่ยนทุกปี

๓. พนักงานของหอพระสมุทฯ เป็นลูกจ้างของหอพระสมุทฯ ซึ่งไม่ได้เป็นหน่วยราชการ ไม่นับว่าเป็นข้าราชการ

หอพุทธศาสนสังคหะ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ด้วยแต่เดิมมีพระราชประสงค์จะสร้างหอธรรม ขึ้นที่วัดเบญจมบพิตร ให้เป็นที่รวบรวมพระไตรปิฎกและหนังสือพระพุทธศาสนาทุกๆ ภาษาเข้าไว้ เมื่อได้ประกาศพระราชประสงค์ออกไป ก็มีผู้ศรัทธานำพระไตรปิฎกฉบับต่างๆ

ตึกศาลาหทัยสมัคม ซึ่งเป้นที่ตงหอพระสมุดฯ ในพระบรมมหาราชวัง

ห้องอ่านหนังสือในตึกศาลาหทัยสมัคม

ตลอดจนหนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนา สิ่งของเครื่องใช้ในการเก็บรักษา
หนังสือ เช่น ตู้และหีบใส่หนังสือ กระจกมุกบ้าง รัตนาลายทองบ้าง มา
ถวายเป็นอันมาก ทรงพิจารณาเห็นว่าหนังสือและสิ่งเหล่านี้เกินความต้อง
การของพระภิกษุสามเณรในวัดเบญจมบพิตร จึงทรงตั้ง **หอพุทธศาสน-**
สังคหะ ขึ้น แต่ตอนนั้นยังไม่มีสถานที่โดยเฉพาะ จึงโปรดให้เก็บรวมไว้
ณ หอพระสมุดวชิรญาณ หอพระสมุดฯ แห่งนี้ตั้งอยู่ได้ ๖ ปี ก็รวมเข้า
เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร

พระไตรปิฎกและหนังสือพุทธศาสนาที่เก็บไว้ที่หอพุทธศาสน-
สังคหะนี้ นอกจากอักษรไทยแล้ว ก็มีอักษรภาษาต่างๆ หลายภาษา เช่น
อักษรขอม อักษรลาว อักษรสิงหล อักษรรามัญ อักษรโรมัน อักษรจีน
อักษรญี่ปุ่น ฯลฯ นับว่าเป็นหอพระสมุดฯ ทางพุทธศาสนาที่สำคัญหอหนึ่ง
สิ่งสำคัญซึ่งกรรมการหอพุทธศาสนสังคหะสร้างขึ้น มี:-

๑. **เริ่มการพิมพ์หนังสือเก่าจำหน่ายในการกุศล** ตั้งต้นด้วยการ
พิมพ์หนังสือ **สวดมนต์** เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๔ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่น
พงษาดิศรมหิป พิมพ์ถวายพระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี ช่วยในงานศพ
เจ้าคุณจอมมารดาสดั จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม) ต่อมาเมื่อผู้ศรัทธารับพิมพ์แจก
ในงานศพและงานมงคลอีก ภายใน ๖ ปี รวมทั้งหมด ๑๐ ราย เป็นหนังสือ
๔ เรื่อง จำนวนพิมพ์ ๑๓,๒๐๐ เล่ม

๒. **ทำบัญชีหนังสือและสิ่งของในหอพระสมุดฯ** ทั้งสองประการ
นี้ ได้เริ่มตั้งแต่สมัยที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรง
เป็นผู้อำนวยการหอพุทธศาสนสังคหะ

หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร

เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการประกาศจัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณให้เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร ประกาศนี้มีข้อความโดยย่อว่า

๑. เนื่องจากปี พ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นอภิเษกสมรสที่พระชนมพรรษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบรรจบครบร้อยปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะสถาปนาสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์ถาวรเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติของสมเด็จพระบรมชนกนาถ จึงทรงพระราชดำริเห็นว่า ควรขยายหอพระสมุดวชิรญาณให้เป็นหอสมุดใหญ่สำหรับพระนคร ให้เป็น “ที่อาศัยแก่บรรดาประชาชนที่จะแสวงหาประโยชน์ต่าง ๆ อันพึงจะได้ในการอ่านหนังสือ” * ตั้งแต่นั้นต่อไป ให้หอพระสมุดวชิรญาณเป็นหอหลวงสำหรับแผ่นดินสืบไป

๒. ให้ยกการและหนังสือต่าง ๆ ในหอพุทธศาสนสังคหะ นอกจากสิ่งของและคัมภีร์พระไตรปิฎกสำหรับวัดเบญจมบพิตร คัมภีร์พระไตรปิฎกและหนังสือในหอพระมนเทียรธรรม ยกเว้นพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่อันได้สังคายนาในรัชกาลที่ ๑ มารวมไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร (เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า The Vajirañāna National Library)

๓. หนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครให้จัดเป็น ๓ แผนก คือ แผนกพระพุทธศาสนา แผนกหนังสือไทย (นอกจากพระพุทธรูป) และแผนกหนังสือต่างประเทศ

* ประกาศจัดการหอพระสมุดวชิรญาณ ให้เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร รัตนโกสินทรศก ๑๒๔ ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๒ วันที่ ๑๕ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๖๑๙-๖๒๐

๔. เงินสำหรับใช้จ่าย ให้จ่ายจากเงินพระคลัง เป็นเงินที่รัฐบาล
อุดหนุนหอพระสมุด ฯ

๕. การปกครองหอพระสมุด ฯ ให้มีสภานายก ๑ และกรรม
สัมปาทิก ๔ รวมเป็น ๕ นาย เป็นพนักงานปกครอง กรรมสัมปาทิก
๕ นายนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
เลือกและแต่งตั้ง กรรมสัมปาทิกมีหน้าที่จัดทำหอพระสมุด ฯ เจริญ

๖. พนักงานหอพระสมุด ฯ นอกจากกรรมสัมปาทิกที่กล่าวแล้ว
ให้มีบรรณารักษ์ และผู้ช่วยบรรณารักษ์ เป็นตำแหน่งราชการซึ่งทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้ง ส่วนเสียนพนักงานให้กรรมสัมปาทิกสภา
เป็นผู้มีอำนาจตั้ง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระบรมราชโอง
การดำรัสสั่งให้ประกาศตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนครแล้ว ก็ได้ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรพระบรมวงศานุวงศ์และ
ข้าราชการ ซึ่งทรงเลือกให้เป็นกรรมการสำหรับจัดการหอพระสมุดสำหรับ
พระนคร ดังปรากฏในเรื่องพระราชทานตราตั้งกรรมการหอพระสมุด
วชิรญาณ ดังนี้*

“ วันที่ ๑๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๔

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออก ณ พระที่นั่งอมรินท
รวินิจฉัย ในการบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณกัณฑ์วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานตราตั้ง
สภานายก และกรรมการสภาหอพระสมุดวชิรญาณ คือ

* พระราชทานตราตั้งกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๒ วันที่
๒๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๔ หน้า ๖๓๙

ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราช
กุมาร เป็นสภานายกในหอพระสมุทวชิรญาณ

ให้พระเจ้านั่งยาเธอ กรมขุนสมมตอมรินทร์ เป็นกรรมการ
ในหอพระสมุทวชิรญาณ

ให้พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เป็นกรรมการ
ในหอพระสมุทวชิรญาณ

ให้พระยาโบราณบุรานุรักษ์ เป็นกรรมการในหอพระสมุทวชิรญาณ”

ครั้นต่อมาในวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ปีเดียวกัน ได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ พระราชทานตราตั้ง ให้พระยาประจักษ์กิจจักร เป็นกรม-
การอีกผู้หนึ่ง

ต่อมาอีก ๕ ปี สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ เป็นสภานายก กรมพระสมมต-
อมรินทร์ ทรงดำรงตำแหน่งนี้อยู่ ๕ ปี ก็สิ้นพระชนม์ จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
(ขณะนั้น ดำรงพระยศเป็นกรมพระดำรงราชานุภาพ) เป็นสภานายก
ต่อมาจนกระทั่งวาระแห่งการเป็นหอพระสมุทสำหรับพระนครสิ้นสุดลง

กรรมการฯ ผู้อื่นซึ่งได้รับพระราชทานตราตั้งต่อมาก็มี หม่อมเจ้า
ปิยภักดีนาถ ในกรมหมื่นวิศุณุนารณิภาธร พระราชวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรี และพระยาศรีภูมิปรีชา

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมยุฏเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๖

กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร มีมาจนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๖๙
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้ยกฐานะขึ้นเป็น
ราชบัณฑิตยสภา

งานสำคัญซึ่งกรรมการหอพระสมุดฯ ได้จัดทำไปตั้งแต่ พ.ศ.
๒๔๔๘-๒๔๖๙ มีดังนี้

๑. สถานที่

เมื่อแรกตั้งเป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร คงอยู่สถานที่เดิมใน
พระบรมมหาราชวังตรงหน้าประตูพิมานชัยศรี กรรมการฯ ได้เห็นแต่แรก
ว่าไม่เหมาะและเล็กไปสำหรับหอพระสมุดสำหรับพระนคร แต่ก็ไม่มีเงิน
สร้างตึกใหม่ให้เหมาะสม ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า ตึก **ถาวรวัตถุ** ริมถนนหน้าพระธาตุ
ซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถโปรดให้สร้างขึ้น แต่ยังไม่เสร็จนั้น ถ้าสร้างให้
เสร็จ ก็จะงามสง่า สมควรเป็นสถานที่ราชการสำคัญได้แห่งหนึ่ง ทรง
พระราชดำริว่า หอพระสมุดสำหรับพระนครเป็นสิ่งสำคัญสมควรแก่
สถานที่เช่นนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างตึกถาวรวัตถุจน
เสร็จ แล้วพระราชทานให้เป็นที่ตั้งหอพระสมุดฯ และได้มีพิธีเปิดใน
วันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕ เนื่องในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนม-
พรรษานักขัตมงคลครบ ๓ รอบ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดด้วยพระองค์เอง และมีพระราชดำรัส
ในพิธีเปิดหอพระสมุดฯ ตอนหนึ่งความว่า

“ข้าพเจ้ามีน้ำใจรักใญ่วรรณคดี แลกิจการอันเนื่องด้วยหอพระ
สมุดฯ เพราะรู้สึกว่าเป็นสิ่งอันสำคัญแลเป็นหลักฐานความเจริญรุ่งเรือง

ของชาติอันเป็นที่รักของเราที่เป็นคนไทย ชาติใดไม่มีหนังสือ ไม่มีตำนาน นับว่าเป็นเหมือนคนป่า ที่จริงชาติเรามีหนังสือมานานแล้ว และมีตำนาน เป็นอันมาก แต่หากกระจัดกระจายไม่ได้รวมอยู่แห่งเดียวกัน ชาวต่างประเทศบางคนจึงถึงแก่เคยกล่าวว่า ชาติไทยไม่มีหนังสือ ไม่มีตำนาน ข้อนี้เป็นข้อที่ข้าพเจ้าแลท่านทั้งหลายโดยมากเคยรู้สึกเจ็บใจมานานแล้ว เพราะไม่พอที่จะให้เขาว่าได้เลย เหตุนี้ จึงได้พยายามจัดตั้งหอพระสมุดฯ ขึ้นเป็นหลักฐานให้แลเห็นพยานปรากฏเพื่อชาวต่างประเทศที่มีอยู่แล้วใน กรุงเทพมหานคร ฤๅที่จะมาใหม่ก็ ได้แลเห็นเป็นพยานหลักฐานว่ากรุงสยาม ไม่ใช่เมืองป่า ได้เจริญมาแล้ว มีหนังสือแลตำนานอยู่แล้วเป็นอันมาก สมควรแก่ที่เจริญแล้วทุกประการ ข้อนี้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกปิติยินดีในการ ที่ได้มาเปิดสถานที่ทำการของหอพระสมุดฯ ในวันนี้...”

หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ตั้งอยู่ที่ตึกถาวรวัตถุแห่ง เดียวกันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๙ จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๘ พระบาทสมเด็จพระ ปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาหนังสือกับตู้หนังสือในท้องพระสมุดส่วน พระองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมเชษฐาธิราช มาเพิ่มเติมในหอพระสมุดสำหรับพระนคร ขณะนั้น หนังสือในหอ พระสมุดฯ มีปริมาณอยู่เป็นอันมาก จนไม่มีที่พอเก็บอยู่แล้ว ครั้นได้ รับพระราชทานหนังสือเพิ่มเติมมาอีก จึงไม่มีที่พอเก็บ พระบาทสมเด็จพระ ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จไปทอดพระเนตรหอพระสมุดฯ และทรง พระราชดำริว่าตึกหอพระสมุดฯ นั้น แม้จะเก็บหนังสือของหอพระสมุดฯ เอง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์

ก็ต้องตั้งตู้ยึดเย็บกันอยู่แล้ว จะรวมหนังสือที่พระราชทานใหม่เข้าไว้กับหนังสือเดิมหาได้ไม่ จึงโปรดให้จัดแยกหอพระสมุดสำหรับพระนคร ออกเป็น ๒ หอ คือ หอพระสมุดวชิรญาณ และหอพระสมุดวชิราวุธ โปรดพระราชทานพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ในพระราชวังบวรสถานมงคล ให้เป็นที่ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ เป็นที่เก็บพระคัมภีร์ จดหมายเหตุของเก่า และหนังสือเขียนและจาร โดยใช้เก็บในตู้รัตนาลายทองของโบราณ ศิลาคาริกต่างๆ ก็โปรดให้ย้ายมาเก็บไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณเช่นกัน ส่วนตึกถาวรวัตถุนั้น โปรดพระราชทานนามใหม่ว่า “หอพระสมุดวชิราวุธ” เป็นที่เก็บหนังสือตัวพิมพ์ และเป็นสถานที่จัดพิมพ์หนังสือของหอพระสมุดฯ ด้วย

หอพระสมุดวชิรญาณตั้งอยู่ที่พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ เมื่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติใหม่ ณ ท่าवासกรี จึงได้ย้ายหนังสือทั้งหมดไปไว้ยังอาคารใหม่ ส่วนตู้ลายรดน้ำและศิลปาคาริก ก็ย้ายกลับไปเก็บไว้ที่หอพระสมุดวชิราวุธ หนังสือตัวพิมพ์ของหอพระสมุดวชิราวุธทั้งหมด ย้ายไปยังอาคารหอสมุดแห่งชาติใหม่ ณ ท่าवासกรี

๒. หนังสือและโสตทัศนวัสดุ

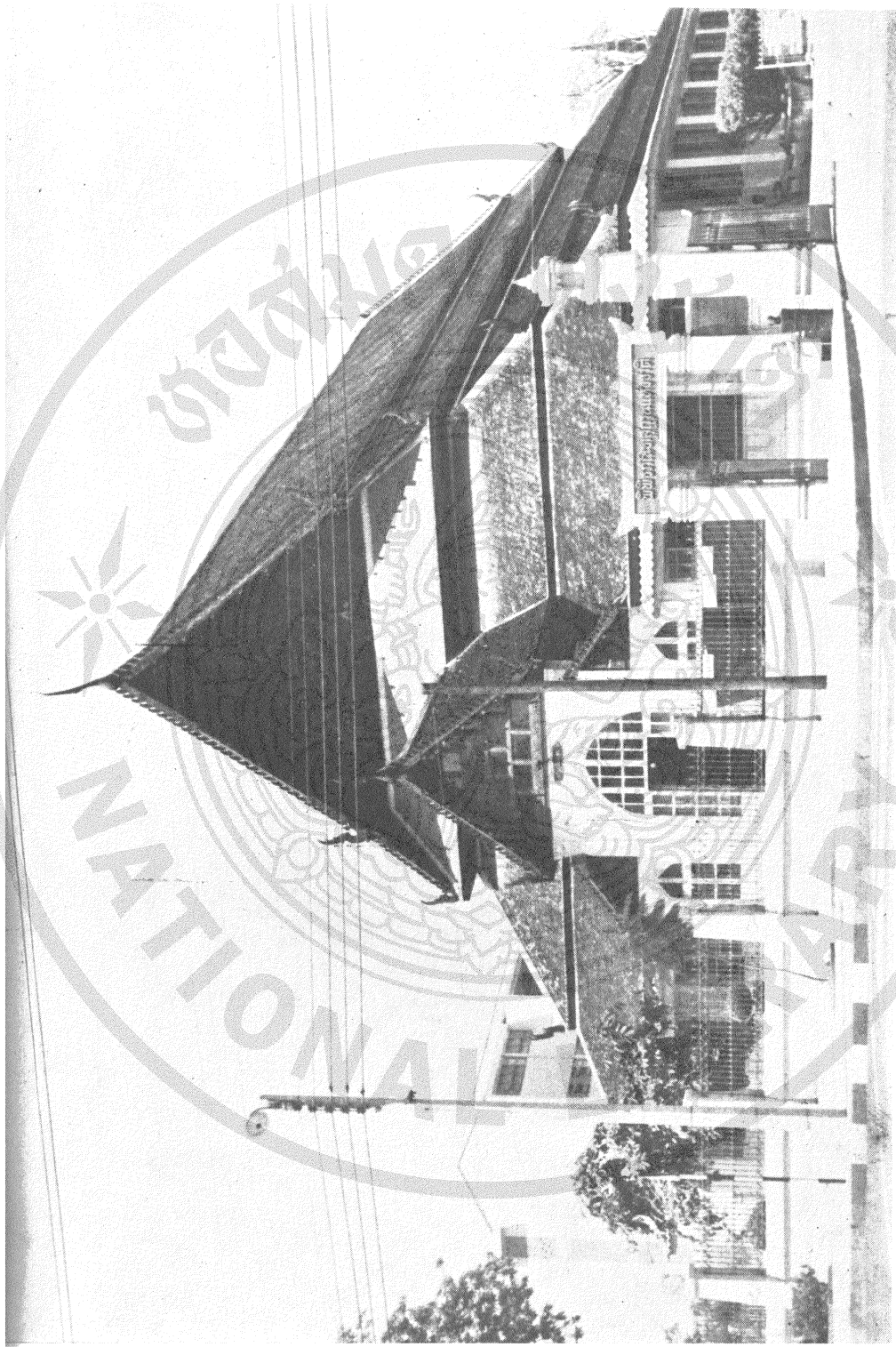
หนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครนั้นเมื่อแรกเริ่มตั้ง ได้หนังสือมาแต่หอพระสมุด ๓ แห่ง คือ พระไตรปิฎกฉบับหลวงของหอพระมณเฑียรธรรม พระไตรปิฎกและหนังสืออื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา ในหอพุทธศาสนสังคหะ หนังสือไทยและหนังสือต่างประเทศของหอพระสมุดวชิรญาณเดิม ในประกาศตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร โปรดให้

กำหนดหนังสือในหอพระสมุดฯ เป็น ๓ แผนกคือ แผนกหนังสือพระพุทธศาสนา แผนกหนังสือไทย และแผนกหนังสือต่างประเทศ สำหรับหนังสือพระพุทธศาสนาและหนังสือไทยนั้น กรรมการฯ ได้พิจารณาเห็นว่า หนังสือเก่าในเมืองไทยยังมีอยู่เป็นอันมาก การจัดกระจายอยู่ตามวัดบ้าง ตามบ้านบ้าง บางแห่งรักษาไว้ไม่ดีปล่อยให้ปลวกกินบ้าง ถูกฝนผุเสียบ้าง นับวันจะหมดไป ควรรวบรวมไว้เสียก่อน จึงได้ประกาศให้แพร่หลายว่า หอพระสมุดฯ ประสงค์จะรวบรวมคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์แปลร้อย และหนังสือไทยทั้งปวง ยินดีจะรับซื้อ ถ้าเจ้าของไม่ต้องการขาย เพียงแต่ให้ขอยืมมาคัดลอกก็จะเป็นที่ยินดี ประกาศนี้ ได้แจ้งไปทั่วตามหัวเมืองต่าง ๆ และกรรมการฯ ได้มอบให้ราชบัณฑิต มีพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์ เปริยณฺ) เป็นต้น ออกไปเที่ยวชี้แจงตรวจหาอีกด้วย

วิธีจัดหาหนังสือไทยนี้ ปรากฏว่าเป็นผลดีมาก หอพระสมุดฯ ได้หนังสือเก่าที่มีค่าและหายากมาไว้เป็นจำนวนมากมาย ที่สำคัญ ๆ ก็มี

๑. ต้นร่างพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนแรกได้พระราชทานมาเพียง ๖ เรื่อง คือ พระราชนิพนธ์ปลุกใจเสือป่า แบบสั่งสอนเสือป่าและลูกเสือ เรื่องว่าด้วยการราชาภิเษกพระราม เรื่องบ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ เรื่องพระนลคำหลวง และโองการแข่งน้ำ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาพระราชทาน ต้นฉบับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาเกือบทั้งหมด

๒. หนังสือที่ได้มาจากเมืองเพชรบุรี เป็นหนังสือครั้งกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ และต่อมาแทบทุกรัชกาล

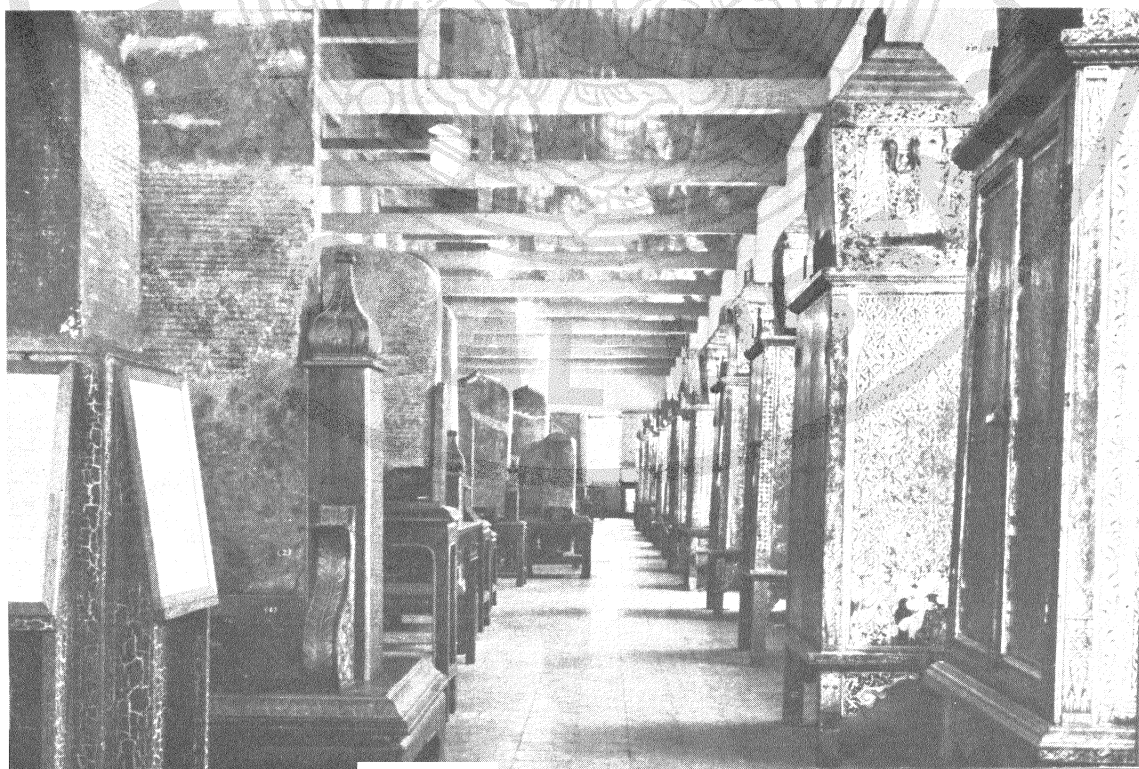

พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
ตั้งแต่เบมหมอมตุวิรญาณ

ตู้ลายรดน้ำในหอวชิรญาณ

ศิลปจารึก และตู้ลายรดน้ำ ในหอวชิรญาณ

เป็นหนังสือซึ่งไม่มีที่ไหนอื่นอีก มีพระไตรปิฎกครั้งกรุงศรีอยุธยา หนังสือ
ไตรภูมิพระร่วง พระราชกำหนดของพระเจ้ากรุงธนบุรี จดหมายเหตุครั้ง
สมณทูตไทยไปเมืองลังกาในรัชกาลที่ ๒ เป็นต้น และที่สำคัญ คือ พระราช-
พงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ ฯ ก็ได้มาจากเมืองเพชรบุรีเช่นกัน

๓. หนังสือได้จากมณฑลนครศรีธรรมราช มีพระราชกฤษฎีกา
และตำนานเขียนครั้งกรุงเก่าหลายเรื่อง นอกจากนี้ยังมีต้นท้องตราเก่าชั้น
กรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงที่ ๓ อีกหลายสิบฉบับ

๔. หนังสือซึ่งเดิมเป็นของพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
สุทาสวรรค์ และพระองค์เจ้าวงศ์จันทร์ ในพระราชวังบวร ฯ ทรงศรัทธา
ถวายหนังสือส่วนพระองค์ทั้งหมดเป็นจำนวนหลายร้อยเล่ม มีเรื่องที่ไม่
เคยพบที่อื่น เช่น ตำรารำละคอน บทละครเรื่องอุณรุท พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่ครั้งดำรงพระยศเป็นกรม
พระราชวังบวร ฯ พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนาในรัชกาลที่ ๑
จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี เพลงยาวกรมพระราช-
วังบวร ฯ มหาสุรสีหนาท เมื่อเสด็จไปทัพ เพลงยาวเรื่องนิพพานวังหน้า
 เป็นต้น

๕. หนังสือตำราแพทย์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษา-
ธิราชสนิท หนังสือพงศาวดารและจดหมายเหตุอื่น ๆ ซึ่งได้ทรงรวบรวม
ไว้

๖. หนังสือของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนวรจักรธรานุภาพ โดย
มากเป็นจดหมายเหตุเกี่ยวข้องกับต่างประเทศในปลายรัชกาลที่ ๔ และต้น

รัชกาลที่ ๕ นอกจากนี้ ยังมีตำราแพทย์และจดหมายเหตุพงศาวดารบ้าง แต่ที่สำคัญที่สุดคือ ตำราทำกระเบื้องเคลือบและหุงกระจกสี ซึ่งเป็นวิชาที่ปิดบังกันมากในสมัยนั้น

๗. หนังสือลาว ใต้จากภาคเหนือ เดิมเป็นของมิชชันนารีชาวอเมริกันคนหนึ่งสะสมไว้ เพื่อส่งไปยังหอสมุดในอเมริกา แต่มาสิ้นชีวิตเสียก่อน กรรมการฯ จึงให้ไปซื้อหนังสือนั้นมา

ปรากฏจำนวนหนังสือไทยใน พ.ศ. ๒๔๕๕* มีดังนี้

พงศาวดารตำนานและประวัติ	๔๔๔ เรื่อง	๒,๑๕๔ เล่ม
ภูมิศาสตร์	๙ เรื่อง	๒๖ คัมภีร์ กับหนังสือปลีก ๔ ผูก
ยุทธศาสตร์	๙ เรื่อง	๕ ผูก ๖๙ เล่ม
สัตวศาสตร์	๒๔ เรื่อง	๖๔ เล่ม
เวชศาสตร์	๔๓ เรื่อง	๔๔ ผูก สมุด ๒๙๔ เล่ม
อาถรรพณ์ศาสตร์	๑๓ เรื่อง	๔ ผูก สมุด ๖๗ เล่ม
ศิลปศาสตร์	๔๓ เรื่อง	๗๙ เล่ม
นาฏศาสตร์	๓ เรื่อง	๓ เล่ม
ธาตุศาสตร์	๑๗ เรื่อง	๑ ผูก สมุด ๒๓ เล่ม
ตำราพระราชพิธี	๑๑๔ เรื่อง	๑๓๑ เล่ม
โหราศาสตร์	๔๑ เรื่อง	๒๒ ผูก ๒๓๙ เล่ม
ดาราศาสตร์	๖ เรื่อง	๑๔ เล่ม
เลขวิธี	๕ เรื่อง	๕ เล่ม

* ตำนานหอพระสมุดฯ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียบเรียงทุกเกล้าฯ ถวาย เมื่อเสด็จเปิดหอพระสมุดสำหรับพระนคร พ.ศ. ๒๔๕๕

ธรรมศาสตร์	๓๔๘ เรื่อง ๘๓๗ เล่ม
อักษรศาสตร์	๔๙๗ เรื่อง ๙๓๕ เล่ม
โหราศาสตร์	๔๙ เรื่อง ๖ ผูก สมุด ๑๑๗ เล่ม
ตำราเบ็ดเตล็ด	๑๑ เรื่อง ๑๑ เล่ม
หนังสือวรรณคดี	แยกเป็นรายละเอียดดังนี้
กลอนเทศน์	๑๙ เรื่อง ๔๘๑ ผูก สมุด ๒๖๐ เล่ม
บทละคร	๕๒๖ เรื่อง ๒,๒๕๒ เล่ม
กลอนอ่าน	๒๖๒ เรื่อง ๑,๑๐๒ เล่ม
กลอนสวด	๑๑๔ เรื่อง ๓๖๒ เล่ม
กลอนร้อง	๖๑ เรื่อง ๒๔๒ เล่ม
ฉันท	๗๔ เรื่อง ๒๓๙ เล่ม
โคลงกลิต	๑๒๔ เรื่อง ๔๕๔ เล่ม
จดหมายเหตุ	๙๕ เรื่อง ๘๙ เล่ม
รวมทั้งสิ้น	๑๒,๗๕๙ เรื่อง ๑๔,๓๕๔ เล่ม

เป็นหนังสือ ๗,๓๔๖ คัมภีร์ กับหนังสือปลีกอีก ๑๒,๗๖๐ ผูก คัด
เจดีย์คัมภีร์เป็นผูก เป็นหนังสือ ๑๒๒,๙๕๐ ผูก สมุด ๓๒,๕๓๔ เล่ม รวม
ทั้งสิ้นเป็น ๑๕๕,๔๘๔

หลังจากนั้น ปรากฏในรายงานหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับ
พระนคร พ.ศ. ๒๔๖๑-๒๔๖๗* ว่า กรรมการได้รวบรวมหนังสือเพิ่มเติม
ในระหว่าง ๗ ปี มีจำนวนดังนี้

* รายงานหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร พ.ศ. ๒๔๖๑-๒๔๖๗ โรงพิมพ์โสภณ-
พิพรรฒนาการ ๒๗ หน้า

พ.ศ. ๒๔๖๑	๙๓๖ เล่ม
พ.ศ. ๒๔๖๒	๔๔๕ เล่ม
พ.ศ. ๒๔๖๓	๓๕๘ เล่ม
พ.ศ. ๒๔๖๔	๕๘๙ เล่ม
พ.ศ. ๒๔๖๕	๓๔๕ เล่ม
พ.ศ. ๒๔๖๖	๒,๔๔๕ เล่ม
พ.ศ. ๒๔๖๗	๗,๓๙๒ เล่ม

เป็นหนังสือ ๑๒,๕๕๐ เล่ม

ในระยนี้ กรรมการ ฯ ได้คิดวิธีรวบรวมหนังสือขึ้นใหม่อีกวิธีหนึ่ง คือ ขออนุญาตชนหนังสือตามวัดต่าง ๆ มาตรวจ และส่งพนักงานหอพระสมุด ฯ ไปตรวจตามวัด ด้วยขณะนั้นปรากฏว่า หนังสือหอหลวง ในหอพระมนเทียรธรรม หายไปมาก กรรมการหอพระสมุด ฯ ได้ทำความเข้าใจกับวัดไว้ว่า ถ้าพบหนังสือหอหลวงก็จะขอคืน ถ้าพบหนังสือแปลก ๆ ก็จะขอคัดไว้ หนังสือใดปรากฏว่าผ้าห่อทรุดโทรม ทางหอพระสมุด ฯ ก็จะจัดการเปลี่ยนให้และจะทำบัญชีหนังสือให้ด้วย ปรากฏว่ามีวัดหลายวัดถวายหนังสือของวัดไว้ที่หอพระสมุด ฯ ทำให้ได้หนังสือแปลกและสำคัญอีกมาก เช่นที่วัดระฆังโฆสิตาราม ได้พบหนังสือซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงสร้าง และพบตำราปืนใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

อนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยสมุด เอกสาร และหนังสือพิมพ์ ลงวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕ มีข้อความในมาตรา ๑๕

ระบุให้ผู้พิมพ์ส่งสมุดหรือเอกสารที่พิมพ์สองฉบับไปยังหอพระสมุดสำหรับพระนคร ภายในหนึ่งสัปดาห์นับแต่วันพิมพ์เสร็จ ถ้าพิมพ์ที่หัวเมืองให้ส่งไปยังสมุหเทศาภิบาล และให้สมุหเทศาภิบาลจัดส่งเข้ามายังหอพระสมุดสำหรับพระนครที่กรุงเทพฯ ผลจากพระราชบัญญัติ^๕ หอพระสมุดฯ ได้รับหนังสือที่พิมพ์มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากตัวเลขแสดงจำนวนหนังสือไทยที่ได้รับในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ และ ๒๔๖๗

ส่วนหนังสือพุทธศาสนานี้ มีอยู่แล้วแต่เดิมจากหอพระมนเทียรธรรมและหอพุทธศาสนสังคหะเป็นจำนวน ๒,๙๑๙ คัมภีร์ กับหนังสือปลีก ๑,๓๑๕ ผูก ได้รับเพิ่มเติมจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นจำนวน ๕๐๒ คัมภีร์ กับหนังสือปลีก ๑,๔๒๘ ผูก และข้อ ๗ คัมภีร์ รวมที่มีอยู่ใน พ.ศ. ๒๔๕๘^๕ ดังนี้

พระไตรปิฎกคัมภีร์ลาน

พระวินัย	๔๓๖ คัมภีร์
พระสูตร	๑,๓๗๑ คัมภีร์
พระอภิธรรม	๖๖๐ คัมภีร์
พระสัททวาเสส	๓๐๘ คัมภีร์
ค่านาน	๘๖ คัมภีร์
อักษรสิงหล	๑๔๕ คัมภีร์
อักษรรามัญ	๖๖ คัมภีร์
อักษรลาว	๑๐๐ คัมภีร์ ๓ ผูก
รวมเป็นหนังสือ	๖๖,๔๐ คัมภีร์ กับหนังสือปลีก ๒,๗๔๖ ผูก

แปลร้อยเทศนาเป็นภาษาไทย

หนังสือเดิม	๑,๕๓๗	ผูก สมุด	๘๕๑	เล่ม
ถวายใหม่	๒,๒๕๕	ผูก สมุด	๗,๑๑๔	เล่ม
ห่อข้อ	๙	ผูก สมุด	๑๕๑	เล่ม
รวม	๓,๘๐๑	ผูก สมุด	๘,๑๑๖	เล่ม

แปลร้อยเทศนากัษรลาว

หนังสือเดิม	๑๒๑	คัมภีร์	กับหนังสือปลีก	๑,๐๕๑	ผูก
ถวายใหม่	๙๘	คัมภีร์	กับหนังสือปลีก	๑๘๖	ผูก
ห่อข้อ	๔๒๙	คัมภีร์	กับหนังสือปลีก	๔,๘๘๕	ผูก
รวม	๖๔๘	คัมภีร์	กับหนังสือปลีก	๖,๑๒๒	ผูก

ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๖๑-๒๔๖๗ ได้เพิ่มเติมมาอีก ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๑	ได้หนังสือ	๙๘	คัมภีร์ คิดเป็น	๑,๐๗๒	ผูก
พ.ศ. ๒๔๖๒	ได้หนังสือ	—	คัมภีร์ คิดเป็น	๖	ผูก
พ.ศ. ๒๔๖๓	ได้หนังสือ	๓๕	คัมภีร์ คิดเป็น	๔๖๘	ผูก
พ.ศ. ๒๔๖๔	ได้หนังสือ	๓๑๑	คัมภีร์ คิดเป็น	๔,๖๔๓	ผูก
พ.ศ. ๒๔๖๕	ได้หนังสือ	๔๑๑	คัมภีร์ คิดเป็น	๖,๐๔๑	ผูก
พ.ศ. ๒๔๖๖	ได้หนังสือ	—	คัมภีร์ คิดเป็น	๑๔๗	ผูก
พ.ศ. ๒๔๖๗	ได้หนังสือ	—	คัมภีร์ คิดเป็น	๔,๙๒๕	ผูก
รวม		๘๔๕	คัมภีร์ คิดเป็น	๑๗,๓๐๒	ผูก

เอกสารสำคัญของแผ่นดิน (จดหมายเหตุ) หอพระสมุดฯ ได้

รวบรวมจดหมายเหตุทางราชการ เช่น สำเนาท้องตราและใบบอกราชการ

หัวเมือง มีตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์และในตอนหลัง ซึ่งได้ขอให้
กระทรวงต่าง ๆ ส่งคำสั่ง ระเบียบ รายงานต่าง ๆ ของแต่ละกระทรวงมา
เก็บไว้ในหอพระสมุดฯ อย่างละ ๓ ฉบับ จดหมายเหตุเหล่านี้ ต่อมาเมื่อได้
มีพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการและจัดตั้งกองจดหมายเหตุแห่งชาติ
ขึ้นในกรมศิลปากร ก็ได้โอนไปอยู่ในความดูแลของกองจดหมายเหตุ
แห่งชาติ

หนังสือต่างประเทศ แต่เดิมมีหนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณ
ซึ่งเป็นของพระบรมวงศานุวงศ์ ทรงประทาน ต่อมาก็ได้รับหนังสือจาก
ห้องสมุดส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ส่วนใหญ่
เป็นหนังสือวรรณคดีชั้นสูง เย็บปกหุ้มหนังดินทองอย่างประณีต มีลวด
ลายงดงาม ภายในเล่มมีตราห้องสมุดส่วนพระองค์ปิดอยู่ หนังสือ
เหล่านี้ทั้งเนื้อหาและฝีมือเย็บเล่ม นับว่าเป็นเยี่ยม บางเล่มก็มีคำล่ำเลศ
เป็นที่เสาะหากันในหมู่นักเลงสะสมหนังสือ ในระยะต่อมาหนังสือเหล่านี้
ชำรุดทรุดโทรม ถูกหนูแทะบ้าง ปลวก แมลงสาบและหนอนหนังสือ
กัดกินเสียหายบ้าง นอกจากนี้ ดินฟ้าอากาศยังช่วยทำลายเสียด้วย แดด
และความร้อนทำให้กระดาษเหลืองกรอบ หักหลุดออกเป็นชั้น ๆ เป็นที่
น่าเสียดาย

เนื่องจากเงินของหอพระสมุดฯ มีจำกัด นโยบายการจัดหาหนังสือ
ต่างประเทศในตอนแรกจึงจำกัดวงอยู่ในเรื่องที่เห็นว่าจำเป็นมากก่อน คือ

ก. หนังสือซึ่งต้องการใช้ในราชการบ้านเมือง กรรมการฯ ได้ขอ
ร้องให้กระทรวงต่าง ๆ ส่งบัญชีรายชื่อหนังสือที่ต้องการให้หอพระสมุดฯ

จัดซื้อ แต่จะซื้อทั้งหมดตามที่กระทรวงต่างๆ ต้องการ เงินก็ไม่พอ ตอนแรกจึงกำหนดซื้อพจนานุกรมภาษาต่างๆ ก่อน ปรากฏว่ามีพจนานุกรมภาษาต่างๆ ถึง ๘๐ ภาษา ไวยากรณ์ภาษาต่างๆ ๘๐ ภาษา* และสิ่งสำคัญที่ได้มา คือ ตันฉบับอักษรภาษาไทย ของหมอแกลสเวล และอักษรไทยแปลเป็นอังกฤษของหมอจันตเล แต่งในรัชกาลที่ ๓

ข. หนังสือเรื่องเมืองไทยที่แต่งในภาษาต่างประเทศ ทั้งที่พิมพ์แล้วและยังไม่ได้พิมพ์ ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ มีหนังสือต่างประเทศเกี่ยวกับประเทศไทยที่พิมพ์แล้ว ดังนี้

ภาษาปอร์ตุเกส	๘ เรื่อง
ภาษาวิลันดา	๑๑ เรื่อง
ภาษาอังกฤษ	๙๒ เรื่อง
ภาษาฝรั่งเศส	๔๑ เรื่อง
ภาษาเยอรมัน	๒๙ เรื่อง
ภาษาละติน	๗ เรื่อง
ภาษาสเปน	๔ เรื่อง

ส่วนหนังสือที่ไม่ได้พิมพ์ เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติของประเทศต่างๆ คือ อังกฤษ ฮอลแลนด์ ฝรั่งเศส เดนมาร์ก ปอร์ตุเกส สเปน และหอสมุดของสันตปาปาที่กรุงโรม กรรมการหอพระสมุดฯ ได้ขอให้กระทรวงการต่างประเทศขออนุญาตคัดมา และได้รับอนุญาตให้คัดลอกมาเก็บไว้ที่หอพระสมุดฯ ได้เรื่องราวสำคัญๆ มาก

* เรื่อง “ความเจริญของหอพระสมุดสำหรับพระนคร” ใน กุสิตสมิต ฉบับพิเศษเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๔๖๔

จากประเทศอังกฤษ ได้จดหมายเหตุ ๗ เรื่อง คือ

๑. จดหมายเหตุอังกฤษเข้ามาค้าขายครั้งกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๐๗ ในแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ จนถึง ค.ศ. ๑๖๘๘ ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา (หอพระสมุดฯ ได้จัดพิมพ์เป็นเล่มแล้ว)

๒. ใบบอกครอเฟอต ทูตอังกฤษ เข้ามาในกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ ในรัชกาลที่ ๒ (พิมพ์เป็นเล่มแล้ว)

๓. ใบบอกเซอร์เยมสบุรุก ทูตอังกฤษ เข้ามาเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๑ ในรัชกาลที่ ๓ (พิมพ์แล้ว)

๔. ใบบอกเซอร์ยอนเบาริง ทูตอังกฤษ และเซอร์แฮรีปาก อุปทูตอังกฤษ เข้ามาทำสัญญา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ ในรัชกาลที่ ๔ (พิมพ์แล้ว)

๕. ใบบอกเรื่องทูตไทยไปประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ ในรัชกาลที่ ๔ (พิมพ์แล้ว)

๖. ใบบอกเฮนรีเบอร์นี ทูตอังกฤษ เข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๘ ในรัชกาลที่ ๓ (พิมพ์แล้ว)

๗. ใบบอกเรื่องเมืองไทรบุรี ครั้นรัชกาลที่ ๓ (พิมพ์แล้ว)

จากประเทศฮอลแลนด์

๑. จดหมายเหตุพวกวิลันดา เข้ามาค้าขายครั้งกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๖๗ — ๒๑๘๔ คัดจากหอหนังสือเมืองเบเตเวีย เกาะชวา เป็นภาษาวิลันดา กรรมการได้ให้แปลเป็นภาษาอังกฤษ เป็นหนังสือ

๔๒ หน้า

๒. จดหมายเหตุพวกวินันดา เข้ามาค้าขายครั้งกรุงศรีอยุธยา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๕๑ คัดจากหอหนังสือที่กรุงเฮก รัฐบาลฮอลแลนด์ช่วย ให้แปลเป็นภาษาอังกฤษมาเสร็จ

จากประเทศเดนมาร์ก

๑. สำเนาท้องตราอนุญาตให้ชาวเดนมาร์กมาค้าขายในแผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ครั้งกรุงศรีอยุธยา

จากประเทศฝรั่งเศส

๑. พงศาวดารญวน ฉบับหลวง

๒. รูปพระนครวัด เมื่อปรับปรุงตามสันนิษฐานของช่าง

๓. รายงานนายทหารเรือฝรั่งเศสครั้งกรุงศรีอยุธยา บอกเรื่องจับ วิชเยนทร์

๔. หนังสือสัญญา ไทยทำกับฝรั่งเศส เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช

๕. จดหมายเหตุเรื่องโกษาปานเป็นทูตไปฝรั่งเศส เดอวีส์ แต่ง พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๙

๖. บันทึกของสมเด็จพระสังฆราช (มี) เรื่องสมณทูตไปลังกา แต่งในรัชกาลที่ ๒ ต้นฉบับตกอยู่ที่กรุงปารีส นายเลยู ซึ่ง เคยเป็นกงสุลฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ คัดมาถวาย

จากประเทศลังกา

๑. หนังสือสยามูปสัมปทวัก ทำนานเรื่องขอพระสงฆ์สยามไปให้ อุปสมบทในลังกา

๒. จดหมายเหตุระยะทางทูตลังกาเข้ามาขอพระสงฆ์

จากประเทศพม่า

๑. ทำให้การชาวกรุงเก่า ได้สำเนาฉบับหลวงของพม่า กรรมการฯ ให้แปลเป็นภาษาไทย พิมพ์เป็นเล่มแล้ว

จากเมืองสิงคโปร์

๑. พงศาวดารเมืองไทรบุรี เรียกว่า เรื่องพระองค์มหาวงศ์ ได้ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ

หนังสือภาษาต่างประเทศอื่น ๆ ที่ซื้อมา และได้เพิ่มเติมมา ก็มีหนังสือภาษาจีน โดยมากเป็นเรื่องจดหมายเหตุ เอาไว้สอบสวนเรื่องที่เกี่ยวกับเมืองไทย นอกจากนี้ก็มีหนังสือภาษาสันสกฤตอีกจำนวนมาก

การจัดหาหนังสือภาษาต่างประเทศ นอกจากซื้อ ขอคัดลอก และมีผู้ถวายแล้ว ยังมีการแลกเปลี่ยนกับหอสมุด สมาคมทางวิชาการ และสถาบันต่างๆ ในต่างประเทศ ซึ่งจัดพิมพ์หนังสือจำหน่ายอีกด้วย ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ มีการแลกเปลี่ยนกับหอสมุดและสถาบันต่างๆ รวม ๒๕ แห่ง และใน พ.ศ. ๒๔๖๗ มี ๓๙ แห่ง หอสมุดและสถาบันทางวิชาการที่นับว่าสำคัญเกือบทุกแห่งได้ส่งหนังสือมาแลกเปลี่ยน เช่น รอยัล เอเชียติก โซไซเอตี้ ทั้งในลอนดอน และสาขาในเมืองต่างๆ มี สิงคโปร์ เชียงไฮ้ กัลกัตตา มันทะเล โคลัมโบ วัลว สมิตโซเนียน อินสตีติวชัน สหรัฐอเมริกา หอสมุดรัฐสภาแห่งอเมริกา บริติช มิวเซียม ของอังกฤษ วัลว เหตุนี้ เอกสารและหนังสือสำคัญต่างๆ จึงมีเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก

ศิลาจารึกต่าง ๆ ก็ได้เริ่มรวบรวม ตั้งแต่ยังไม่ได้อพยพหอพระสมุดฯ มาอยู่ที่ตึกถาวรวัตถุ ได้ศิลาจารึกสำคัญๆ เกี่ยวกับเมืองไทยมากมาย

และยังมีศิลาจารึก ซึ่งมีความสำคัญในการศึกษาประวัติของชนที่อยู่ใน
แหลมทองสมัยโบราณอีกด้วย ศิลาจารึกเหล่านี้มีทั้งภาษาไทย ภาษามอญ
ภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต เฉพาะของไทย มีจารึกตั้งแต่สมัยสุโขทัยลงมา
หลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ก็ได้นำมาเก็บไว้ ณ หอ-
พระสมุดฯ

เนื่องจากหอพระสมุดฯ มีสถานที่จำกัด ไม่อาจเก็บศิลาจารึกบรรดา
มีในประเทศไทยไว้ได้ทั้งหมด จึงรวบรวมไว้เฉพาะเท่าที่จะเก็บรักษาได้
ส่วนที่อยู่ตามมณฑลต่างๆ กรรมการฯ ในครั้งนั้นได้มีหนังสือไปขอร้อง
อุปราชและเทศาภิบาลมณฑลในสมัยนั้น ให้ช่วยรักษาศิลาจารึกที่มีอยู่
อย่าให้สูญหาย ช่วยกันแสวงหาว่ามีศิลาจารึกอยู่ที่ใดบ้าง แล้วทำบัญชีไว้
และขอให้ช่วยคัดลอกสำเนาจารึกบรรดาที่มีอยู่ส่งมายังหอพระสมุดฯ
ปรากฏว่าเมื่อสิ้นปี พ.ศ. ๒๔๖๗ มีสำเนารวบรวม ๑๕๐ แผ่น กรรมการฯ
ได้มอบให้ศาสตราจารย์ ยอช เซเตส์ บรรณารักษ์ของหอพระสมุดฯ เป็น
ผู้สอบสวนอ่าน คัดและแปล ในปีนั้นได้พิมพ์หนังสือศิลาจารึกสุโขทัย
พร้อมทั้งคำอธิบายศิลาจารึกรวม ๑๕ หลักออกเผยแพร่ได้

ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศกระแสพระบรมราชโองการ เรื่องจัด
การตรวจรักษาของโบราณ ลงวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๔๖๖ ให้กรรมการ
หอพระสมุดฯ มีหน้าที่เป็นพนักงานอำนวยการตรวจตรารักษาของโบราณ
อีกด้วย จึงรวบรวมศิลาจารึกและของโบราณอื่นๆ ไว้ได้เป็นอันมาก

นอกจากหนังสือแล้ว โสตทัศนวัสดุที่กรรมการหอพระสมุดฯ ได้
รวบรวมไว้เพื่อการศึกษา ยังมีอีกหลายอย่าง เช่น

รูป ได้เริ่มรวบรวมมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ ตอนแรกมีเพียงพระฉายาของสมาชิกหอพระสมุทวชิรญาณ และรูปคัดลอกจากตำราเก่า ๆ เช่น ตำราขบวนร้ว ตำราพิชัยสงคราม เป็นต้น ต่อมาเห็นว่ามิประโยชน์ มีผู้มากัดลอกและสอบถามมาก จึงขยายแผนกรูปออกไป และรวบรวมรูปคนสำคัญ รูปสถานที่ รูปเหตุการณ์ รูปวัตถุที่สำคัญและน่าสนใจ ปรากฏว่าใน พ.ศ. ๒๔๖๖ มีจำนวนดังนี้

ภาพคน	๒,๑๐๒	ภาพ
ภาพวัตถุ (รวมทั้งตัวอย่างของจริงและผ้าลายไทย)	๙,๖๔๐	ภาพ
ภาพเหตุการณ์	๒,๘๒๕	ภาพ
ภาพต่างประเทศ	๓,๐๙๑	ภาพ
กระจากภาพ	๒,๙๙๗	แผ่น

แผนที่ มีทั้งแผนที่รายละเอียดของเมืองไทย และแผนที่ต่างประเทศ รวม ๓,๗๔๒ ชิ้น

ตัวอย่างผ้าห่อพระคัมภีร์ เป็นผ้าซึ่งพิมพ์ บัก และทอ ในสมัยโบราณ แสดงให้เห็นลายไทยแบบต่างๆ ผ้าเหล่านี้เดิมเป็นผ้าห่อพระคัมภีร์อยู่ตามวัดวาอาราม ตอนที่หอพระสมุทฯ ขอพระคัมภีร์มาตรวจ ปรากฏว่า ผ้าห่อชำรุด จึงเปลี่ยนให้ใหม่ แต่ผ้าเก่านี้มีคุณค่าทางศิลปะ และวัฒนธรรมของไทยอยู่มาก กรรมการหอพระสมุทฯ จึงให้ตัดส่วนที่ดีไว้ พบใส่กล่อง เขียนคำอธิบาย แล้วจัดใส่ลิ้นแลเป็ตกระจากไว้ให้คนชม ปรากฏตามรายงานหอพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร พ.ศ. ๒๔๖๑ – ๒๔๖๗ ว่ามีผ้าที่ลายและวิธีทอแปลกไม่ซ้ำกันถึง ๕๐๐ ชนิด “เห็นจะทำให้ว่าบรรดาผ้าไทย จะเป็นผ้ายกก็ตาม ผ้าปักก็ตาม ผ้าทอก็ตาม ผ้าลายพิมพ์ก็ตาม ที่ไหนไม่มีมากอย่างเท่าในหอพระสมุทฯ ”

พระพิมพ์ สืบเนื่องจากการรวบรวมศิลาจารึกโบราณ กรรมการฯ
ได้พระพิมพ์มาด้วย ปรากฏว่า มีผู้พอใจมาชม และขอสอบสวนแบบรูป
พระพิมพ์ จึงได้มีผู้ถวายเพิ่มเติมและมีเกือบ ๕๐๐ ชนิด รูปพระพิมพ์เหล่านี้
ทางหอพระสมุดฯ ได้จัดเรียงใส่ตู้ไว้ให้คนชมในห้องใหญ่ตอนกลาง

เมื่อได้กล่าวถึงหนังสือแล้ว ก็จำเป็นต้องกล่าวถึงตู้หนังสือของ
หอพระสมุดฯ ด้วย เพราะตู้หนังสือเหล่านี้ แม้ว่าขณะนี้จะไม่มีความสำคัญ
ในการใช้เป็นที่เก็บหนังสือแล้ว ก็ยังมีความสำคัญอันยิ่งกว่าการเก็บหนังสือ
คือในทางศิลปและวัฒนธรรมของชาติไทย

ตู้สำหรับใส่หนังสือในหอพระสมุดสำหรับพระนครนี้ พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีกระแสพระราชดำริว่า ควรใช้ตู้ลาย
ทองรัตนน้ำของเก่า กรรมการหอพระสมุดฯ จึงได้เริ่มลงมือหาตู้ชนิดนั้น
ปรากฏว่ามีอยู่ตามวัดต่างๆ โดยมาก จึงให้ราชบัณฑิตไปขอต่อพระสงฆ์
ผู้เป็นเจ้าของตู้ พระสงฆ์ส่วนมากยอมยินดีถวาย จึงได้ตู้ชนิดนั้นมามาก
ปรากฏว่า ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ มีอยู่ทั้งสิ้น ๑๙๐ ใบ หาได้ระหว่าง พ.ศ.
๒๔๖๑ – ๒๔๖๗ อีก ๑๙๒ ใบ นอกจากตู้แล้ว ยังได้หีบพระธรรมอีก
๖๐ ใบ ตู้เหล่านี้ปรากฏว่าเขียนลวดลายต่างๆ อย่างประณีต มีตั้งแต่ฝีมือ
ช่างสมัยกรุงศรีอยุธยา มาจนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แสดงให้เห็นความคิด
และฝีมือช่างไทยแต่โบราณมา สำหรับเป็นประโยชน์ในการศึกษาเรื่อง
ศิลปลายไทยด้วย ตั้งแต่ได้รวบรวมตู้ลายทองเหล่านี้ไว้ ก็มีช่างไทยและ
ต่างประเทศมาชมและขอลอกแบบลายอยู่เสมอ ที่เอาตัวอย่างลายส่งไป
พิมพ์เป็นเล่มในยุโรปก็มี

นอกจากหนังสือและโสตทัศนวัสดุดังกล่าวแล้ว สิ่งตีพิมพ์ที่น่าสนใจ มีอีกอย่างหนึ่งซึ่งหอพระสมุดฯ ได้จัดการรวบรวมไว้ คือ หนังสือพิมพ์ รายวัน และวารสาร ทั้งที่พิมพ์ในและนอกประเทศ หนังสือพิมพ์และวารสารเหล่านี้ มีการเย็บเล่มไว้ ในตอนแรกๆ การเย็บเล่มทำอย่างประณีต หุ้มปกหนังและเดินลายทอง แทบจะกล่าวได้ว่าหนังสือพิมพ์และวารสารทุกเล่มซึ่งตีพิมพ์ในประเทศ ทางหอพระสมุดฯ ได้เก็บรวบรวมไว้ และเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ได้อย่างดี หนังสือข่าวราชการ คือ **ราชกิจจานุเบกษา** มีครบตั้งแต่เล่มแรก วารสารสำคัญทางวรรณคดีและโบราณคดี เช่น **วชิรญาณ** ก็ได้มีการรวบรวมเย็บเล่มไว้ตั้งแต่แรกเริ่ม วารสารวิชาการ โดยเฉพาะทางโบราณคดีและเรื่องราวของประเทศทางตะวันออกที่สำคัญๆ ก็มีไว้เกือบทั้งหมด

สำหรับหนังสือนั้น กล่าวได้ว่า บรรดาหนังสือเก่าที่สำคัญของไทย ในทางประวัติศาสตร์ก็ดี ทางวรรณคดีก็ดี ทางวัฒนธรรมก็ดี ที่เป็นทั้งตัวเขียนลงในสมุดไทย และจารลงในใบลาน คัมภีร์พระพุทธศาสนา จารและพิมพ์ด้วยอักษรภาษาต่างๆ มีครบบริบูรณ์ เป็นสมบัติอันล้ำค่า จะหาที่ไหนไม่ได้อีก

การรวบรวมหนังสือเหล่านี้ เป็นผลสำเร็จที่เกิดขึ้นในระหว่างเวลาแรกตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร มาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๖๘

๓. การชำระหนังสือ

หนังสือเก่าของไทยซึ่งหอพระสมุดฯ รวบรวมไว้นั้น ปรากฏว่าบางเรื่องมีหลายฉบับ เนื่องจากมีผู้คัดลอกจากต้นฉบับเดิมไปหลายคนด้วยกัน ข้อความที่คัดลอกไปบางที่ไม่ตรงกันและที่เขียนถ้อยคำวิปลาสคลาดเคลื่อน

ไปก็มี เมื่อได้หนังสือเหล่านี้มา ก็ต้องตรวจสอบเทียบกัน และวินิจฉัยว่า ข้อความหรือคำใดถูกต้อง บางครั้งก็ต้องทำคำอธิบายไว้ให้ผู้อ่านเข้าใจ ดังนั้นเรียกว่า “การชำระหนังสือ” เพื่อให้ผู้อ่านได้อ่านหนังสือที่ถูกต้อง หรือดีที่สุดจริงๆ งานชำระหนังสือนี้เป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งของหอพระสมุดฯ ต้องใช้ราชบัณฑิตผู้มีความรู้และต้องใช้เวลามาก

๔. การจัดพิมพ์หนังสือ

นอกจากได้รวบรวมหนังสือโบราณอันล้ำค่าแล้ว งานสำคัญยิ่งของหอพระสมุดฯ คือ จัดพิมพ์หนังสือขึ้น ให้ได้มีหนังสือตีพิมพ์ขึ้นในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก แม้ในปัจจุบันนี้ การพิมพ์หนังสือไทยยังต้องอาศัยต้นฉบับหนังสือโบราณซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของหอพระสมุดฯ หรือที่หอพระสมุดฯ ได้จัดให้แท่งขึ้น เป็นส่วนใหญ่

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเหตุผลในการจัดพิมพ์หนังสือว่า “...แต่จริงประโยชน์ที่หอพระสมุดสำหรับพระนครจะทำให้แก่บ้านเมืองได้ ไม่ใช่แต่รวมหนังสือเก็บไว้เป็นสมบัติของบ้านเมืองอย่างเดียว ถ้าหากสามารถตรวจสอบหนังสืออันเป็นเหตุให้เกิดวิชาความรู้ พิมพ์ให้แพร่หลายได้ ยังเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น เหมือนกับแจกจ่ายสมบัติกันไปให้ถึงมหาชนอีกชั้นหนึ่ง กรรมการจึงเห็นเป็นข้อสำคัญมาแต่แรกตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร ซึ่งหอพระสมุดฯ ควรเอาเป็นธุระในเรื่องพิมพ์หนังสือด้วย...”*

การพิมพ์หนังสือของหอพระสมุดฯ พิมพ์เป็น ๓ อย่าง คือ

* ตำนานหอพระสมุด พ.ศ. ๒๔๕๕ หน้า ๑๑๐ พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
เมื่อดำรงพระยศเป็นกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

๑. พิมพ์เป็นของหอพระสมุดฯ เลือกพิมพ์เฉพาะเรื่องที่เห็นควร
ต้องพิมพ์ เพราะมีความสำคัญแต่ไม่มีผู้อื่นรับพิมพ์ เพราะไม่สนใจหรือ
เกรงจะขายไม่ออก เช่น จดหมายเหตุเรื่องเกี่ยวข้องกับพงศาวดารไทยที่
คัดลอกจากต่างประเทศ อาทิ จดหมายเหตุอังกฤษเข้ามาค้าขายครั้งกรุง
เก่า เป็นต้น

๒. จัดหาต้นฉบับให้ผู้อื่นพิมพ์แจกในงานกุศลและงานศพ ตาม
แบบที่เคยทำครั้งหอพุทธศาสนสังเคราะห์ วิธีนี้ได้ผลดี เพราะมีผู้นิยมพิมพ์
หนังสือแจก เป็นประเพณีปฏิบัติมาจนทุกวันนี้ เป็นเหตุให้มีหนังสือดี
แพร่หลายเป็นจำนวนมาก

๓. อนุญาตให้พิมพ์จำหน่าย โดยมีเงื่อนไขว่า ผู้พิมพ์ต้องขายใน
ราคาที่หอพระสมุดฯ กำหนดให้และอนุญาตให้พิมพ์ครั้งเดียว ถ้าจะพิมพ์อีก
ต้องขออนุญาตใหม่ และผู้พิมพ์จำหน่ายต้องให้หนังสือเป็นของตอบแทน
หอพระสมุดฯ ร้อยละ ๒๐ ของจำนวนที่พิมพ์

หลักเกณฑ์ในการเลือกหนังสือสำหรับพิมพ์ มีดังนี้

๑. ต้องเป็นเรื่องที่เป็นแก่นสารในทางวิชาความรู้

๒. ฉบับซึ่งจะพิมพ์ต้องได้รับการตรวจชำระ จนเห็นว่าถูกต้อง
หรือถ้ามีวิปัสสกลาถเคลื่อนก็ต้องน้อยที่สุด

๓. พนักงานหอพระสมุดฯ ต้องตรวจใบพิมพ์ (ปรุฟ) แล้วถึง ๓
ครั้ง จึงจะพิมพ์ได้

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๘ — ๒๔๖๐ หอพระสมุดฯ ได้จัดพิมพ์หนังสือ
สำคัญทางวรรณคดี ประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา และอื่น ๆ รวม ๑๗๕
เรื่อง ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๑ — ๒๔๖๗ รวมพิมพ์ ๔๗๔ เรื่อง จำนวน

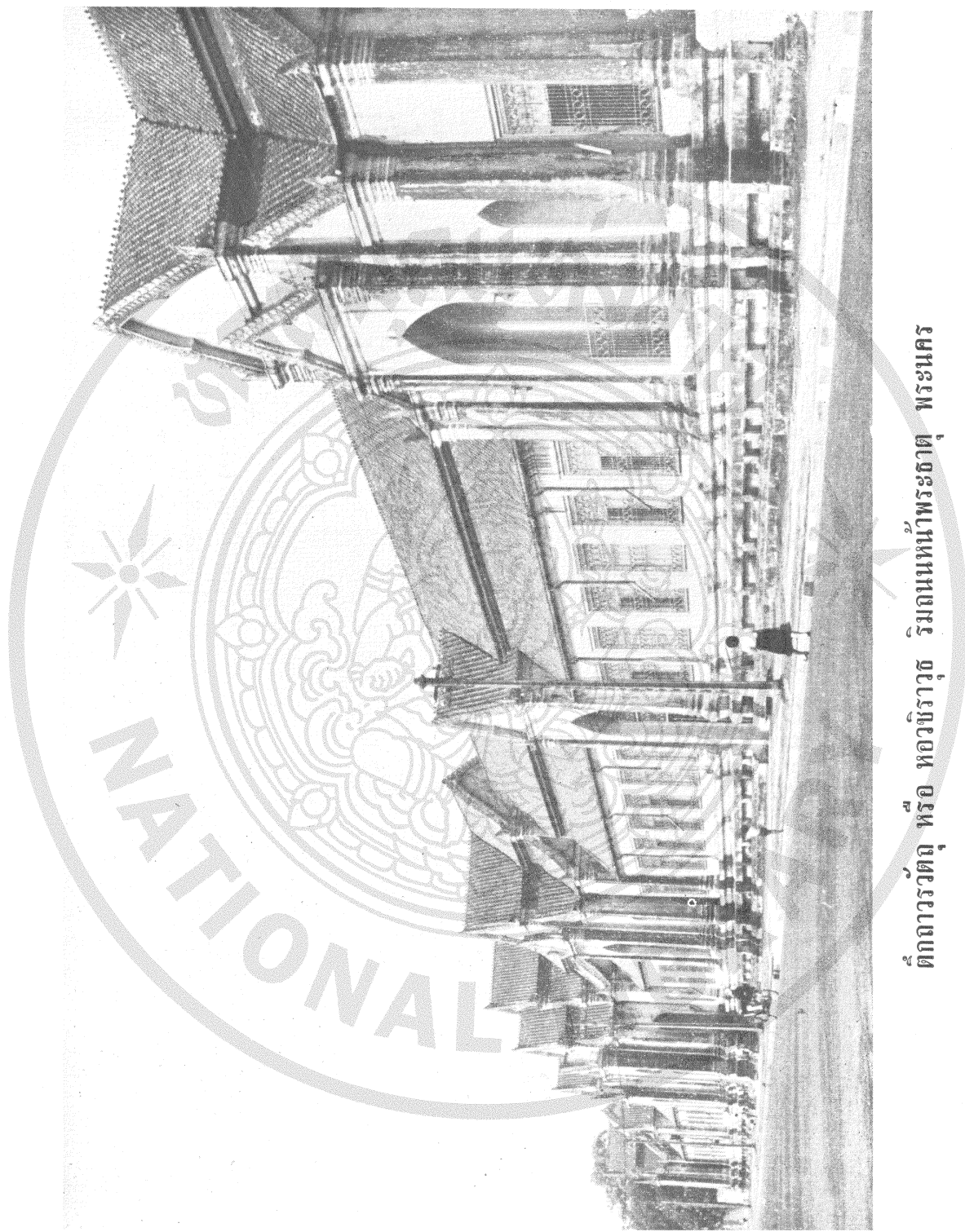
พิมพ์ ๔๕๕,๑๘๔ เล่ม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘ — ๒๔๗๐ หนังสือที่จัดพิมพ์
มี ๑๘๖ เรื่อง รวมพิมพ์ทั้งหมดในเวลา ๓๒ ปี มีจำนวน ๘๔๕ เรื่อง

๕. การจัดการบริการของหอพระสมุด ฯ

หอพระสมุด ฯ จัดบริการแก่ประชาชนและนักศึกษา ที่สำคัญได้แก่
การจัดทำบัตรรายการ คือทำบัญชีรายชื่อหนังสือที่มีอยู่ในหอ
พระสมุด ฯ พิมพ์ให้ทราบว่าหอพระสมุด ฯ มีหนังสืออะไรบ้าง เป็นการ
อำนวยความสะดวกแก่ผู้ต้องการศึกษาและค้นคว้าเรื่องราวต่างๆ นับเป็น
บริการอันทันสมัย ถูกต้องตามหลักสากลทางวิชาบรรณารักษศาสตร์
การทำัตรชนิดนี้ค้นเรื่องหรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า “ทำบาณชีหนังสือ” นั้น
เป็นเรื่องยุ่งยากมาก ดังที่สมเด็จพระยาตำราภิรมย์ ทรง
นิพนธ์ไว้ในหนังสือตำนานหอพระสมุด ฯ ว่า

“...วิธีทำบาณชีหนังสือในหอพระสมุด ฯ ที่จะทำได้ดี แม้เพียง
ให้รู้ว่ามีเรื่องอะไรบ้าง เมื่อต้องการเรื่องอะไรให้หยิบได้ง่าย แลเมื่ออ่าน
แล้วให้เอาเข้าเก็บให้ถูกที่ เท่านั้นก็ยากกว่าที่คาดหมาย.....การทำบาณชี
หนังสือในหอพระสมุด ฯ จำต้องอ่านตรวจดูก่อนทุกเล่ม แลผู้ทำบาณชี
ต้องเป็นพหูสูต...การทำบาณชีหนังสือในหอพระสมุด ฯ สำหรับพระนคร ทำ
มาถึง ๑๑ ปี จึงยังไม่แล้ว แลสัญญาไม่ได้ว่า เมื่อไรจะแล้ว.....”

คำว่า “ทำบาณชีหนังสือ” ที่สมเด็จพระยาตำราภิรมย์ ทรง
ทรงใช้ในหนังสือตำนานหอพระสมุด ฯ นั้น ความจริงอาจตีความได้ ๒
อย่างคือ การทำรายการสำหรับค้นหาหนังสืออย่างหนึ่ง และทำบรรณา-
นุกรมจัดพิมพ์เป็นเล่มอย่างหนึ่ง ในการทำรายการสำหรับค้นหาหนังสือ

ตึกถาวรวัตถุ หรือ หออภิราชดูลิมogesหน้าพระธาตุพระนคร

หอสมุดดำรงราชานุภาพ

นั้น ต่อมาได้ใช้บัตร คือบัตรแข็งขนาด ๔" x ๖" บัตรหนึ่งสำหรับหนังสือเล่มหนึ่ง จัดบัตรเหล่านี้ใส่ไว้ในกล่องไม้ ทำเป็นชั้นชักขนาดพอบรรจุบัตรได้ รายการที่ลงในบัตรมีประเภทหนังสือ อักษรประจำหนังสือ ที่เก็บในตู้ ชื่อผู้แต่ง ชื่อเรื่อง ปีที่พิมพ์ โรงพิมพ์ จำนวน ขนาด และมีช่องหมายเหตุให้กรอกข้อความที่จำเป็น เมื่อข้อความยาวมากก็ยกไปเขียนไว้ทางด้านหลังของบัตร เช่น หนังสือพระบรมราชาบาท พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ มีเขียนไว้หลังบัตรว่า พิมพ์ในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย ครบสัปดาห์ ณ วันอาทิตย์ที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

ตัวอย่างบัตรรายการที่ใช้

แบบที่ ๑

หมวด.....ที่.....ตู้.....						
ผู้แต่ง	ชื่อหนังสือ	ชนิด	จำนวน	พ.ศ.	โรงพิมพ์	หมายเหตุ

แบบที่ ๒

แผนก.....	หมวด.....	หมู่.....
อักษร.....	ที่.....	ตู้.....
ผู้แต่ง	จำนวน	
ชื่อเรื่อง	พ.ศ.	
	โรงพิมพ์	
	หมายเหตุ	
ชนิด		

เมื่อกล่าวถึงบัตรรายการแล้ว ขอชี้แจงเพิ่มเติมเรื่องการจัดหมู่หนังสือของหอพระสมุดฯ พอเป็นสังเขป ผู้อ่านจะได้เข้าใจความหมายของคำว่า **แผนก** **หมวด** และ **หมู่** ในบัตรรายการนั้น

หนังสือของหอพระสมุดฯ แบ่งเป็นแผนกใหญ่ ๓ แผนก คือ

๑. แผนกหนังสือต่างประเทศ
๒. แผนกหนังสือสมุดพิมพ์ (หนังสือตัวพิมพ์)
๓. แผนกหนังสือเขียน

แผนกหนังสือต่างประเทศ แบ่งออกเป็น ๒๗ หมวด ได้แก่

สยาม	ชาติต่าง ๆ
อินโดจีน	ภาษาต่าง ๆ

พม่า	สัตวศาสตร์
มลายู	ศาสนา
ลังกา	พงศาวดาร
ธิเบต	วิทยาศาสตร์
อินเดีย	วิทยาที่แสดงประโยชน์โดยเฉพาะ
ชวา	การปกครอง
จีน	วรรณคดี
ญี่ปุ่น	ทั่วไป
ตะวันออกไกลยุโรป	หนังสือพิมพ์
ตะวันออกทั่วไป	หนังสือภาษาสันสกฤต
หนังสือพิมพ์ทางตะวันออก	ภูมิศาสตร์
ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย	และได้กำหนดอักษรโรมันแทน
แต่ละหมวด ก็นั้น	

A: Thailand	N: Geography and Travel
B: Indochina	O: Ethnology
C: Burma	P: Philology
D: Malaya	Q: Philosophy
E: Buddhism	R: Religion
F: Central Asia	S: History
G: India	T: Natural History
H: Indonesia	U: Useful Arts
I: China	V: Sociology
J: Japan	W: Literature
K: Near Orient	X: Fine Arts
L: Oriental Series	Y: General
M: Oriental Edition	Z: Bibliography

แผนหนังสือสมุดพิมพ์ (หนังสือภาษาไทยและบาลี) แบ่งเป็น

๑๐ หมวด

๑. หมวดภาษามคร
๒. หมวดธรรมคดี
๓. หมวดโบราณคดี
๔. หมวดจดหมายเหตุ
๕. หมวดวรรณคดี
๖. หมวดตำรา
๗. หมวดกฎหมาย
๘. หมวดอักษรวิธี
๙. หมวดเบ็ดเตล็ด
๑๐. หมวดหนังสือและรายงานของกระทรวงต่างๆ

แต่ละหมวดแบ่งเป็นหมู่ย่อยๆ อีก เช่น หมู่ปกรณกเทศนา ฯลฯ

แผนหนังสือเขียน แบ่งอย่างเดียวกับหนังสือสมุดพิมพ์

การจัดพิมพ์บรรณานุกรม การจัดพิมพ์บรรณานุกรมของหอพระสมุดฯ ได้เริ่มขึ้นเมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร ได้ทรงปรารภจะพิมพ์บาณชีเรื่องหนังสือซึ่งมีอยู่ในหอพระสมุดฯ ให้ปรากฏแก่คนทั้งหลาย ได้รับสั่งให้เริ่มทำบาณชีแล้ว แต่ยังไม่ทันเสร็จ ก็สิ้นพระชนม์เสียก่อน การทำบาณชีเป็นเรื่องยุ่งยาก จะอาศัยแต่ชื่อเรื่องที่ปรากฏข้างหน้าเล่มไม่ได้ สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ได้ประทานคำอธิบายไว้ว่า “...หนังสือมีมากมาย แลได้เพิ่มเติมอยู่เสมอไม่รู้สิ้น แต่เดิมได้ทำบาณชีรายเรื่องไว้ตามหนังสือซึ่งได้มายังหอพระสมุดฯ แต่ครั้นเมื่อจะทำบาณชี

ลงพิมพ์ เอาหนังสือตรวจเรื่องสอบกับบาปฐี ความจริงจึงปรากฏว่า
จะเอาชื่อหนังสือซึ่งเขาจดบอกไว้ในสมุดหนังสือนั้นๆมาเป็นหลักฐานของ
การทำบาปฐีไม่ได้ บางทีหนังสือเรียกชื่อเดียวกัน แต่แต่งต่างยุคต่าง
สำนวน ความสั้นยาวผิดกัน เป็นหนังสือต่างเรื่องก็มี.....”*

หนังสือบรรณานุกรมเล่มแรกของหอพระสมุดฯ สำหรับพระนครก็
คือ “บาปฐีเรื่องหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณ ภาคที่ ๑ แผนกบาปฐี พ.ศ.
๒๔๕๕ กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร พิมพ์เฉลิมพระเกียรติยศใน
งานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ าลา
นายกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๔
พิมพ์โรงพิมพ์ไทย ณ สะพานยศเส” เป็นหนังสือมีความยาว ๑๐๓ หน้า มี
บาปฐีแบ่งประเภท ดังนี้

๑. พระวินัยปิฎก
๒. พระสุตตันตปิฎก
๓. คำนาน
๔. พระอภิธรรมปิฎก
๕. พระสัททวิเสส
๖. แปลพระวินัย
๗. แปลพระสูตร
๘. แปลพระสูตรต่างๆ ที่มีในหนังสือธรรมจักษุ
๙. แปลพระสูตรต่างๆ ที่มีในหนังสือธรรมสมบัติ
๑๐. แปลจตุภาณวาร

* บัณฑิตเรื่องหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณ ภาคที่ ๑ แผนกบาปฐี พ.ศ. ๒๔๕๕ หน้า (๑)

๑๑. แปลปัญหาต่าง ๆ
๑๒. แปลปัญหาต่าง ๆ ที่มีในหนังสือธรรมจักษุ
๑๓. แปลชาดก
๑๔. แปลตำนานต่าง ๆ
๑๕. แปลอภิธรรม
๑๖. แปลนามศัพท์
๑๗. แปลพระวินัย อักษรลาว เป็นภาษาไทยเหนือ
๑๘. แปลพระสูตร อักษรลาว เป็นภาษาไทยเหนือ
๑๙. แปลชาดก อักษรลาว เป็นภาษาไทยเหนือ
๒๐. แปลพระอภิธรรม อักษรลาว เป็นภาษาไทยเหนือ
๒๑. แปลนามศัพท์ อักษรลาว เป็นภาษาไทยเหนือ
๒๒. แปลสัททวิเสส อักษรลาว เป็นภาษาไทยเหนือ
๒๓. แปลนามศัพท์สัททวิเสส อักษรลาว
๒๔. แปลนามศัพท์สุภาษิต อักษรลาว เป็นภาษาไทยเหนือ
๒๕. แปลพงศาวดาร อักษรลาว
๒๖. แปลตำนาน อักษรลาว เป็นภาษาไทยเหนือ
๒๗. แปลสุภาษิต อักษรลาว

หนังสือแต่ละเรื่องให้รายการคือ ชื่อเรื่อง จำนวนผูก ถ้าปรากฏผู้แต่ง ก็ใส่ नामผู้แต่งด้วย

ผู้ช่วยกันทำบาญชีหนังสือนี้มีหลายท่าน ฝ่ายหนังสือภาษามคร มีพระยาพจนสุนทร (เรื่อง อติเปรมานนท์) เปரியู เป็นแม่กอง ฝ่ายหนังสือแปล หลวงญาณวิจิตร (สิทธิ์ โสจนาพันธ์) เปரியู เป็นแม่กอง ฝ่ายหนังสือลาว นายพรหม ขมาลา เปரியู เป็นผู้ทำ

วัตถุประสงค์ของการจัดทำนี้ มีแจ้งไว้ในคำนำของหนังสือว่า “...ท่านผู้อ่านทุกจำพวก พระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ ที่ศึกษาพระปริยัติธรรม คงจะพอใจที่ได้มีบาญชีนี้ โดยจะได้ทราบว่า มีหนังสือเรื่องใด ๆ บ้าง ซึ่งสมควรจะศึกษาเล่าเรียน เพื่อเจริญความรู้ในภาษามคธ แลพระพุทธวจนะในพระศาสนา ตลอดจนรู้เรื่องตำนานต่าง ๆ ซึ่งโบราณบัณฑิตยได้แต่งไว้ในภาษามคธ จำพวกที่เป็นสัปบุรุษหรือเป็นนักเรียน แสวงหาความรู้ธรรมานุธรรมปฏิบัติแลศาสนประวัติ โดยทางภาษาไทย ก็คงจะพอใจ ด้วยจะเห็นในบาญชีนี้ว่า มีหนังสือเรื่องใด ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาของตนได้บ้าง...”

การจัดห้องอ่านหนังสือ บริการอีกอย่างหนึ่งของหอพระสมุดฯ คือ การจัดห้องอ่านหนังสือให้ประชาชนเข้าอ่านหนังสือของหอพระสมุดฯ ได้ โดยไม่ต้องเสียค่าบำรุงเป็นสมาชิก อันนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ และทำให้หอพระสมุดฯ เป็นศูนย์กลางการศึกษาของประชาชนโดยแท้จริง

ตอนแรกเปิดหอพระสมุดสำหรับพระนคร อนุญาตให้ผู้่านยืมหนังสือไปอ่านที่บ้านได้ ต่อมาปรากฏว่าหนังสือสูญหายไปมาก จึงงดไม่ให้ยืมหนังสือฉบับที่หายากไปบ้าน แต่ให้ยืมอ่านที่หอพระสมุดฯ ได้

๖. ราชการอื่นๆ ของกรรมการหอพระสมุดฯ

กรรมการหอพระสมุดฯ มีราชการอื่นๆ เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติและพระราชนิยม ดังนี้

ก. เป็นพนักงานรักษาพระราชบัญญัติ ห้ามผู้หนึ่งผู้ใดคัดจำลองหนังสือในหนังสือวชิรญาณ เพื่อเอาไปพิมพ์ที่อื่นโดยพลการ ประกาศเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕)

ข. เป็นผู้พิจารณาตัดสินผู้แต่งหนังสือที่ดีควรได้รับรางวัลเหรียญ
วชิรญาณ ตามพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว และต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มี
พระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสรขึ้นเมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗
โปรดเกล้าฯ ให้กรรมการของหอพระสมุดฯ เป็นกรรมการของวรรณคดี
สโมสร โดยตำแหน่ง

ค. เป็นเจ้าพนักงานตรวจรักษาของโบราณ ตามประกาศกระแส
พระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่
๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๖

ที่กล่าวมาแล้ว พอจะสรุปได้ว่า หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับ
พระนคร ได้เจริญรุ่งเรืองถึงที่สุด กรรมการหอพระสมุดฯ ได้รวบรวม
หนังสืออันมีค่าเป็นอย่างยิ่งของชาติไทย รวมทั้งสมบัติทางวัฒนธรรม
อื่นๆ ดังกล่าวแล้วไว้ได้มากที่สุด ได้วางรากฐานการจัดห้องสมุดตาม
มาตรฐานสากลหลายประการ เช่น เริ่มทำการจัดหมู่หนังสือ เริ่มทำ
บัตรรายการค้นหนังสือ เริ่มทำบรรณานุกรม ได้ทำสิ่งที่เพิ่มพูนมรดกทาง
วรรณกรรมของไทยไว้อย่างมหาศาล คือการจัดพิมพ์หนังสือมีค่าต่างๆ
มากมายกว่าหอสมุดแห่งชาติใดๆในโลก ได้วางระบบการบริหารห้องสมุด
อย่างถูกต้อง คือ มีคณะกรรมการหอพระสมุดฯ เป็นผู้กำหนดนโยบาย
และบริหารงาน ได้จัดหาเจ้าพนักงานที่มีคุณวุฒิ โดยเล็งเห็นแล้วว่างาน
ของหอสมุดเช่นนี้ จำเป็นต้องมีผู้มีความรู้สูงจึงจะทำงานได้ดี ในด้าน
คุณวุฒิทางบรรณารักษศาสตร์ กรรมการฯ ได้เล็งเห็นเช่นกันว่า เจ้า

พนักงานหอพระสมุดฯ จำต้องมีความรู้ทางนี้ ในสมัยนั้นจึงได้ส่งเจ้าหน้าที่
ของหอพระสมุดฯ ไปศึกษาวิชานี้ ณ ต่างประเทศถึง ๒ ท่านด้วยกัน คือ
นายเทพ จุฑานนท์ ซึ่งต่อมาเป็นขุนเทพบรรณาทร และหม่อมเจ้า
ศุภรพรรณดิศ ดิศกุล ไปศึกษา ณ ประเทศฝรั่งเศส

กรรมการหอพระสมุดฯ ได้ปฏิบัติงานด้วยดีมาทุกสมัย ความรับผิดชอบ
และราชการจึงมีมากขึ้นทุกที จนถึง พ.ศ. ๒๔๖๙ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะขึ้นเป็น **ราช-
บัณฑิตยสภา** ให้มีหน้าที่จัดการหอพระสมุดฯ พิพิธภัณฑ์สถาน และงาน
อื่น ๆ ของราชบัณฑิตยสภา งานของหอพระสมุดฯ จึงรวมเข้าอยู่ในหน้าที่
แขนงหนึ่งของราชบัณฑิตยสภาแต่นั้นมา

ตอน ๒

พ.ศ. ๒๔๗๐ — ๒๕๐๔

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ มาจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๔ หอสมุดแห่งชาติได้
เปลี่ยนชื่อและแบ่งส่วนราชการใหม่ แต่การดำเนินงานคงเป็นไปเช่นเดิม

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ มีพระราชกฤษฎีกาจัดแบ่งส่วนราชการของ
กรมศิลปากร ซึ่งกลับตั้งขึ้นใหม่ในปีนั้น เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม
พระราชกฤษฎีกานี้ออกเมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม กำหนดว่า **หอพระสมุด
สำหรับพระนคร** มีฐานะเป็นกอง เรียกว่า **กองหอสมุด** ครั้นถึงวันที่ ๒๙
มกราคม ปีเดียวกัน มีพระราชกฤษฎีกาอีกฉบับหนึ่ง ว่าด้วยการจัดแบ่ง
ส่วนราชการในกรมศิลปากร ปรากฏว่าได้ตั้งแผนกขึ้นในกองหอสมุด
๒ แผนก คือ แผนกบรรณารักษ์ กับ แผนกบันทึกเหตุการณ์

ในระยะนี้เอง ปรากฏว่าได้เปลี่ยนชื่อ **หอพระสมุดสำหรับพระนคร** เป็น **หอสมุดแห่งชาติ** เพราะความหมายของคำว่า “พระนคร” ในสมัยนั้นแคบเข้า คงหมายถึงจังหวัดพระนครเท่านั้น หาได้หมายถึงแผ่นดินหรือประเทศตั้งแต่ก่อนไม่

ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ นี้ หม่อมเจ้าหญิงอัษฎาสมาสน์ กิติยากร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ประทานหนังสือส่วนพระองค์ ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นั้น ให้แก่หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร หนังสือเหล่านั้นเป็นภาษาสันสกฤตอักษรเทวนาครี และภาษาบาลีอักษรสิงห์พกับอักษรพม่า รวมทั้งที่เป็นภาษาสิงห์และภาษาพม่า จำนวน ๑,๑๕๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๔๘๑ มีประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดแบ่งส่วนราชการในกรมศิลปากรใหม่ เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม กองหอสมุดหายไป คงมีแต่กองวรรณคดี ซึ่งแบ่งออกเป็นแผนกต่างๆ คือ แผนกกลาง แผนกหอวชิราวุธ แผนกหอวชิรญาณ และแผนกสาขาหอสมุด

ระยะนี้ ได้มีการเปิดสาขาหอสมุดแห่งชาติขึ้นตามจังหวัดต่างๆ ปรากฏว่าใน พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้มีสาขาหอสมุดแห่งชาติ ๔๕ แห่ง

พ.ศ. ๒๔๘๕ มีประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดแบ่งส่วนกรมศิลปากรใหม่ เมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม มีการเปลี่ยนแปลงในกองวรรณคดี คือแผนกกลาง เปลี่ยนเป็นแผนกค้นคว้า แผนกสาขาหอสมุด เปลี่ยนเป็นแผนกบันทึกเหตุการณ์ (อย่างที่กำหนดไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ และยุบไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑)

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ หอสมุดแห่งชาติได้รับมรดกหนังสือและต้นฉบับหนังสือส่วนพระองค์ รวมทั้งเครื่องใช้ส่วนพระองค์หลายอย่าง ของสมเด็จพระยามหากษัตริย์เธอพระยาจักรีราชานุภาพ โดย หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ศิริกุลองค์ทายาท ได้กรุณามอบให้เป็นสมบัติของชาติ รัฐบาลจึงได้สร้างตึกหอสมุดขึ้นอีกหลังหนึ่ง ในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ เป็นที่เก็บสมุด หนังสือเอกสารสำคัญ และสิ่งของอันล้ำค่าและหายากที่ทรงรวบรวมไว้ ให้ชื่อตึกหอสมุดใหม่นี้ว่า **“หอสมุดดำรงราชานุภาพ”** เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้

วันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม โดยตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นโอนกรมศิลปากรจากสำนักนายกรัฐมนตรีไปสังกัดอยู่ในกระทรวงวัฒนธรรม ในพระราชบัญญัตินี้ ปรากฏว่า กองวรรณคดีได้เปลี่ยนชื่อเป็นกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ มีแผนกต่างๆ คือ แผนกค้นคว้า แผนกแปล แผนกเรียบเรียง แผนกหอวชิราวุธ แผนกหอวชิรญาณ แผนกหอตำรา-ราชานุภาพและหอสมุดสาขา

วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๔ ได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงส่วนราชการในกรมศิลปากรใหม่ ได้ตั้ง **กองหอสมุดแห่งชาติ** ขึ้น ในกองนี้มี ๓ แผนก คือ แผนกหอสมุด แผนกหนังสือตัวพิมพ์ และแผนกหนังสือตัวเขียนและจารึก

แผนกหนังสือตัวพิมพ์ มีหน้าที่ให้บริการห้องสมุดแก่ประชาชน ในส่วนที่เกี่ยวกับหนังสือและเอกสารตีพิมพ์ ทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ

แผนกหนังสือตัวเขียนและจารึก มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับหนังสือตัว
เขียนและตัวจารึก

แผนกหอสมุด มีหน้าที่ดำเนินการห้องสมุดสาขาตามจังหวัดต่างๆ
ซึ่งมีเหลืออยู่เพียง ๒ แห่ง คือ ที่จังหวัดเชียงใหม่ และนครศรีธรรมราช
เพราะในระยะนั้น ได้มีห้องสมุดประชาชนเกิดขึ้นแล้ว

กิจการที่เกิดขึ้นในระยะหลังนี้ มี

๑. เปลี่ยนการจัดหมู่หนังสือจากแบบเดิม มาเป็นแบบทศนิยม
ของคิวอี้ เมื่อมูลนิธิฟูไลท์แห่งสหรัฐ ได้ส่ง ดร. ฟรานเชส แลนเดอร์
สเปน มาสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ.
๒๔๙๔ เจ้าหน้าที่ของหอสมุดแห่งชาติได้รับอนุญาตให้ไปเรียนวิชา
บรรณารักษศาสตร์ และต่อมาจึงได้มีเจ้าหน้าที่ซึ่งจบวิชาบรรณารักษ-
ศาสตร์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำระบบการจัดหมู่แบบทศนิยม
มาใช้เป็นครั้งแรก โดยจัดทำเฉพาะหนังสือภาษาไทยขึ้นก่อน เมื่อ พ.ศ.
๒๔๙๗ และใช้เลขหมู่อย่างกว้างๆ

๒. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๑ หอสมุดฯ ได้เป็นที่รับฝากหนังสือซึ่ง
องค์การสหประชาชาติจัดพิมพ์ขึ้น

๓. โดยความช่วยเหลือขององค์การศึกษาฯ สหประชาชาติ ได้
จัดบริการถ่ายทำสำเนาไมโครฟิล์มขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๘ องค์การศึกษาฯ
ได้ให้เครื่องถ่ายสำเนาไมโครฟิล์ม และอุปกรณ์อื่นๆ ส่งผู้เชี่ยวชาญมา
ช่วยจัดตั้งเครื่องอุปกรณ์ และให้ทุนเจ้าหน้าที่ของหอสมุดฯ ไปฝึกอบรม
การถ่ายทำไมโครฟิล์ม ๑ คน เมื่อเจ้าหน้าที่กลับมาแล้ว ก็ได้เริ่มถ่ายทำ

สำเนาไมโครฟิล์มหนังสือเก่าที่หายาก และอยู่ในสภาพที่ไม่ควรให้เอา
ออกมาอ่าน หนังสือสำคัญ ๆ ที่ได้ถ่ายทำไมโครฟิล์มไปแล้วมีหลายเล่ม
และหลายเรื่อง เช่น ราชกิจจานุเบกษา หนังสืออวชิรญาณ เป็นต้น นอก
จากถ่ายทำสำเนาไมโครฟิล์มหนังสือของหอสมุดฯ เองแล้ว ยังรับถ่ายทำ
สำเนาหนังสือให้แก่ห้องสมุดอื่น ๆ และเอกชน ผู้ต้องการสำเนาอีกด้วย
โดยคิดค่าบริการและนํ้ายาแต่พอควร

๔. องค์การศึกษาฯ สหประชาชาติได้ให้ความช่วยเหลือ โดยส่ง
มิสเตอร์มอริส เอ. เกลแฟนต์ ผู้เชี่ยวชาญทางห้องสมุด มาแนะนำการ
ปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญได้เสนอ
ความเห็นในเรื่องการปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติด้วย มีรายงานของมิสเตอร์
มอริส เอ. เกลแฟนต์ พิมพ์ไว้ในนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๖ เล่ม ๕
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๕

ภาค ๒

หอสมุดแห่งชาติ ในปัจจุบัน

ติกถาวรวัตถุ ซึ่งใช้เป็นอาคารหอพระสมุดฯ มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๙ นั้น ตอนแรกก็รู้สึกกันว่ากว้างขวาง แต่ต่อมา เมื่อได้รวบรวมหนังสือมากขึ้น สถานที่ก็คับแคบไป เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้แบ่งหนังสือตัวเขียน ศิลาวารึกและตู้ลายทองไปไว้ ณ พระที่นั่งศิวโมกชพิมาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ครึ่งหนึ่งแล้ว แต่หนังสือก็มีเพิ่มขึ้นเสมอ และจำนวนผู้อ่านหนังสือในหอสมุดฯ ก็มีมากขึ้นทุกที บางวัน โดยเฉพาะวันอาทิตย์ มีผู้มาใช้หอสมุดฯ ถึง ๘๐๐ กว่าคน แต่หอสมุดฯ มีที่นั่งเพียง ๒๘๐ ที่เท่านั้น

กรมศิลปากรซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบงานของหอสมุดแห่งชาติ มีความกังวลในเรื่องนี้ตลอดมา และพยายามจะหาทางแก้ไขปรับปรุงเท่าที่จะทำได้ และเห็นกันอยู่แล้วว่า สถานที่เป็นส่วนสำคัญซึ่งจำเป็นต้องรีบขยายโดยด่วน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ฯพณฯ ม.ล. ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้ปรารภและปรึกษากับอธิบดีกรมศิลปากรถึงสถาบันที่กรมศิลปากรจะต้องปรับปรุงโดยด่วน คือ หอสมุดแห่งชาติและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ แล้วกระทรวงศึกษาธิการจึงมอบที่ดินราชพัสดุ ณ บริเวณท่าवासกรี เนื้อที่ประมาณ ๑๗ ไร่ สำหรับก่อสร้างอาคารใหม่ของหอสมุดแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เพราะหอสมุดแห่งชาติเดิมที่ถนนหน้าพระธาตุ ขยายไม่ออกและยากที่จะปรับปรุงให้ถูกต้องตาม

ผู้อ่านหนังสือ ณ ระเบียงในหอวีรราช

สภาพของห้องอ่านหนังสือ
ในหอวีรราช

ห้องอ่านหนังสือ ในหอวิชาวุธ

ห้องอ่านหนังสือในหอวิชาวุธ เมื่อปรับปรุงโต๊ะเก้าอี้แล้ว

หลักวิชา ส่วนหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งเป็นสถานรักษาสถาปัตยกรรมสำคัญ
ของชาติก็ยังมี ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ กระทรวงศึกษาธิการก็ได้รับ
อนุมัติจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีสมัยนั้น ให้ดำเนินการ
ได้ตามแผนงานที่กระทรวงศึกษาธิการได้วางไว้ (ตามหนังสือสำนักบริหาร
ของนายกรัฐมนตรี ที่ ศธ. ๓๘๘๑/๒๕๐๔ ลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม
๒๕๐๔) และในระยษณัั้นกระทรวงศึกษาธิการก็ได้รับงบประมาณประจำปี
พ.ศ. ๒๕๐๔ ถึง ๒๕๐๕ เป็นเงิน ๕ ล้านบาท เป็นค่าชดเชยการรื้อถอน
อาคารของผู้ปลูกบ้านอาศัยอยู่ในบริเวณนั้น เพื่อให้ผู้อาศัยได้รื้อถอน
เคหสถานออกไป และเพื่อให้การก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติหลังใหม่
ถูกต้องตามแบบและความต้องการของห้องสมุดปัจจุบัน ซึ่งมีประโยชน์
ในการใช้สอย ให้บริการ และสวยงามเป็นสง่าแก่บ้านเมือง สมกับเป็น
หอสมุดแห่งชาติ ฯพณ ฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจึงพิจารณา
จัดงบประมาณพิเศษให้กรมศิลปากรส่งสถาปนิกไปดูงานเกี่ยวกับอาคาร
หอสมุด ณ สหรัฐอเมริกาและยุโรป เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๕๐๒ ซึ่งกรม
ศิลปากรได้คัดเลือกส่ง นายแสวง สดประเสริฐ สถาปนิกเอก ของกรม
ศิลปากร ในขณะนั้น ให้เดินทางไปดูงานเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๓ และ
กลับมาดำเนินการออกแบบอาคารหอสมุดแห่งชาติและหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ เสนอกรมศิลปากร แต่ยังคงดำเนินการก่อสร้างมิได้ เพราะที่ดิน
บริเวณท่าวาสุกรีดังกล่าวยังมีผู้อยู่อาศัยอยู่ ยังรื้อถอนออกไปไม่หมด ครั้น
พ.ศ. ๒๕๐๕ ก็ปรากฏมีประชาชนมาอ่านหนังสือในหอสมุดแห่งชาติเดิม
มากขึ้นจนไม่มีที่พอนั่ง หนังสือพิมพ์หลายฉบับได้เสนอบทความว่าสถานที่
หอสมุดฯ เดิมริมถนนหน้าพระธาตุเป็นสถานที่คับแคบและมีฝุ่นละอองมาก
ซึ่งบทความดังกล่าวเท่ากับสนับสนุนความดำริเดิมของกรมศิลปากร ให้
เร่งรัดงานก่อสร้างเร็วขึ้น

แต่ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น มิได้สั่งการมายังกระทรวง
ศึกษาธิการและกรมศิลปากรโดยตรง หากแต่กลับไปมีบัญชาให้ราชบัณฑิตยสถานกับสภาวิจัยแห่งชาติเป็นผู้พิจารณาเสนอความเห็นแนะแนวทาง
หรือวางโครงการปรับปรุงแก้ไข (หนังสือสำนักบริหารของนายกรัฐมนตรี
ที่ ร.บ. ๔๔๓/๒๕๐๕ ลงวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๐๕ เรื่องการปรับปรุง
หอสมุดแห่งชาติ ถึงนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถาน) ทั้งที่ในระยะนั้นเจ้าหน้าที่
หอสมุดแห่งชาติ ก็กำลังพิจารณาแก้ไขความเป็นระเบียบเรียบร้อยและ
ปรับปรุงสิ่งที่พอจะแก้ไขได้โดยด่วนอยู่แล้ว พระยาอนุমানราชธน รักษา
การตำแหน่งนายกรัฐมนตรีราชบัณฑิตยสถาน เห็นว่ากิจการหอสมุดแห่งชาติอยู่ใน
บังคับบัญชากรมศิลปากร จึงได้เชิญอธิบดีกรมศิลปากรไปร่วมปรึกษาคด้วย
ได้มีการประชุมกันเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ที่ประชุมได้ตกลง
กันตามความเห็นของอธิบดีกรมศิลปากร ว่า

๑. ควรดำเนินการปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติตามที่กรมศิลปากร
กำลังดำเนินการอยู่ คือ รับผิดชอบสร้างอาคารหอสมุด ฯ ใหม่ขึ้นอีกที่ท่าวาสุกรี
เมื่อสร้างอาคารใหม่ได้แล้ว ข้อขัดข้องต่างๆ ในเรื่องสถานที่ก็จะหมดไป

๒. สำหรับปัญหาเฉพาะหน้า จะได้แยกบริการการอ่านหนังสือ
พิมพ์ วารสาร กับหนังสือทั่วไป ออกเป็นสัดส่วน ผู้ที่ต้องการเข้ามาใช้
หอสมุด ฯ เพื่อการค้นคว้าจะได้ไม่เกี่ยวข้องกับผู้อ่านหนังสือพิมพ์

หอสมุดแห่งชาติได้แก้ตามข้อ ๒ โดยจัดทำโต๊ะอ่านหนังสือและ
เก้าอี้เพิ่มขึ้น เปลี่ยนบานหน้าต่างจากบานไม้เป็นกระจกบานเกล็ด เพื่อ
ปิดกันฝุ่น ติดพัดลมเพดานห้องอ่านหนังสือเพิ่มขึ้น

เมื่อปรากฏความจริงดังนี้ คณะรัฐมนตรีจึงได้มอบหมายให้สำนักงบประมาณจัดสรรเงินค่าก่อสร้างให้เป็นพิเศษ และได้พิจารณาให้การปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติอยู่ในโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ พ.ศ. ๒๕๐๖ — ๒๕๐๙ ต่อมาก็ได้ดำเนินการก่อสร้างหอสมุดแห่งชาติ ณ สถานที่แห่งใหม่ที่บริเวณท่าवासกรีโดย ฯพณ ฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีได้มาเป็นประธานในพิธีและวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ การก่อสร้างอาคารเฉพาะส่วนที่เป็นหอสมุดแห่งชาติได้ดำเนินการก่อสร้างต่อมาจนเสร็จลง เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ รวมค่าก่อสร้างทั้งสิ้นเป็นเงิน ๒๓,๙๐๐,๐๐๐ บาท ส่วนการออกแบบครุภัณฑ์ภายในอาคารได้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ และจัดสร้างได้ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ พออาคารเสร็จเรียบร้อย ก็เริ่มงานติดตั้งครุภัณฑ์จนกระทั่งสิ้นเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ การติดตั้งครุภัณฑ์สำหรับอาคารส่วนที่เป็นสำนักงานของเจ้าหน้าที่ กับส่วนที่เป็นห้องอ่านหนังสือและที่เก็บหนังสือจึงได้แล้วเสร็จ ยังคงอยู่แต่ส่วนหอประชุม ซึ่งจะจัดตกแต่งด้วยเงินงบประมาณปี ๒๕๐๙

การขนย้ายหนังสือได้เริ่มทันทีที่การติดตั้งครุภัณฑ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว คือ เริ่มแต่ต้นเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๐๙ ได้ขนย้ายหนังสือและนิตยสารซึ่งไม่ค่อยมีผู้ใช้ไปก่อน เพื่อให้กระทบกระเทือนผู้ใช้หอสมุดให้น้อยที่สุด ต่อเมื่ออย่างเข้าเดือนเมษายน ได้สั่งกำหนดการเปิดอาคารหอสมุด ฯ แล้วจึงได้ขนย้ายหนังสือในห้องอ่านหนังสือ คงไว้แต่นิตยสารและหนังสือพิมพ์รายวันสำหรับเดือนนั้นพอดีกับเดือนเมษายนเป็นเวลาปีการศึกษาของผู้ใช้หอสมุด ฯ ซึ่งโดยมากเป็นนักเรียนนักศึกษาที่มีน้อยอยู่โดยปกติแล้ว

การขนย้ายหนังสือและทรัพย์สินอื่น ๆ ของหอสมุด ฯ นั้นมิใช่เรื่องง่าย ด้วยหนังสือและทรัพย์สินอื่น ๆ ของหอสมุด ฯ มีมากมาย ทั้งการขนย้ายครั้งนั้นต้องขนจากหอสมุด ฯ ถึง ๒ แห่งด้วยกัน คือ จากแผนกหนังสือ

ตัวเขียน ณ พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร และจากแผนกหนังสือตัวพิมพ์ในหอพระสมุดวชิราวุธ ทั้งต้องขนย้ายตู้ลายทอง หีบหนังสือโบราณ ศิลจารึก และโบราณวัตถุอื่นๆ ซึ่งเก็บไว้ในพระที่นั่งศิวโมกขพิมาน มาเก็บไว้ ณ หอวชิราวุธเดิมทั้งหมด เพื่อให้พระที่นั่งศิวโมกขพิมานในกิจการของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (แต่การขนย้ายตู้ลายทอง ศิลจารึก ขณะนั้นยังไม่สามารถขนออกไปได้ ต้องรอให้ระบายตู้หนังสือเก่าของหอวชิราวุธออกไปให้หมดก่อน) จึงต้องขนย้ายกันภายในเวลาเพียง ๔ เดือน ให้ทันกำหนดเปิดหอสมุดฯ ใหม่ในวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๘

การขนย้ายหนังสือของหอสมุดฯ นั้น มีความลำบากอยู่มากมาย เพราะเหตุบางประการ กล่าวคือ

๑. สภาพของหนังสือส่วนใหญ่ โดยเฉพาะหนังสือตัวพิมพ์ทรุดโทรมมาก กระดาษเหลืองกรอบ บางเล่มก็กระดาษบางมาก ถ้าชนชั้นลง ยกโดยไม่ระมัดระวังก็จะถึงแก่หล่นเป็นชิ้นๆ หนังสือที่ไม่สู้จะมีค่าก็ไม่กระไรนัก แต่ที่มีค่าและหายากก็มีไม่น้อย แม้จะถ่ายสำเนาทำไมโครฟิล์มไว้บ้างแล้วก็ยังไม่หมด และก็ยังมีความจำเป็นต้องรักษาดันฉบับไว้ การหยิบยกหนังสือเหล่านั้น จำต้องมีผู้ดูแลคอยตักเตือนผู้หยิบยกอยู่เสมอว่าอย่าใช้แต่กำลัง ควรระวังความเสียหายเป็นสำคัญ

๒. หนังสือเก่าที่มีค่ามีอยู่เป็นจำนวนมาก ต้องคอยระวังมิให้หล่นหล่นสูญหาย

๓. หนังสือจำนวนมากเก็บอยู่ในห้องใต้หลังคา และอยู่ในโรงเก็บหนังสือเป็นเวลานาน จนฝุ่นจับหนา จะขนย้ายไปในสภาพนั้นก็ไม่ได้ ต้องทำความสะอาดเสียก่อน

๔. ด้วยเหตุที่ไม่มีตู้พอจะเก็บหนังสือตามหมวดหมู่ได้ หนังสือในหมวดหมู่ต่าง ๆ จำนวนมากถูกเก็บแยกย้ายไปตามตู้ต่าง ๆ ตามแต่จะมีที่ว่างให้เก็บได้ เจ้าหน้าที่ซึ่งคิดกันไว้แต่เดิมว่าจะย้ายหนังสือเป็นประเภทๆ เพื่อสะดวกแก่การจัดเข้าห้องหนังสือต่าง ๆ ณ อาคารใหม่ พอลงมือบรรจุหนังสือลงกล่องเพื่อขนย้าย ก็ปรากฏว่าทำไม่ได้อย่างที่คิด เพราะปรากฏว่ามีหนังสือต่างประเภทกันแทรกปะปนอยู่ด้วย เช่นหนังสือขององค์การสหประชาชาติซึ่งมีเป็นจำนวนมาก นอกจากอยู่ในตู้ซึ่งเขียนป้ายบอกว่าหนังสือสหประชาชาติแล้ว ก็ยังมีปะปนอยู่ในตู้หนังสืออื่น ๆ เกือบจะทุกตู้ไป จึงจำต้องแยกออก หรือมีฉะนั้นก็แยกเมื่อจะไปจัดชั้นชั้นหนังสือในอาคารใหม่ การนี้จะอาศัยคนงานภารโรงไม่ได้ ต้องเป็นหน้าที่ของบรรณารักษ์ซึ่งขณะนั้นมีอยู่เพียง ๕-๖ คน และใน ๕-๖ คนนี้ ก็มีเพียง ๓ คน ซึ่งมาจัดหนังสือและคุมการขนย้ายได้ตลอดเวลา คนอื่น ๆ ก็มียางทางด้านอื่นซึ่งเร่งรัดเช่นกัน เป็นต้นว่าจัดหมู่หนังสือ ทำบัตรรายการจัดหาเครื่องใช้และอุปกรณ์อื่น ๆ ที่จำเป็นอีกจำนวนมาก ทั้งในขณะที่ย้าย ห้องอ่านหนังสือทุกห้องที่ในหอวิชาวุธ ยังคงเปิดบริการแก่ประชาชนอยู่ จึงยังต้องให้บรรณารักษ์จำนวนหนึ่งช่วยเหลือผู้อ่าน ซึ่งมีได้ลดจำนวนลงจนกระทั่งย่างเข้าเดือนเมษายน

การขนย้ายคราวนี้ ใช้กล่องกระดาษสำหรับขนหนังสือประมาณ ๔,๐๐๐ กล่อง แต่ละกล่องใช้ขนหนังสือราว ๘ ครั้ง หนังสือพิมพ์เย็บเล่ม และหนังสือขนาดใหญ่มิได้ใส่กล่อง ขนไปเป็นเล่ม การขนจากตู้หนังสือไปยังรถบรรทุก ใช้คนงานยืนเป็นสะพาน รับช่วงหนังสือกันเป็นทอด

ทอดละไม่เกินช่วงแขน เพื่อเป็นการผ่อนแรง ด้วยหนังสือที่จะชนในเที่ยว
หนึ่ง ๆ นับจำนวนร้อย ๆ เล่ม จะใช้รถเข็นก็ไม่สะดวก

การขนย้ายและจัดหนังสือชั้นชั้นก็ได้ทำไปพร้อมกัน เมื่อขนเสร็จ
ไป ๔ เที้ยวรถบรรทุก ก็จัดการเอาหนังสือออกจากกล่อง นำไปขึ้นชั้น
เป็นพวก ๆ ตามที่กำหนดไว้ วิธีนี้ทำให้ไม่ต้องมีกล่องบรรจุหนังสือกอง
กั้ก้างอยู่และงานก็เสร็จไปรวดเร็ว โดยปกติหนังสือที่ขนไป ๔ เที้ยวรถ
จะใช้เวลาจัดระหว่าง ๔-๘ วัน สุดแต่ว่าในกล่องหนังสือที่ขนไปนั้นจะมี
หนังสือหลายประเภทปะปนกันอยู่ หรือมีแต่ประเภทเดียว (เนื่องจากแต่
เดิมตู้ไม้พอเก็บหนังสือตามหมวดหมู่ดังกล่าวแล้ว) การบรรจุลงกล่อง
ใช้เวลาราว ๒ วัน บรรจุได้ประมาณ ๕๐๐-๖๐๐ กล่อง ทั้งนี้ รวมทั้งการ
บรรจุ เขียนป้ายปิดฝากล่องบอกประเภทหนังสือ และแจ้งว่าหนังสือ
ในกล่องนั้นจะนำไปเก็บ ณ ที่ใด

การจัดหนังสือตัวพิมพ์มีความยุ่งยากอยู่บ้างก็จริง แต่การจัดหนังสือ
ตัวเขียนเข้าตู้ชั้นนี้ดูเหมือนจะยากไปกว่า เพราะหนังสือตัวเขียนนั้นนับตั้งแต่
ไฟไหม้โรงละครอนคิลปากรและลูกลามไหม้พระที่นั่งศิวโมกขพิมาน ทำ
ให้หนังสือกระจัดกระจาย เวลาที่เก็บมัดรวมเข้าใหม่หลังจากไฟไหม้
ปรากฏว่าเก็บหนังสือคนละเรื่องเอาเข้าผูกเป็นมัดเดียวกันก็มีมาก การเก็บ
หนังสือเข้าตู้แต่เดิมก็ไม่ได้อยู่ตามประเภทเดียวกันเสมอไป คงเก็บปน ๆ
กันไว้ก็มี เมื่อขนย้ายไปยังอาคารใหม่ ต้องคัดเลือกให้เข้าพวกกันเสียก่อน
จึงกินเวลาเป็นอันมาก เพราะหนังสือเหล่านี้มิได้เป็นหนังสือเย็บเล่ม
อย่างหนังสือตัวพิมพ์ ที่เป็นคัมภีร์โบราณใช้เชือกร้อยผูกเอาผ้าห่อแล้วผูก

อีกครั้งหนึ่ง ตามแบบการเก็บรักษามาแต่โบราณ สมุดไทยเขียนจบเล่มใน
ตัวแต่ละเรื่องมักมีมากกว่าหนึ่งเล่มสมุดไทย ถ้าจะเก็บไว้เป็นเรื่องๆ ก็ต้อง
รวมสมุดไทยเข้าด้วยกัน แล้วเอาไม้กระดานประกบตอนบนและตอนล่าง
แล้วผูกเข้าด้วยกันเป็นมัดเดียวตามวิธีการเก็บรักษาแต่ก่อนมา เสร็จแล้ว
ก็ต้องทำป้ายบอกว่าแต่ละมัดเป็นเรื่องอะไร ที่ป้ายบอกชื่อเรื่องที่ทำไว้
แต่เดิมขาดหรือชำรุดและตัวหนังสือลบเลือนไปก็มาก ต้องเขียนใหม่เกือบ
ทั้งหมด หนังสือตัวเขียน เท่าที่เก็บไว้ในพระที่นั่งศิวโมกขพิมานและใน
หอวิชาวุธมีอยู่เกือบสี่หมื่นผูก

การจัดสถานที่ในอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

อาคารหอสมุดแห่งชาติหลังใหม่นี้ มี ๓ ส่วนด้วยกัน คือ

๑. ส่วนงานเจ้าหน้าที่ อยู่ทางด้านใต้ มี ๔ ชั้น ^{ชั้นล่าง} เป็น
หน่วยงานด้านจัดหาหนังสือกับโสตทัศนวัสดุและงานซ่อมหนังสือ ^{ชั้น ๒}
เป็นที่ทำงานของหน่วยจัดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการกับเป็นห้อง
ประชุมสำหรับบรรณารักษ์ และเป็นที่ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของหอสมุด
แห่งชาติ มีห้องทำงานของบรรณารักษ์ผู้ควบคุมทางวิชาการ ^{ชั้น ๓}
กำหนดไว้ให้เป็น ที่ทำงานด้านบรรณานุกรมแห่งชาติและบรรณานุกรม
อื่นๆ กับเป็นที่ทำงานด้านธุรการของหอสมุดฯ มีห้องทำงานของหัวหน้า
กองหอสมุดแห่งชาติ และห้องพักผ่อนเจ้าหน้าที่ ^{ชั้น ๔} เป็นที่เก็บ
หนังสือตัวเขียนที่เหลือจากห้องปรับอากาศซึ่งใช้เก็บหนังสือหายาก

๒. ส่วนหอสมุด อยู่ถัดจากส่วนงานเจ้าหน้าที่ ด้านหน้าหันสู่ถนน
สามเสน อาคารส่วนนี้มี ๕ ชั้น จัดเป็นที่เก็บหนังสือและห้องอ่านหนังสือ
ถึง

ชั้นที่ ๑ ด้านซ้ายมือ เป็นห้องอ่านหนังสือทั่วไป เป็นหนังสือเกี่ยวกับภาษา วิทยาศาสตร์ทั่วไป วิชาเทคนิคต่าง ๆ ศิลป วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ท่องเที่ยว ชีวประวัติ และนวนิยาย และหนังสืออ้างอิงทั่วไป เช่นพจนานุกรม สารานุกรม ก็เก็บไว้ในห้องนี้ ชั้นวางหนังสือมีอยู่รอบห้อง ทางด้านตะวันตกทำเป็นชั้นครึ่งสำหรับเก็บหนังสือหาย ห้องนี้เก็บหนังสือได้ประมาณ ๑๕,๐๐๐ เล่ม มีที่นั่งอ่าน ๑๒๐ ที่นั่ง ด้านขวามือ เป็นห้องอ่านวารสารและหนังสือพิมพ์รายวัน มีวารสารทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ วารสารทั่ว ๆ ไป และวิชาการ วารสารไทยที่เย็บเล่มแล้ว ก็เก็บอยู่ในห้องนี้

ห้องโถงกลาง มีโต๊ะสำหรับทำบัตรขออ่านหนังสือในหอสมุดแห่งชาติ

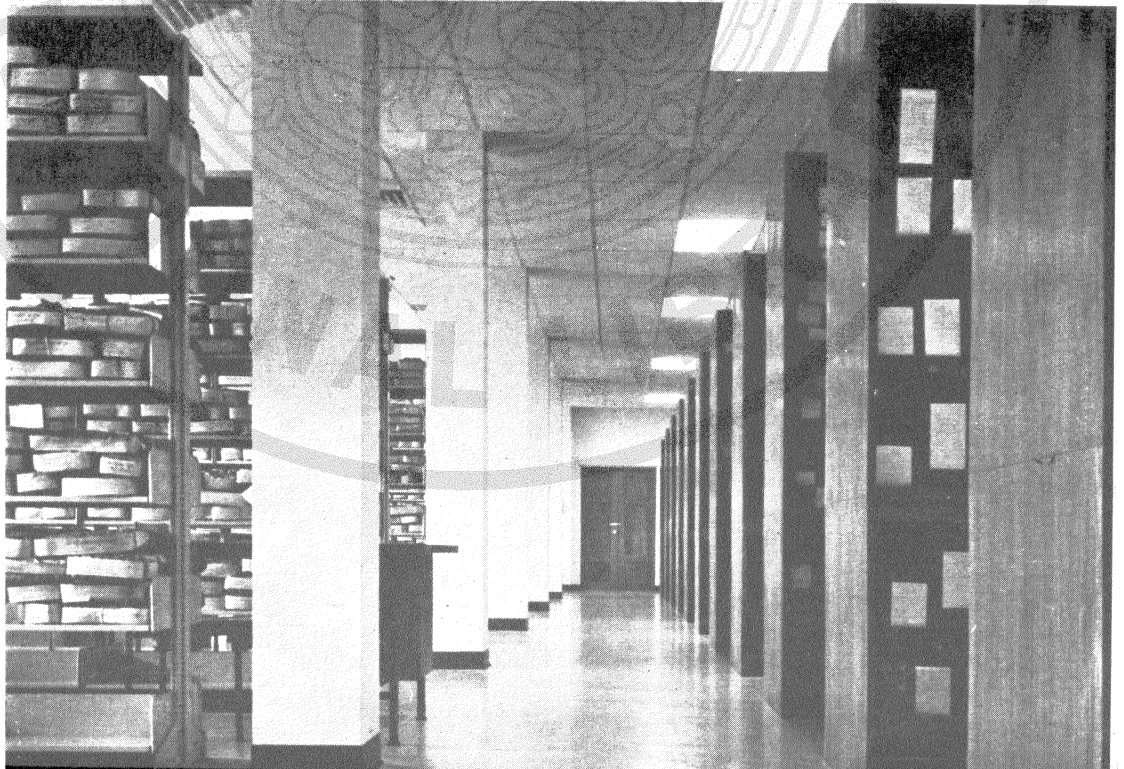
ชั้นที่ ๒ ด้านซ้ายมือ เป็นห้องอ่านหนังสือในหมวดปรัชญา ศาสนา และสังคมศาสตร์ ในห้องนี้มีหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทั้งหมด นับแต่คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ภาษาบาลี ฉบับพิมพ์ภาษาต่างประเทศอื่น ๆ เช่น ภาษาพม่า ภาษาสิงหล ฉบับแปลเป็นภาษาไทย ซึ่งกรมการศาสนาจัดพิมพ์ขึ้น หนังสือพุทธศาสนาอื่น ๆ เช่น ชาดก หนังสือเทศนา หนังสือสั่งสอนธรรม ซึ่งเขียนขึ้นในปัจจุบัน หนังสือภาษาสันสกฤต หนังสือในด้านสังคมศาสตร์ เช่น เอกสารของรัฐบาลต่าง ๆ เป็นต้น

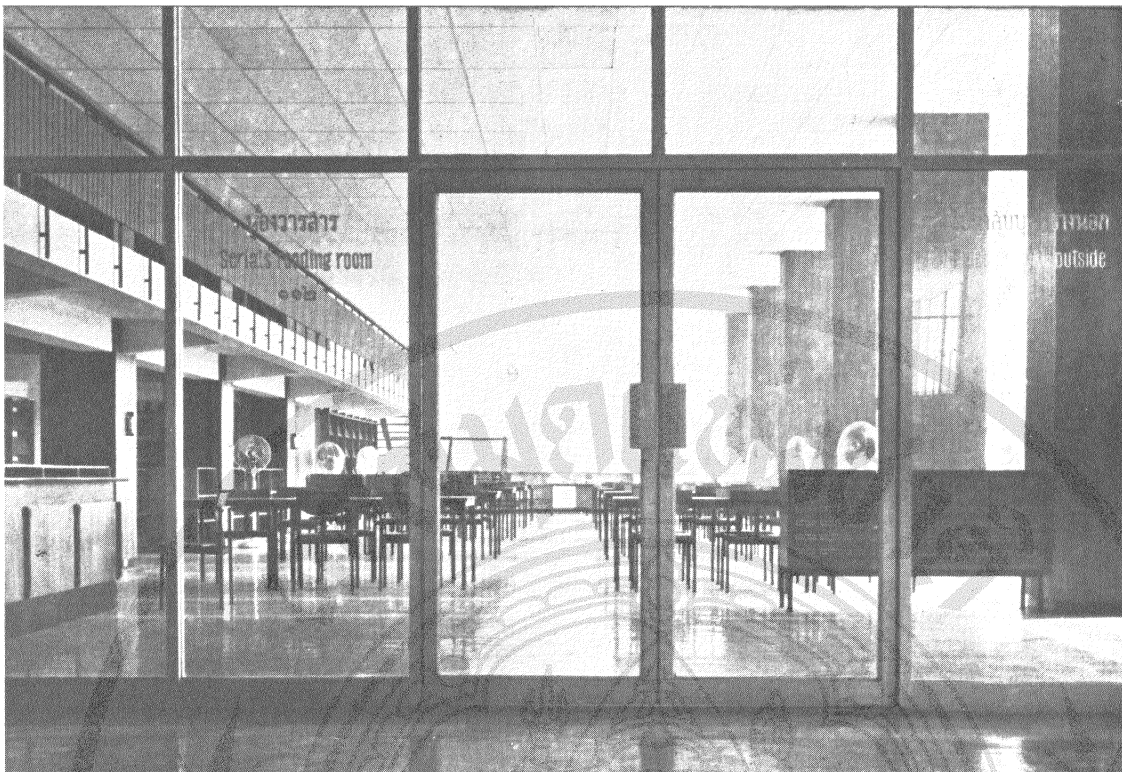
ด้านขวามือ เป็นห้องอ่านหนังสือเกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ในด้านประวัติศาสตร์ ชีวประวัติ ภูมิศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ส่วนใหญ่เป็นหนังสือเกี่ยวกับประเทศอินเดีย พม่า ลังกา

การนำเข้าเชอราและแมลงทกินหนังสือและผ้าห่อคัมภีร์

สมุดข่อยและคัมภีร์โบราณ ห้องหนังสือหายาก ในหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกร

ห้องวารสาร ในหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

ห้องอ่านหนังสือ ในหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

ห้องโถงกลาง เป็นที่วางตู้บัตรรายการสำหรับค้นหนังสือ และเป็น
ห้องทำงานบรรณารักษ์ผู้รับผิดชอบในการให้บริการการอ่านหนังสือ
บริการตอบคำถาม และช่วยการค้นคว้า

ชั้นที่ ๓ ด้านซ้ายมือ แบ่งเป็น ๒ ห้อง คือห้องถ่ายทำสำเนา
ไมโครฟิล์มและเก็บสต็อกต้นวัสดุประเภทที่ต้องเก็บไว้ในห้องที่มีเครื่อง
ปรับอุณหภูมิ อีกห้องหนึ่งเป็นห้องอ่านไมโครฟิล์ม จะมีเครื่องสำหรับอ่าน
ไมโครฟิล์มไว้

ด้านขวามือ เป็นห้องอ่านหนังสือเกี่ยวกับประเทศไทย หนังสือที่
เกี่ยวกับประเทศไทยทั้งที่พิมพ์ในประเทศและนอกประเทศ จะเก็บอยู่ที่
ห้องนี้และที่ห้องโถงกลาง

ชั้นที่ ๔ ด้านซ้ายมือ มีห้องเก็บหนังสือหายาก ได้แก่ สมุดไทย
พระคัมภีร์ฉบับสำคัญ หนังสือตัวพิมพ์ซึ่งมีค่า ห้องนี้ติดเครื่องปรับอากาศ
เพื่อช่วยรักษาหนังสือให้อยู่ในสภาพดี

ส่วนที่เหลือของชั้นที่ ๔ เป็นที่เก็บหนังสือพิมพ์และวารสารต่าง-
ประเทศที่เย็บเล่ม กับเก็บหนังสือที่เก่ามาก และไม่ค่อยได้ใช้ ส่วนหนึ่ง
เป็นที่ทำงานของเจ้าหน้าที่แผนกหนังสือตัวเขียน

ชั้นที่ ๕ เป็นที่เก็บหนังสือ ขณะนี้ใช้เป็นที่เก็บหนังสือสำรอง คือ
หนังสือที่ซ้ำกับที่มีอยู่ในห้องอ่านหนังสือ เอาไว้ใช้เมื่อหนังสือฉบับในห้อง
อ่านหนังสือชำรุด หนังสือสำรองเหล่านี้เป็นหนังสือได้จากค่าภาคหอ ที่ผู้
พิมพ์หนังสือจากต้นฉบับในกรมศิลปากร ส่งให้กรมศิลปากรตามระเบียบ
มากบ้าง น้อยบ้าง แล้วแต่จำนวนพิมพ์ เก็บไว้สำหรับใช้และส่งไปยัง
สาขาหอสมุดแห่งชาติ กับทั้งส่งไปแลกเปลี่ยนกับสถาบันต่างประเทศด้วย

๓. ส่วนหอประชุม แบ่งออกเป็น ๔ ชั้น ชั้นล่างเป็นห้องประชุม มีที่นั่งประมาณ ๓๐๐ ที่นั่ง ชั้นที่ ๒ เป็นห้องแสดงงาน จัดนิทรรศการต่าง ๆ ชั้นที่ ๓ กำหนดไว้สำหรับเป็นห้องประชุมเล็กๆ ราว ๓ ห้อง ชั้นที่ ๔ เป็นที่เก็บหนังสือ

การปรับปรุงแก้ไขและขยายงาน

๑. การรักษาและบูรณะหนังสือ หนังสือที่เก็บไว้ในหอสมุดแห่งชาติส่วนใหญ่ถูกสัตว์และแมลงทำลาย ที่ทรุดโทรมไปเพราะกินฟ้าอากาศ และที่คนยืมอ่านจนขาด มิได้ซ่อมแซมก็มีมาก เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้เริ่มการตรวจสอบสภาพของหนังสือ และพิจารณาหาทางแก้ไขด้วยการจัดให้พ่นยาฆ่าตัวแมลง ทำความสะอาด บัดฝุ่นหนังสือ การทำความสะอาดนี้ต้องทำกันอย่างละเอียดละไม เพื่อมิให้หนังสือชำรุด การอบควันฆ่าตัวแมลงต้องใช้เวลาหลายเดือน เพราะต้องทำความสะอาดหนังสือด้วย และต้องนำหนังสือไปอบในเรือนเก็บหนังสือนอกอาคารหอสมุด เพื่อมิให้ควันเคมีไปรบกวนผู้อ่านหนังสือ ต้องสร้างตู้เก็บขึ้นเป็นพิเศษสำหรับอบหนังสือแต่ละคราว หนังสือที่อบคราวนี้มีทั้งหนังสือตัวพิมพ์ สมุดไทยโบราณ เพราะปรากฏว่า สมุดไทยก็ถูกแมลงกินเสียหายมาก โบราณนั้นแมลงไม่กิน แต่กินผ้าห่อโบราณ ผ้าห่อคัมภีร์บางผืนชำรุดจนต้องเปลี่ยนใหม่

หนังสือพิมพ์และวารสารที่มีอยู่เดิมส่วนมากไม่ได้เย็บเล่ม เพราะไม่มีงบประมาณเพียงพอมาช้านาน เมื่อมีงบประมาณเพิ่มขึ้น ก็ได้จัดการนำไปเย็บเล่มเป็นจำนวนมาก

หนังสือปกอ่อนและหนังสือที่ปกหลุดหายไป ได้นำส่งช่างเย็บปกให้เย็บเป็นจำนวนหลายพันเล่ม ส่วนหนังสือที่มีค่าและหายาก กับหนังสือที่ต้องการใช้โดยด่วน ให้เจ้าหน้าที่ของหอสมุดฯ จัดซ่อมและเย็บเข้าเล่มเอง พนักงานของหอสมุดฯ มีเพียงคนเดียว ทำงานไม่ทัน จึงต้องใช้ภารโรงหญิงมาหัดซ่อมหนังสืออีก ๒ คน และให้ซ่อมหนังสือหลังจากทำความสะอาดสถานที่แล้ว

หนังสือหายากที่มีเพียงฉบับเดียวและอยู่ในสภาพชำรุด ได้จัดการให้ถ่ายสำเนาไมโครฟิล์มไว้ ผู้ใดต้องการอ่าน ก็ให้อ่านฉบับไมโครฟิล์มแทนฉบับเดิม หนังสือที่เกี่ยวกับประเทศไทยส่วนมากอยู่ในสภาพดังกล่าวนี้

๒. จัดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการ ได้กล่าวไว้ในตอนต้นแล้วว่า หอสมุดแห่งชาติได้เริ่มใช้ระบบทศนิยมของคิ้วี่ในการจัดหมู่มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๗ แต่เพิ่งเริ่มทำมาได้เฉพาะหนังสือภาษาไทย และใช้เลขหมู่กว้าง ๆ เช่น หนังสือพุทธศาสนา ก็ใช้ ๒๙๔.๓ เท่านั้น หนังสือในหมวดพุทธศาสนามีมากมาย และอาจแจกแจงไปได้หลายประเภท การใช้เลขเพียงเลขเดียวสำหรับหนังสือจำนวนมากเช่นนี้ ไม่อาจช่วยให้ค้นหาหนังสือได้ง่าย เจ้าหน้าที่จัดหมู่หนังสือก็มีความข้องใจ แต่ไม่อาจแก้ปัญหาได้ เพราะเลขหมู่ที่คิ้วี่ให้ไว้ก็มีไม่มากพอสำหรับหนังสือพุทธศาสนา และเรื่องอื่นๆ ทางประเทศตะวันออก การเพิ่มตัวเลขสำหรับหนังสือบางหมวดนั้น คณะกรรมการส่งเสริมห้องสมุดประชาชนในกระทรวงศึกษาธิการ ได้เคยตั้งอนุกรรมการขึ้นพิจารณาเรื่องนี้แล้วตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ แต่ตัวเลขที่เพิ่มมานั้น ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งมี

หนังสือ นั้น ๆ แต่ละประเภท มากกว่าห้องสมุดใด ๆ ในประเทศไทย บรรณารักษ์ของเราจึงจำเป็นต้องพิจารณาแก้ไขเพิ่มเติมเลขหมู่อีกจนครบตามความต้องการ เลขหมู่ที่ได้จัดทำขึ้นใหม่โดยละเอียด ก็มี

๑. เลขหมู่หนังสือพุทธศาสนา
๒. เลขหมู่หนังสือประวัติศาสตร์ไทย
๓. เลขหมู่หนังสือภูมิศาสตร์และท่องเที่ยวประเทศไทย
๔. เลขหมู่หนังสือเกี่ยวกับระเบียบบริหารราชการในประเทศไทย

เลขประจำตัวผู้แต่ง ในการกำหนดเลขเรียกหนังสือของหนังสือแต่ละเล่ม นอกจากกำหนดเลขหมู่แล้ว ยังต้องใช้อักษรตัวแรกของชื่อผู้แต่งหนังสือแต่ละเล่มกำกับด้วย สำหรับห้องสมุดเล็ก ๆ อักษรตัวแรกของชื่อผู้แต่งเพียงตัวเดียว ก็เพียงพอที่จะให้รู้ว่าผู้แต่งหนังสือนี้ไม่ใช่คนเดียวกับผู้แต่งหนังสืออีกเล่มหนึ่ง ในห้องสมุดที่มีหนังสือน้อยเล่ม โอกาสที่ชื่อผู้แต่งเรื่องในหมู่เดียวกันจะขึ้นต้นด้วยอักษรตัวเดียวกัน ย่อมมีน้อย แต่ในห้องสมุดใหญ่ไม่เป็นเช่นนั้น จึงต้องคิดหาวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งให้รู้ว่าอักษรตัวแรกของชื่อผู้แต่งถึงจะซ้ำกันก็เป็นคนละคน บรรณารักษ์ชาวอเมริกันสองคน ชื่อ คัตเตอร์ และ แชนบอร์น ได้คิดเลขประจำตัวผู้แต่งกำกับอักษรตัวแรกของชื่อผู้แต่งไว้ เพื่อให้รู้ว่าเป็นคนละคน แต่วิธีของคัตเตอร์ใช้ได้เฉพาะหนังสือต่างประเทศเท่านั้น ในการกำหนดเลขเรียกหนังสือไทยของหอสมุดแห่งชาติ บรรณารักษ์ของหอสมุดฯ จึงได้คิดตารางเลขประจำตัวผู้แต่งขึ้นทำให้การหยิบหนังสือสะดวกขึ้น

การเขียนเลขเรียกหนังสือบนสันหนังสือ แต่เดิมใช้เขียนบนกระดาษแล้วปิดลงบนสันหนังสือ บ้ายมักหลุดได้บ่อย ๆ จึงเปลี่ยนเป็นวิธีเขียนบนสันหนังสือด้วยดินสอพาวาแทน

การทำบัตรรายการ การทำบัตรรายการของหอสมุดแห่งชาติ
แต่เดิมชุกชุกมาก เพราะบรรณารักษ์มีเพียง ๒ คน ทั้งยังไม่มีเครื่องมือ
เครื่องใช้เพียงพอ เช่นเครื่องพิมพ์ดีดมีจำกัด คู่มือที่จำเป็นเช่น Library
of Congress Printed Card Catalog ก็ไม่มี ต้องรอมานานถึงปีงบประมาณ
๒๕๐๘ จึงได้เงินมาซื้อเครื่องใช้และคู่มือที่จำเป็นเหล่านี้

อย่างไรก็ดี คู่มือที่ซื้อหาได้นั้น ใช้ได้สำหรับการทำบัตรรายการ
หนังสือภาษาต่างประเทศเท่านั้น การทำบัตรรายการหนังสือไทยยังขัดข้อง
อยู่หลายอย่าง และไม่มีคู่มือ ข้อขัดข้องและการแก้ไขมีดังนี้

ก. นามผู้แต่ง ผู้แต่งหนังสือไทยส่วนใหญ่นิยมใช้นามแฝง
การลงชื่อผู้แต่งในบัตรรายการนั้น จะต้องลงชื่อจริง เพื่อบันทึกไว้ว่าใคร
เขียนอะไร แม้ว่าขณะนี้เจ้าของนามแฝงยังต้องการปกปิด แต่ต่อไปภาย
หน้าควรจะรู้กันได้ การสืบเสาะสอบถามนามจริงของผู้ใช้นามแฝงต่าง ๆ
ทั้งในปัจจุบันและอดีต จึงเป็นความจำเป็น เจ้าหน้าที่ต้องเพียรอ่าน
และเพียรถาม จึงได้นามจริงของนามแฝงต่าง ๆ มาก เจ้าของนามแฝง
บางรายก็ยินดีให้แจ้งนามจริงในบัตรรายการ

นามผู้แต่งที่เป็นปัญหามีอีกมาก เช่น นามสมณศักดิ์ นามบรรดาศักดิ์
จึงต้องรวบรวมทำเนียบชื่อต่าง ๆ ไว้สำหรับเป็นหนังสืออ้างอิง

ข. การให้หัวเรื่อง บัตรรายการของห้องสมุดโดยปกติต้องทำ
อย่างน้อย ๓ บัตร สำหรับหนังสือเล่มหนึ่ง ๆ คือ บัตรผู้แต่ง (บอกชื่อ
ผู้แต่งในบรรทัดแรก) บัตรชื่อเรื่อง (บอกชื่อเรื่องในบรรทัดแรก) และ
บัตรเรื่อง (บอกเนื้อเรื่องของหนังสือในบรรทัดแรก) ทั้งนี้เพื่อช่วยการ

ค้นหาหนังสือให้สะดวก ผู้ใดจะนึกได้แต่เพียงชื่อหนังสือ หรือชื่อผู้แต่ง หรือเนื้อเรื่อง ก็จะค้นหาหนังสือโดยใช้บัตรได้ การทำบัตรเรื่องของ หนังสือต่างประเทศนั้นสะดวก เพราะมีผู้จัดทำบัญชีหัวเรื่องไว้ให้แล้ว เพียงแต่เลือกเอามาใช้เท่านั้น บัญชีหัวเรื่องสำหรับหนังสือไทยโดยละเอียด ยังไม่มี บรรณารักษ์ของเราจำต้องรวบรวมและกิตขึ้นใช้เอง

๓. เรื่องวารสารและหนังสือพิมพ์ วารสารและหนังสือของ หอสมุดฯ มีอยู่เป็นจำนวนมากไม่ได้เย็บเข้าเล่ม ได้จัดการให้เย็บเล่ม

การลงบัญชีวารสาร ต้องตรวจดูวารสารทั้งหมดที่มีอยู่ก่อน วารสาร ภาษาต่างประเทศส่วนมากไม่ได้ทำบัญชีชนิดที่ใช้บัตรวารสารมาตั้งแต่ต้น จึงต้องทำใหม่ และเมื่อทำบัญชีก็พบว่า มีวารสารหลายฉบับที่หอสมุดฯ ได้รับมาตั้งแต่สมัยแรกๆ แล้วหยุดไประหว่างสงคราม ฉบับใดที่มีคุณค่า ก็ได้ติดต่อบอกรับไปใหม่

หนังสือพิมพ์ที่พิมพ์ในประเทศไทย มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติตั้งแต่ ฉบับแรกเริ่มพิมพ์ แต่ไม่มีบัตรรายการสำหรับค้น จึงต้องตรวจและทำบัตร รายการสำหรับค้นขึ้นไว้

จัดทำบัญชีรายชื่อวารสารซึ่งตีพิมพ์ในประเทศไทยในปัจจุบัน ราย ชื่อมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สำหรับส่งไปให้ห้องสมุดในประเทศ อื่นด้วย รวมวารสารทั้งหมด ๓๒๐ รายการ แต่ละรายการ บอกชื่อ กำหนด ออก ผู้จัดพิมพ์ ที่ตั้ง ราคาบอกรับ และบอกประเภทวารสาร

๔. ทำบรรณานุกรม ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้เริ่มจัดทำบัญชี หนังสือที่หอสมุดฯ ได้รับแต่ละเดือน กับที่นำมาจัดหมู่ใหม่ในแต่ละเดือน

พิมพ์อักษรสำนวนแจกไปตามหอสมุดต่าง ๆ ครั้นต่อมาถึงกลางปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้เริ่มดำริทำ **บรรณานุกรมแห่งชาติ** ได้ประชุมบรรณารักษ์ของหอสมุดแห่งชาติพิจารณาหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการจัดทำ และกำหนดกันว่า จะทำเป็นสองภาษา ให้ได้ประโยชน์แก่ผู้ใช้ทั้งในและนอกประเทศ ในการแปลงอักษรไทยเป็นโรมัน กำหนดให้ใช้กฎของราชบัณฑิตยสถาน แต่เมื่อลงมือทำไปแล้ว ก็มีปัญหาเกิดขึ้นหลายอย่าง เพราะว่ากฎของราชบัณฑิตยสถานนั้นไม่ค่อยมีผู้รู้จัก ผู้แต่งหนังสือเขียนชื่อของตนเองเป็นภาษาอังกฤษตามใจชอบ ผู้แต่งสองคนที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน เขียนชื่อสกุลต่างกัน ผู้แต่งคนเดียวกัน เขียนชื่อในที่สองแห่งไม่เหมือนกัน และโดยมากการเขียนชื่อเป็นภาษาอังกฤษ ไม่ค่อยมีผู้ใดใช้กฎของราชบัณฑิตยสถาน ครั้นจะใช้กฎของราชบัณฑิตยสถานสำหรับชื่อท่านผู้นั้น ก็เกรงใจ และมีผู้แต่งบางท่านไม่ยอมให้เขียนชื่อของท่านเช่นนั้น เมื่อปัญหาเกิดขึ้นเช่นนี้ ก็ต้องหาทางแก้ไข และเมื่อจำต้องดำเนินการรีบด่วน คือการขนย้ายและจัดหนังสือในอาคารหอสมุด ๆ ใหม่ ก็ต้องดำเนินการให้เสร็จเสียก่อน เหตุนี้ รายการหนังสือที่ได้จัดทำขึ้นไว้แล้วทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษสำหรับหนังสือที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๐๖, ๒๕๐๗ และครึ่งปีแรกของ พ.ศ. ๒๕๐๘ จำนวนหลายร้อยรายการด้วยกัน จึงต้องพักคอยไว้ จนกว่าเจ้าหน้าที่จะได้ตรวจแก้ไขอีกครั้ง ก่อนจัดพิมพ์ออกเผยแพร่

๕. จัดหาหนังสือเพิ่มเติม หนังสือของหอสมุดฯ ได้มาโดยการซื้อ รับบริจาค แลกเปลี่ยน และโรงพิมพ์ส่งให้ตามพระราชบัญญัติการพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๔

หอสมุดฯ ได้รับงบประมาณซื้อหนังสืออย่างจำกัดมาเป็นเวลา
หลายปี เพิ่งมาได้รับมากขึ้นในปีงบประมาณ ๒๕๐๗ คือได้ ๔๐,๐๐๐
บาท และในปี ๒๕๐๘ ได้ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาท

หนังสือที่กำหนดว่าจะได้รับตามพระราชบัญญัตินั้น โรงพิมพ์โดย
มากก็ร่วมมือเป็นอย่างดี แต่ปรากฏว่ามักส่งหนังสือมาล่าช้าและที่หลงลืม
ไปก็มี เจ้าพนักงานของหอสมุดฯ ก็ไม่ทราบว่ามีผู้ใดพิมพ์อะไรบ้าง ตั้งแต่
ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ได้ส่งจดหมายถึงเจ้าของโรงพิมพ์ขอความร่วมมือ และได้
มีการเก็บรวบรวมบัญชีหนังสือซึ่งสำนักพิมพ์จัดทำขึ้น เพื่อตรวจดูว่าใคร
พิมพ์อะไรบ้างที่หอสมุดฯ ยังไม่มี ทั้งได้ตรวจดูตามโฆษณาแจ้งความขาย
หนังสือ บทความ และวิจารณ์หนังสือ ตามวารสารและหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ
ทำให้ได้หนังสือที่พิมพ์จำหน่ายในเมืองไทยเพิ่มมากขึ้น

หนังสือและสิ่งตีพิมพ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของเมืองไทย คือ สิ่งตี
พิมพ์ของหน่วยราชการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวารสาร อนุสาร และเอกสาร
สำคัญ เช่น เอกสารการวิจัยต่าง ๆ สถิติต่าง ๆ โครงการพัฒนาต่าง ๆ ของ
รัฐบาล เป็นต้น หน่วยราชการหลายแห่งได้เอื้อเฟื้อส่งมาให้หอสมุดฯ
สำหรับเก็บรักษาและส่งไปแลกเปลี่ยนกับต่างประเทศ แต่ก็มีหลายแห่งที่
ไม่ได้นึกถึงหอสมุดแห่งชาติ จึงได้มีหนังสือขอร้องไปบ้าง เจ้าหน้าที่ไป
ติดต่อด้วยตนเองบ้าง และขอร้องให้บรรณารักษ์ของห้องสมุดแต่ละหน่วย
ราชการช่วยเป็นธุระรวบรวมสิ่งพิมพ์ของหน่วยราชการนั้น ๆ ให้บ้าง
เอกสารและสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ของทางราชการจึงมีในหอสมุดฯ มากขึ้น ความ
ลำบากในการติดตามสิ่งพิมพ์ของหน่วยราชการนั้นมีมาก เพราะในแต่ละ

กระทรวงทบวงกรม ไม่มีหน่วยใดที่เป็นหน่วยกลางจัดพิมพ์ หรือรับทราบ ว่ากรมกองใดพิมพ์อะไรไปบ้าง บางแห่งแม้ในกรมเดียวกันก็ไม่มีผู้ใด ทราบว่ากองไหนพิมพ์อะไรบ้าง ไม่ต้องพูดถึงการทำบัญชีรายชื่อหนังสือ ที่พิมพ์ขึ้นแล้ว เจ้าหน้าที่ผู้ไปสืบเสาะหาหนังสือต้องตระเวนไปทุกกอง และต้องไปให้บ่อยครั้งเพื่อกันลืม

๖. การทำครรชนีคั่นเรื่องในวารสาร ด้วยปรากฏมีนักศึกษาทั้ง ไทยและต่างประเทศมาคั่นเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศไทยอยู่เนือง ๆ การ คั่นเรื่องที่ตีพิมพ์ในวารสารทำได้โดยยากและต้องเสียเวลามาก เพราะ หอสมุดแห่งชาติไม่มีครรชนีสำหรับคั่นเรื่อง ใน พ.ศ. ๒๕๐๘ จึงได้เริ่มจัด ทำครรชนีคั่นเรื่องเกี่ยวกับประเทศไทยที่ตีพิมพ์ลงในวารสารต่างประเทศ ได้ทำเป็นบัตรไว้สำหรับใช้ไปชั่วคราวก่อน ขณะนี้เพิ่งทำครรชนีคั่นเรื่อง ในวารสารภาษาฝรั่งเศสเสร็จเรียบร้อยแล้ว

๗. การบูรณะและทำบัญชีแผนที่ ในหอสมุดแห่งชาติมีแผนที่ ของประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ อยู่เป็นจำนวนมาก ความคับแคบ ของสถานที่ ทำให้ต้องเอาแผนที่เหล่านั้นไปเก็บไว้ตามที่ต่าง ๆ แทรกอยู่ ตามตู้หนังสือก็มี เก็บไว้ในโรงเก็บหนังสือก็มี อยู่ที่ห้องใต้หลังคาที่มี และ ที่ฝาผนังในห้องชายหนังสือก็มี จึงจำเป็นต้องรวบรวมแผนที่ซึ่งกระจัดกัน อยู่มาจัดการทำความสะอาดและบูรณะฉบับที่ยังพอจะบูรณะได้ ที่ชำรุด หลุดออกเป็นชิ้น ๆ เหลือกำลังจะซ่อมได้ก็มีอยู่มาก เมื่อทำความสะอาด แล้ว ก็ทำบัญชีสำหรับคั่น โดยใช้บัตรแบบบัตรรายการรวม แผนที่ซึ่งเก็บ รวมมาบูรณะและทำบัตรคั่น มีจำนวนประมาณ ๒,๐๐๐ ชิ้น

โครงการพัฒนาหอสมุดแห่งชาติ

ในต้นปี ๒๕๐๙ นี้ สภาพัฒนาเศรษฐกิจของชาติได้พิจารณาให้หน่วยราชการในกรมศิลปากรเข้าอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติใน พ.ศ. ๒๕๑๐ — ๒๕๑๔ หอสมุดแห่งชาติได้เสนอโครงการไปเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๙ โดยกำหนดเป้าหมายไว้ดังนี้

“เพื่อพัฒนาหอสมุดแห่งชาติให้ไ้ระดับมาตรฐานสากล สำหรับจะได้เป็นกำลังอันแท้จริงในการพัฒนาประเทศ

หนังสือ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ตลอดจนโสตทัศนวัสดุในวิชาต่าง ๆ ทั้งใน กำนามานุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ จำเป็นต้องหาмаไว้ให้ครบถ้วน มีจำนวนมากพอที่จะบริการ และให้ทันสมัยอยู่เสมอ นอกจากนี้ ต้องให้มีหนังสือทั้งปวงอันเป็นที่รวบรวมเรื่องราวที่รักษาไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทย

บริการของหอสมุดแห่งชาติต้องมีให้ครบถ้วน โดยเฉพาะในการจัดทำบรรณานุกรมแห่งชาติ บรรณานุกรมเฉพาะวิชา ทำตวรรษนี้ค้นเรื่องในวารสารและหนังสือ และให้บริการเพื่อการค้นคว้าวิจัยอย่างอื่น ๆ เช่น จัดแปลเอกสารที่จำเป็นแก่การค้นคว้าวิจัย”

เพื่อให้ถึงเป้าหมาย หอสมุดแห่งชาติได้กำหนดแผนการพัฒนาไว้แต่ละปี ดังนี้

พ.ศ. ๒๕๑๐

๑. ปรับปรุงวิธีจัดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการให้ดียิ่งขึ้น
๒. ขยายเวลาเปิดห้องอ่านหนังสือให้มากขึ้น แต่เดิมหอสมุดแห่งชาติเปิดให้บริการตามเวลาราชการ ปิดสัปดาห์ละ ๒ วัน คือวันศุกร์และ

เสาร์ เพราะเจ้าหน้าที่มีจำนวนจำกัด ขณะนี้พอมีเจ้าหน้าที่เพิ่มขึ้นบ้าง ทำให้ขยายเวลาเปิดออกไปมากขึ้นกว่าแต่เดิมได้

๓. ดำเนินการบริการตอบคำถามและการค้นคว้าให้มากยิ่งขึ้น
๔. เริ่มจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในหอประชุม เพื่อส่งเสริมการอ่าน และเพื่อเป็นสื่อทัศนศึกษา

พ.ศ. ๒๕๑๑

๑. จัดหาหนังสือในด้านสังคมศาสตร์ในหมวดที่ยังขาดอยู่ให้มากขึ้น
๒. รวบรวมแผ่นเสียง และฟิล์มภาพยนตร์ ที่ทำขึ้นในประเทศไทย ทั้งหมด เพราะหอสมุด ฯ ไม่ได้รวบรวมสองสิ่งนี้มาก่อนเลย นอกจากแผ่นเสียงและฟิล์มภาพยนตร์ที่ทำขึ้นในประเทศไทยแล้ว จะจัดหาสื่อทัศนวัสดุ เพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมด้วย
๓. ขยายงานจัดทำบรรณานุกรมแห่งชาติให้เป็นปกแผ่น
๔. เริ่มโครงการสหบัตร

พ.ศ. ๒๕๑๒

๑. รวบรวมภาพจิตรกรรมของไทย และภาพจำลองจิตรกรรมของต่างประเทศ
๒. จัดศูนย์ ผักกอกบรรมบรรณารักษ์ประจำการ

พ.ศ. ๒๕๑๓

๑. เริ่มโครงการบัตรสำเร็จรูป
๒. ขยายงานด้านบริการเอกสารการวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๑๔

๑. รวบรวมหนังสือทางวิทยาศาสตร์ และเทคนิคต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น
๒. ทำการวิจัยทางวิชาบรรณารักษศาสตร์

ภาค ๓

การก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี จังหวัดพระนคร*

เนื่องจากหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบันไม่สามารถดำเนินการได้ถูกต้องตามหลักวิชา ตลอดจนการให้บริการแก่ประชาชนได้ถึงขนาด เพราะแออัดและสถานที่คับแคบ ซึ่งความจริงอาคารหอสมุดตั้งกล่าวเป็นอาคารเก่า สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ นับถึงบัดนี้ได้ ๕๘ ปี แล้ว โดยวัตถุประสงค์เดิมนี้สำหรับใช้ในงานพระเมรุท้องสนามหลวง หาได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหอสมุดโดยเฉพาะไม่ แต่ได้จัดขึ้นใช้เป็นหอสมุดแห่งชาติในภายหลัง ฉะนั้น การวางแผนจึงเหมาะแก่กิจการอย่างหนึ่ง แต่ไม่เหมาะกับหลักวิชาการห้องสมุดสมัยใหม่ เช่น ห้องอ่านหนังสือไม่กว้างขวางโปร่ง อากาศอบอ้าว แสงสว่างไม่เพียงพอ ฝ้าลมยังพัดเอาฝุ่นละอองเข้ามาเป็นที่น่ารำคาญ และที่สำคัญก็คือหนังสือต่างๆ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากมาย ไม่ได้แบ่งไว้เป็นแผนกตามลักษณะของห้องสมุดสมัยใหม่

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาแล้ว ปรากฏว่านักศึกษาและประชาชนสนใจในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้มากยิ่งขึ้น หนังสือวารสารต่างๆ เพิ่มปริมาณมากขึ้น แต่สถานที่ก็คงอยู่ตามเดิม กรม

* กัดจากพิธีวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี จังหวัดพระนคร วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๖ ในนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๘ เล่ม ๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๖

ศิลปินได้พยายามแก้ไขอุปสรรคต่างๆ ตลอดมา เช่น ใช้แสงฟลอเรสเซนซ์ช่วย ติดตั้งพัดลมเพิ่มขึ้น ทำบานกระจกหน้าต่างป้องกันฝุ่น ขยับขยายจัดตั้งตู้หนังสือให้ชิดผนังห้อง ให้มีที่ว่างเพื่อตั้งโต๊ะเก้าอี้สำหรับอ่านหนังสือมากขึ้น เป็นการบรรเทาความเดือดร้อนไปได้บ้าง แม้กระนั้น กรมศิลปากรยังได้ใช้ความพยายามตลอดมาที่จะให้มีอาคารหอสมุดฯ ให้กว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ โดยคิดจะเสริมอาคารเดิมให้เป็น ๒ ชั้น เพราะเคยทราบจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่า รากฐานแข็งแรงพอจะต่อเติมได้ แต่การกระทำเช่นนั้นจะทำให้เสียรูปหอสมุดฯ ซึ่งนับได้ว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งหนึ่งของกรุงเทพ ฯ จึงระงับไว้ และได้เคยปรารภถึงเรื่องที่จะให้มีอาคารหอสมุดฯ นี้กับท่านผู้ใหญ่ในกระทรวงศึกษาธิการซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชา แต่เรื่องก็ยังไม่สามารถลุล่วงไปได้

ต่อมาในเดือนมกราคม ๒๕๐๕ ฯพณ ฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี เห็นความจำเป็นและรู้สึกห่วงใย จึงได้บัญชาให้ราชบัณฑิตยสถานเป็นเจ้าของเรื่อง ร่วมกับสภาวิจัยแห่งชาติ พิจารณาเสนอความเห็นแนะแนวทางหรือวางโครงการปรับปรุงแก้ไขกิจการหอสมุดแห่งชาติขึ้น ผลการประชุมได้พิจารณาเห็นชอบร่วมกัน คือ

๑. ให้ดำเนินการตามโครงการปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งกรมศิลปากรกำลังปฏิบัติอยู่แล้ว โดยจัดสร้างอาคารหอสมุดฯ ชั้นใหม่ที่ท่าवासกรี ในบริเวณที่ดินจัดสรรของกระทรวงศึกษาธิการ เนื้อที่ประมาณ ๑๗ ไร่ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้รับงบประมาณค่ารื้อถอนอาคารเดิมในบริเวณนั้นติดต่อกันมา ๒ ปีแล้ว กำหนดเสร็จเรียบร้อยในปี ๒๕๐๕

หลังจากนั้นกรมศิลปากรจะได้ลงมือก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติใหม่ขึ้น โดยจะเริ่มแต่ปีงบประมาณ ๒๕๐๖ เป็นต้นไป ซึ่งกำหนดโครงการไว้ ๓ ปี

๒. การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า กรมศิลปากรจะได้แยกบริการ ออกเป็นประเภทให้ใกล้ชิดส่วน กล่าวคือ สำหรับผู้ที่มาอ่านหนังสือพิมพ์ รายวันและวารสารจัดให้อยู่แผนกหนึ่ง ส่วนผู้ที่เข้ามาค้นคว้าตำรับตำรา ต่าง ๆ จะได้จัดให้อยู่อีกส่วนหนึ่ง ไม่ปะปนกัน แต่การแก้ไขประการหลัง นี้ก็เป็นเพียงแก้ไขได้ชั่วคราว จนกว่าจะดำเนินการตามข้อ ๑ เสร็จ เรียบร้อย

ฯ พณ ฯ นายกรัฐมนตรีได้ทราบผลการประชุมแล้ว มีบัญชาให้ กรมศิลปากรจัดการแก้ไขปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติให้เรียบร้อยและดีขึ้น อีก แล้วรายงานให้ทราบทุกระยะ และให้กรมประชาสัมพันธ์โฆษณา ผลการปฏิบัติงานนี้ให้ประชาชนทราบด้วย ข้อสำคัญก็คือให้สำนัก งบประมาณสนับสนุนเรื่องเงินงบประมาณให้ได้รับตามระยะเวลาของ โครงการ

กรมศิลปากรได้ออกแบบเป็นอาคารทรงไทยประกอบด้วยส่วนงาน เจ้าหน้าที่สูง ๔ ชั้น ตัวหอสมุด ๖ สูง ๕ ชั้น และทำการเปิดประมูลราคา การก่อสร้างอาคารดังกล่าว เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ศกนี้ มีผู้เข้าประกวด ราคา รวม ๗ ราย ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ดำรงก่อสร้าง เสนอราคา ๒๓,๕๐๐,๐๐๐ บาท ต่ำกว่ารายอื่น และได้รับอนุมัติให้เป็นผู้ดำเนินการ ได้ กำหนดแล้วเสร็จภายในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ต่อจากนั้นกรมศิลปากรยังมี โครงการที่จะก่อสร้างอาคารหอจดหมายเหตุแห่งชาติและราชบัณฑิตย-

ฯ พล ฯ ม.ล. ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ บวงสรวงสังเว
ณ บริเวณที่จะก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี

ฯ พล ฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประธานในพิธี กำลังเดินเข้าสู่ปะรำพิธี

ฯ พณ ฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ กล่าวรายงานต่อ
 ฯ พณ ฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้เป็นประธานในพิธี
 ฯ พณ ฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประธานในพิธีกล่าวตอบ

สถานขึ้นในบริเวณใกล้เคียงอีก ซึ่งจะต้องใช้จ่ายเงินประมาณ ๑๐ ล้านบาท ประกอบกับคำแนะนำของนายมอริส เอ. เกลแฟนต์ (Mr. Morris A. Gelfand Ph.D.)* ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายหอสมุด ขององค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ซึ่งได้ช่วยเหลือปรับปรุงกับ ตรวจแก้ไขแบบแปลนและวางโครงการ ให้ความเห็นเกี่ยวกับกิจการ หอสมุดในประเทศไทยไว้ เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๕ อันนับว่าเป็นประโยชน์ แก่กรมศิลปากรอย่างมากหลายประการ

เมื่อการก่อสร้างเริ่มต้นแล้ว กรมศิลปากรจึงได้กำหนดวันพิธีวาง ศิลาฤกษ์** อาคารในวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๖ ซึ่งเป็นวันปฏิวัติครบ ๕ ปี ของคณะรัฐบาลชุดปัจจุบัน โดยอัญเชิญ ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี เป็นประธาน

วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๖ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พร้อมด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ จากกระทรวง ต่างๆ อาทิ เช่น นายเกษม ศิริพยัคฆ์ พระบาราสนราดูล นายบุญชนะ อิตถากร พล.ท. เนตร เขมะโยธิน นายอภัย จันทวิมล นายวงศ์ ธ. พุก- ประยูร และบรรดาผู้มีเกียรติอื่นๆ อีกจำนวนมาก ได้มาถึงบริเวณพิธี เวลา ๑๐.๓๐ น. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้จุดธูปเทียนบูชา พระรัตนตรัยแล้ว พระสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ ๙ รูป มีสมเด็จพระสังฆราช

* รายงานการจัดหอสมุดแห่งชาติ ของนายมอริส เอ. เกลแฟนต์ ได้นำลงพิมพ์แล้ว ในนิตยสาร ศิลปากร ปีที่ ๖ เล่ม ๔ ประจำเดือนพฤศจิกายน ๒๕๐๕

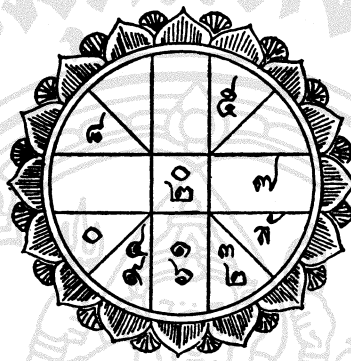
** สมเด็จพระสังฆราช วัดสระเกศ เป็นผู้ประธานฤกษ์และดวงชาตาการวางศิลาฤกษ์ โปรดดู ดวงชาตา หน้า ๗๔

เป็นประธาน เจริญพระพุทธรณ์ เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายอาหารเพลแก่
พระสงฆ์ เวลา ๑๑.๔๕ น. ๖ พณ ๖ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นาย
กรัฐมนตรี ประธานในพิธี มาถึงบริเวณพิธี ผ่านแถวนักเรียนโรงเรียน
เทพศิรินทร์ ซึ่งตั้งรอรับและทำความเคารพ เมื่อถึงปะรำพิธีและจุ
รูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยแล้ว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้
เสนอรายงานการก่อสร้าง* ให้ทราบ เมื่อรายงานจบ ๖ พณ ๖ นาย
กรัฐมนตรี ได้กล่าวตอบ** ต่อจากนั้น ๖ พณ ๖ นายกรัฐมนตรีได้กระทำพิธี
เจิมแผ่นศิลาฤกษ์และวางศิลาฤกษ์ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา พราหมณ์
เป่าสังข์ ไถ่ถอนและประโคมฆ้องชัย ปี่พาทย์บรรเลงเพลงมหาฤกษ์
เสร็จแล้วประธานได้กลับสู่ปะรำพิธี ถวายจตุปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์
อนุโมทนาแล้วกลับ เป็นเสร็จพิธีการวางศิลาฤกษ์

ก่อน ๖ พณ ๖ นายกรัฐมนตรีจะกลับ ได้แวะชมแบบแปลนแผนผัง
และหุ่นจำลองอาคารหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา
ธิการ และนายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร ได้ชี้แจงให้ทราบและ
ตอบข้อซักถามต่างๆ จนเป็นที่พอใจ.

* โปรดดูคำกล่าวรายงานของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ หน้า ๘๐

** โปรดดูคำกล่าวตอบของ ๖ พณ ๖ นายกรัฐมนตรี หน้า ๘๘

ดวงฤกษ์

วันอาทิตย์ ที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๖

เวลา ๑๑.๔๑ น. เป็นฤกษ์ วางศิลา

สุตฤกษ์ เวลา ๑๓.๐๑ น.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช วัดสระเกศ

ทรงประทาน

คำกล่าวรายงานในพิธีวางศิลาฤกษ์
ก่อสร้างอาคาร หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

ของ

หม่อมหลวง ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖

ขอประทานกราบเรียน ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรี

กระผมขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งที่ ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรีได้โปรดเมตตาให้เกียรติมาเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรีในวันนี้ กระผมใคร่ขอประทานโอกาสกล่าวถึงความป็นมาของหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรสักเล็กน้อย คือ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๘ คือประมาณ ๕๘ ปี ล่วงมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรงสถาปนาสิ่งที่เป็นถาวรประโยชน์ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รวมหอสมุดทั้ง ๓ แห่ง ซึ่งมีอยู่แต่เดิม คือ หอพระมนเทียรธรรม หอพุทธศาสนสังกะ และหอพระสมุทวชิรญาณ เป็นหอสมุดสำหรับพระนคร เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปศึกษาหาความรู้ นับตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมาชื่อของหอสมุดแห่งนี้คงเรียกว่า หอพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร

หอพระสมุทสำหรับพระนครเมื่อแรกตั้งนั้น อยู่ที่ศาลาสหทัยสมาคมในพระบรมมหาราชวัง ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมตึกถาวรวัตถุ ซึ่งสร้าง
ค้างอยู่ที่หน้าวัดมหาธาตุให้สำเร็จ แล้วพระราชทานให้เป็นหอพระสมุด
สำหรับพระนคร และได้เสด็จพระราชดำเนินมาเปิดเนื่องในงานพระราช
พิธีเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๔

ครั้นต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้พระราชทานหนังสือ ซึ่งเป็นสมบัติส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้แก่หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นายหอพระสมุด
วชิรญาณ สำหรับพระนคร ทรงขยายกิจการของหอพระสมุดฯ โดยแบ่ง
สมุดข่อย กัมภีร์โบราณ ศิลปจารึก และตู้พระกัมภีร์ลายรดน้ำ ไปจัดไว้
ณ พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน ในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และคง
เรียกชื่อหอสมุดตามเดิมว่า หอพระสมุดวชิรญาณ ส่วนหนังสือฉบับพิมพ์
ที่มีอยู่แต่เดิม และที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน
มาใหม่ คงจัดไว้ ณ ที่เดิม คือที่อาคารหน้าวัดมหาธาตุและขนานนาม
เพื่อให้เป็นที่เชิดชูพระเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่
หัว ว่า หอพระสมุดวชิราวุธ หอพระสมุดทั้ง ๒ แห่งนี้ รวมเรียกกันว่า
หอพระสมุดสำหรับพระนคร

พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้น มีพระบรมราชโองการ
โปรดเกล้าฯ ให้หอพระสมุดสำหรับพระนครขึ้นอยู่กักราชบัณฑิตยสภา
ต่อมาเมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งกรม
ศิลปากร และโอนงานของราชบัณฑิตยสภามาขึ้นอยู่ในกรมศิลปากร หอ

พระสมุดสำหรับพระนครจึงขึ้นอยู่กับกรมศิลปากร และได้เปลี่ยนชื่อเป็น หอสมุดแห่งชาติ

พ.ศ. ๒๔๙๐ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ทิศกุล พระทายาทสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำรงภูวราชนาถนาถ ทรงมอบหนังสือและเอกสาร สมบัติส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำรงภูวราชนาถ ให้แก่รัฐบาล โดยเฉพาะหนังสือภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ประมาณ ๗,๐๐๐ เล่ม รัฐบาลจึงได้สร้างอาคารขึ้นอีกหลังหนึ่ง ที่ด้านหลังหอพระสมุดวชิราวุธ และขนานนามว่า หอสมุดดำรงราชานุภาพ เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำรงภูวราชนาถ หอสมุดแห่งนี้ เปิดให้ประชาชนเข้าค้นคว้าหาความรู้ โดยการให้ยืมหนังสือและเอกสาร อ่านและศึกษาภายในหอสมุด

หอสมุดทั้ง ๓ คือ หอพระสมุดวชิรญาณ หอพระสมุดวชิราวุธ และหอสมุดดำรงราชานุภาพ รวมเรียกชื่อว่า หอสมุดแห่งชาติ

ทางราชการได้พยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะปรับปรุงกิจการต่างๆ ของหอสมุดแห่งชาติ ให้คล้อยตามแบบอย่างของหอสมุดสากล และได้พยายามติดต่อแลกเปลี่ยนเอกสารจากหอสมุดและสถาบันต่างๆ ในต่างประเทศ เป็นเจ้าหน้าที่ในฐานะตัวแทนรัฐบาลไทยดำเนินการตามข้อตกลงว่าด้วยการแลกเปลี่ยนเอกสารโฆษณาทางราชการ ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลสหรัฐอเมริกา รัฐบาลสหราชอาณาจักรอังกฤษ รัฐบาลออสเตรเลีย ดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรี โดยหอสมุดแห่งชาติเป็นศูนย์กลางรวบรวมเอกสารโฆษณาทางราชการ เพื่อจัดส่งไปให้หอสมุดสหประชาชาติ

และองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งองค์การสหประชาชาติ
ณ กรุงเจนีวา กรุงนิวยอร์ก กรุงปารีส และกรุงโรม และหอสมุดแห่งชาติ
ได้จัดห้องสมุดรับฝากหนังสือขององค์การสหประชาชาติ ซึ่งได้ส่งหนังสือ
และเอกสารขององค์การทุกชนิดมาให้ และเปิดโอกาสให้นักศึกษาและ
ประชาชนผู้สนใจในกิจการขององค์การสหประชาชาติ กันคว้าหาความรู้
เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นต้นมา

การเพิ่มพูนปริมาณหนังสือนั้น นอกจากที่ได้กรบเรียนมาแล้วใน
ตอนต้น มีทางที่จะได้รับหนังสือเข้าหอสมุดแห่งชาติตามวิธีการเหล่านี้คือ

๑. ได้รับตามพระราชบัญญัติการพิมพ์ ซึ่งผู้พิมพ์โฆษณาจะต้อง
มอบหนังสือให้แก่หอสมุดแห่งชาติ ๒ เล่ม ทุกคราวที่พิมพ์หนังสือขึ้น
๒. มีผู้มอบหนังสือให้เป็นสมบัติของหอสมุดแห่งชาติ
๓. จัดซื้อด้วยเงินงบประมาณ
๔. แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับสถาบันต่างๆ

จำนวนหนังสือที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ ในปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๕
มีดังนี้

หนังสือตัวพิมพ์	๑๒๕,๗๘๐ เล่ม
หนังสือตัวเขียน	๔๒,๔๖๐ เล่ม
รวม	๑๖๘,๒๔๐ เล่ม

เมื่อกาลเวลาได้ผ่านมา ความต้องการของนักศึกษาและประชาชน
ที่จะใช้หอสมุดแห่งชาติ ก็มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ทำให้สภาพของหอสมุด
แห่งชาติที่เป็นอยู่ในขณะนี้ไม่เพียงพอ เช่น ทั่วอาคารเป็นตึกเก่า ที่เก็บ

หนังสือไม่เพียงพอ โตะเก้าอี้ที่จะให้ประชาชนและนักศึกษาค้นคว้าหาความรู้ไม่เพียงพอ แม้จะได้แก้ไขปรับปรุงและเพิ่มโตะเก้าอี้ให้มีที่นั่งมากขึ้นตามบัญชาของ ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรี เมื่อปลายปี ๒๕๐๕ ก็ยังไม่เพียงพอแก่จำนวนผู้เข้ามาค้นคว้าหาความรู้ ในปัจจุบันเฉลี่ยแล้วมีประชาชนนักศึกษา ที่เข้ามาค้นคว้าหาความรู้ ประมาณวันละ ๔๐๐ ถึง ๘๐๐ คน

อุปสรรคสำคัญที่ทำให้หอสมุดไม่สามารถดำเนินการตามหลักวิชาตลอดถึงการให้บริการแก่ประชาชนได้เพียงพอก็คือ สถานที่ซึ่งขณะนั้นคับแคบ แต่เดิมหอสมุดมีหนังสือราว ๔,๐๐๐ เล่ม ขณะนี้มีหนังสือประมาณ ๒๐๐,๐๐๐ เล่ม แต่สถานที่ก็คงอยู่ตามเดิม ประกอบกับภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ มาแล้ว เป็นที่ปรากฏชัดว่า นักศึกษาและประชาชนมีความตื่นตัวและกระตือรือร้นสนใจในการศึกษายิ่งกว่าแต่ก่อน กรมศิลปากรเห็นเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะให้มีอาคารหอสมุดแห่งชาติ กว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการก็ยินดียินสนับสนุนตลอดมา ในปี ๒๕๐๓ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดสรรงบประมาณให้กรมศิลปากรส่งสถาปนิกไปดูงานหอสมุดแห่งชาติ ณ สหรัฐอเมริกาและยุโรป เพื่อเป็นแนวทางนำมาประกอบการพิจารณาออกแบบก่อสร้างอาคารหอสมุดที่ทันสมัยแห่งใหม่ และต่อมาได้จัดสรรที่ดินของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ท่าवासกรี เนื้อที่ประมาณ ๑๗ ไร่ ให้เพื่อการนี้ ซึ่ง ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรีเห็นชอบด้วย แต่เนื่องจากในบริเวณที่ดินดังกล่าวนี้มีประชาชนปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่แล้ว รัฐบาลจึงได้อนุมัติให้ตั้งงบประมาณเพื่อรื้อย้ายบ้าน

เรือนประชาชนซึ่งอยู่ในบริเวณนั้นเป็นชั้น ๆ ไป เริ่มแต่ปีงบประมาณ ๒๕๐๔ เป็นเงิน ๑ ล้านบาท ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นเงิน ๔ ล้านบาท กระทรวงศึกษาธิการได้มอบให้กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้รับภาระในเรื่อง การรื้อย้ายทั้งกล้านี้ และจนบัดนี้ก็ดำเนินการสำเร็จเกือบจะเรียบร้อย บริบูรณ์อยู่แล้ว อาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี นี้ กรมศิลปากรได้ ออกแบบและคำนวณการก่อสร้างเป็นแบบรูปอาคารทรงไทย ประกอบ ด้วยส่วนงานเจ้าหน้าที่ สูง ๔ ชั้น ส่วนหอสมุด สูง ๕ ชั้น และส่วนห้อง ประชุม สูง ๔ ชั้น และได้ตั้งงบประมาณไว้เป็นโครงการ ๓ ปี เป็นค่า ก่อสร้างในปี ๒๕๐๖ ๗.๕ ล้านบาท และรวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๒๓.๕ ล้าน บาท กำหนดจะแล้วเสร็จในต้นปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติ อนุมัติให้ผูกพันงบประมาณ ปี ๒๕๐๗ และ ๒๕๐๘ ไว้แล้ว การก่อสร้างได้ จัดทำโดยวิธีเรียกประมูลราคาตามระเบียบของทางราชการ ซึ่งห้างหุ้นส่วน สามัญนิติบุคคล ดำรงค์ก่อสร้าง เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างที่ประมูลราคาได้

อาคารหอสมุดแห่งชาติหลังใหม่นี้ มีเนื้อที่ประมาณ ๑๖,๐๐๐ ตารางเมตร นอกจากจะใช้เป็นห้องทำงานของเจ้าหน้าที่แล้ว ยังมีห้องอ่าน หนังสือพิมพ์ หนังสือวารสาร ห้องค้นคว้า และห้องอ่านหนังสือสารคดี วิชาการต่างๆ ห้องเก็บหนังสือมีค่า ห้องถ่ายทำไมโครฟิล์ม ห้องประชุม ห้องปาฐกถาและแสดงกิจกรรม อาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี นี้ มี ที่นั่งพอร์รับรองประชาชน นักศึกษา เข้ามาค้นคว้าหาความรู้ได้ประมาณ ๖๐๐ ที่นั่ง เก็บหนังสือได้ประมาณ ๗๐๐,๐๐๐ เล่ม

โดยที่หอสมุดแห่งชาติเป็นสถาบันการศึกษาอันคว่าที่สำคัญยิ่งของโลกสถาบันหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วโลกแล้วว่า หอสมุดแห่งชาตินั้นเป็นสถานศึกษาชั้นสูงสุด อันเป็นหลักของสถานศึกษาทั้งหลายช่วยกิจการด้านหอสมุดจึงเป็นที่สนใจขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติมาก จนถึงกับได้จัดส่งผู้เชี่ยวชาญ คือ นายมอริส เอ. เกลเฟนด์ (Mr. Morris A. Gelfand Ph.D.) เข้ามาตรวจและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกิจการหอสมุดในประเทศไทย เมื่อต้นปี ๒๕๐๕ เป็นเวลา ๓ เดือน ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวได้ตรวจดูแบบแปลน แผนผังการก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี และได้ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์หลายประการ

ตามโครงการที่กรมศิลปากรได้กำหนดไว้ และด้วยคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญฝ่ายห้องสมุด ขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ จะได้ก่อสร้างอาคารติดต่อกับหอสมุดแห่งชาตินี้อีกในภายหลัง คือ อาคารหอจดหมายเหตุแห่งชาติและราชบัณฑิตยสถาน โดยเฉพาะเรื่องจดหมายเหตุแห่งชาตินั้น ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรี ได้มีความสนใจเป็นอย่างเป็นอันมาก และได้เคยมีบัญชาให้กระทรวงศึกษาธิการ จัดส่งข้าราชการกรมศิลปากร หรือนักเรียน ไปศึกษาวิชาการจดหมายเหตุแห่งชาติ ณ สหรัฐอเมริกา ซึ่งเมื่อต้นปี ๒๕๐๖ ได้จัดส่งข้าราชการกรมศิลปากรไปแล้ว และในปี ๒๕๐๖ นี้ กระทรวงศึกษาธิการก็ได้แบ่งทุนการศึกษาสำหรับนักเรียนต่างประเทศให้กรมศิลปากรอีกทุนหนึ่ง ขณะนี้กำลังดำเนินการสอบคัดเลือกตามระเบียบอยู่ การก่อสร้างอาคารหอ

จดหมายเหตุแห่งชาติ และราชบัณฑิตยสถาน ตั้งกล่าว คาดว่าจะเริ่มลงมือได้ในปี ๒๕๐๘ ถ้าหากได้รับความสนับสนุนในด้านการเงินงบประมาณ และต้องใช้เงินราว ๑๐ ล้านบาท ส่วนการปรับปรุงบริเวณหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี โดยการจัดทำถนนคอนกรีตตามแบบแปลนที่กำหนดไว้ การจัดทำสนาม โรงเก็บรถ บ้านพักเจ้าหน้าที่ และบ้านพักยาม คนงาน ภารโรง ก็คาดว่าจะต้องกระทำในปีงบประมาณ ๒๕๐๘ เช่นเดียวกัน ในวงเงินราว ๓ ล้านบาท

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นอุดมมงคลฤกษ์แล้ว กระผมขอประทาน กราบเรียนเชิญ ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรี ได้โปรดวางศิลาฤกษ์ก่อสร้าง หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี เพื่อเป็นสิริมงคลแก่อาคารหอสมุดแห่งชาติ หลังใหม่นี้ และแก่เจ้าหน้าที่ผู้จะเข้าประจำปฏิบัติงานในหอสมุดแห่งชาติ นี้ต่อไปด้วย.

คำกล่าวตอบ

ของ

ฯ พลฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี

ในพิธีวางศิลาฤกษ์ อาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี

เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖

ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และท่านผู้เกียรติทั้งหลาย
ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้รับเกียรติให้มาทำพิธีวางศิลาฤกษ์ อาคาร
หอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี ในวันนี้ และขอขอบพระคุณทุกท่านที่ได้มา
ร่วมพิธีโดยพร้อมเพรียงกัน ตามที่ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษา-
ธิการได้เสนอรายงานความเป็นมาของหอสมุดแห่งชาติตามลำดับมานั้น
ท่านทั้งหลายคงจะเห็นได้แล้วว่า หอสมุดแห่งชาติเป็นสถาบันที่มีความ
สำคัญเกี่ยวกับการศึกษาของประชาชนมากน้อยเพียงใด เพราะเป็นสถานที่
แห่งเดียวที่สะสมรวบรวมและรักษาไว้ ซึ่งสรรพตำรับตำราวิชาการทั้งปวง
ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสทำการค้นคว้าโดยเสรี ในระยะต่อไป
ข้าพเจ้าเองมีความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับหอพระสมุด ตามที่ท่านรัฐมนตรี
ว่าการกระทรวงศึกษาธิการกล่าวมาเป็นอันมาก และข้าพเจ้าเคยเข้าไปดู
กิจการในหอสมุดแห่งนั้น ในสมัยเมื่อก่อน ๆ แต่ก็รู้สึกว่ในสมัยนั้น
ประชาชนยังไม่สนใจอ่านหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณมากเหมือนใน
ปัจจุบันนี้ เมื่อเข้าไปในหอพระสมุดแล้ว แม้จะมีผู้คนนั่งอ่านหนังสืออยู่

ฯ พล ฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์
ประธานในพิธีกำลังวางศิลาฤกษ์
ก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ทำवासกรี
เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

รู้สึกว่างเปล่าสงบ จึงทำให้รู้สึกว่าเป็นสถานที่เหมาะแก่การอ่านหนังสือ เป็นอย่างยิ่ง แต่ปัจจุบันนี้มีประชาชนผู้คนเข้าอ่านหนังสือมากขึ้น หนังสือต่าง ๆ เพิ่มขึ้น แต่สถานที่ยังคงเดิม และแม้จะตั้งอยู่ในสถานที่อันดีเด่น คือตั้งอยู่ในใจกลางย่านพระนคร มีการคมนาคมไปมาสะดวกก็ตาม แต่ก็มีสิ่งรบกวนก่อให้เกิดความรำคาญหลายอย่าง กล่าวคือ ตั้งอยู่ชิดถนน ขวดยานพาหนะผู้คนที่สำคัญจะไปมาส่งเสียงอึกทึกกรบกรวน จนผู้เข้าไปอ่านหนังสือเสียสมาธิ นอกจากนั้น ในฤดูแล้งลมยังพัดพาฝุ่นละอองจากท้องสนามหลวงเข้าไปในหอสมุด ซึ่งทำให้ผู้อ่านเสียสุขภาพอนามัย รวมกับความแออัดที่เป็นอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องขยายหอสมุดแห่งชาติให้กว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ขณะนี้ เมื่อกระทรวงศึกษาธิการ ได้รายงานขอจัดสรรที่ดินของกระทรวงศึกษาธิการที่ท่าवासกรี ๑๗ ไร่ เพื่อสร้างอาคารหอสมุดมายังข้าพเจ้า ๆ จึงอนุมัติให้ดำเนินการได้ด้วยความพอใจ เป็นอย่างยิ่ง เพราะตรงกับความนึกคิดของข้าพเจ้าอยู่ในขณะนั้น ซึ่งกำลังครุ่นคิดอยู่กับคุณหลวงวิจิตรวาทการว่า เราจะต้องคิดกะวางแผนการที่จะสร้างหอสมุดอันทันสมัย ให้มีระเบียบในการเก็บและรักษา ตลอดจนการหยิบค้นหาเรื่องให้ได้รวดเร็ว ซึ่งเรียกกันว่า Archives ขึ้นใหม่ให้จงได้ ข้าพเจ้าจึงรับอนุมัติเรื่องนี้ทันที

เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า รัฐบาลปฎิวัติมีความปรารถนาอันแรงกล้า ที่จะทะนุบำรุงบ้านเมืองและประเทศชาติให้ก้าวไปสู่ความเจริญทุกวิถีทาง โดยแถลงนโยบายไว้ว่า การศึกษาของเยาวชนซึ่งจะเป็นกำลังสำคัญของชาติในวันหน้า เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง จะได้ดำเนินการให้เยาวชนได้รับทั้งวิทยาการและจริยศึกษาคบคู่กันไปกับพัฒนาประเทศชาติในขั้นอื่น ๆ การจัดสร้างหอสมุดแห่งชาติขึ้น ก็เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนา

ประเทศชาติในด้านการสร้างคน เพื่อเตรียมการพัฒนามนุษย์ให้มีความรู้
หลักการพัฒนามนุษย์และการสร้างคนให้มีความรู้ นั้น มีความเกี่ยวข้องที่
สัมพันธ์กันอยู่หลายอย่างหลายประการ เพราะความรู้ของประชาชน จะมี
ได้ก็ต้องมาจากการศึกษาอบรมสั่งสอน ผู้ที่จะมาอบรมสั่งสอนได้ ก็ต้อง
เป็นบุคคลที่มีความรู้ บุคคลที่จะมีความรู้ก็ต้องอาศัยคำรับตำราที่รวบรวม
สะสมไว้ และคำรับตำราดังกล่าวถ้ามีอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นสถาบัน
สำคัญยิ่งที่สะสมสรรพวิทยาการของชาติแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์อันหา
ค่ามิได้เป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ การที่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว ซึ่งมีข้าพเจ้าเป็นนายกรัฐมนตรี และในนามของรัฐบาล จึงได้รับ
อนุมัติการสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าสาครขึ้นขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการ
สร้างสถาบันพัฒนามนุษย์ให้มีความรู้ ให้มีศีลธรรม วัฒนธรรม ประจำตัว
เพื่อเป็นการยกฐานะของประชาชนให้สูงขึ้น ด้วยการแสวงหาความรู้จาก
การอ่านหนังสือ เพราะนานอารยประเทศถือกันว่า การแสวงหาความรู้
ที่พอใจ เป็นความผาสุกอย่างหนึ่งของประชาชน เมื่อประชาชนมีความ
ผาสุกก็เป็นกำลังความมั่นคงของประเทศชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐบาลมุ่งมาก
ปรารถนาเป็นอย่างยิ่ง และนอกจากนั้น การอ่านหนังสือของประชาชน
ยังเป็นการชี้ให้ทราบถึงมาตรฐานความรู้ของพลเมืองว่าอยู่ในระดับใด
การที่รัฐบาลส่งเสริมประชาชนพลเมืองทั่วประเทศ ได้มีโอกาสยกฐานะ
ตัวเองให้สูงขึ้น ด้วยการอ่าน การศึกษา จากหอสมุดแห่งชาติซึ่งเป็น
สถาบันที่ทั่วโลกยกย่อง จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่ง เพราะการอ่านก็ดี การ
ฟังคำบรรยายก็ดี การอบรมก็ดี ล้วนเป็นทางซึ่งจะนำไปสู่ความรู้
พหุศตของบุคคลโดยทั่วกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอ่านนั้นเป็นสื่อความรู้
อย่างสำคัญ และจะหาหนังสืออ่านได้จากหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งเป็นแหล่ง

รวมสรรพหนังสือของชาติ เป็นบ่อเกิดวิชาความรู้ ศิลปวิทยาการ เป็นที่รวมความคิดเห็นความเข้าใจของนักปราชญ์หลายสาขา ทั้งอดีตและปัจจุบัน อันได้ประมวลลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การอ่านหนังสือเท่ากับได้สังสรรค์สนทนากับผู้รู้เหล่านั้นด้วยตนเอง จึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับการส่งเสริมทุกโอกาส ทุกสมัย อนึ่ง ข้าพเจ้าเห็นว่าทุกวันนี้ แหล่งความรู้เช่นหอสมุดแห่งชาติตั้งอยู่ในพระนคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางของประเทศ ประชาชนแต่เพียงแห่งเดียว ประชาชนพลเมืองตามจังหวัดต่าง ๆ หาโอกาสเข้ามาอ่านหนังสือที่หอสมุดแห่งชาติได้น้อย ฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงหวังใจว่า ในโอกาสต่อไป ถ้ากระทรวงศึกษาธิการและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง จะได้พยายามส่งเสริมให้มีสาขาหอสมุด จากที่จัดทำอยู่แล้วตามจังหวัดต่าง ๆ ทุกตำบล ทุกอำเภอ ให้มีขึ้นโดยกว้างขวางโดยทั่วถึงกันแล้ว ก็จะเป็นทางเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ประชาชนพลเมืองของเรายิ่งขึ้น

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมหาอุกมฤตม์แล้ว ในการวางศิลาฤกษ์ตึกอาคารหอสมุดแห่งชาติท่าวาสุกรี ข้าพเจ้าขออาราธนาคุณพระศรีวิรัตนตรัย และขออัญเชิญบุญญาภิหารขององค์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงวางรากฐานกิจการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ซึ่งได้รักษาถาวรมาจนกระทั่งเป็นหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน ให้ทรงประสิทธิ์ประสาทความสำเร็จอันดีแก่ตึกอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี ที่จะได้วางศิลาฤกษ์ในบัดนี้ เป็นสถาบันอันมีสิริสวัสดิ์สถาพรยั่งยืนต่อไปชั่วกาลนาน.

คำกล่าวรายงาน

ของ

ม.ล. ปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
ในพิธีเปิดหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี
เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕

ขอประทานกราบเรียน ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรี

กระผมขอขอบพระคุณ ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรีเป็นอย่างยิ่งที่ได้โปรดเมตตาให้เกียรติมาเป็นประธานในพิธีเปิดหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี ในวันนี้ กระผมขอประทานโอกาสรายงานถึงเรื่องหอสมุดแห่งชาติของกรมศิลปากร และการก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี พอเป็นสังเขป คือ

เดิมเมื่อราว ๖๑ ปีมาแล้ว ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รวมหอสมุดที่มีอยู่เดิม ๓ แห่ง คือ หอพระมนเทียรธรรม หอพุทธศาสนสังคหะ และหอพระสมุดวชิรญาณ ตั้งเป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร ขึ้นที่ศาลาสหทัยสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และโปรดให้เรียกหอสมุดที่จัดตั้งขึ้นนี้ว่า หอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนคร หลังจากนั้นอีก ๑๑ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานตั้ง

ฯ พณฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร
นายกรัฐมนตรี
ประธานในพิธีเปิดหอสมุดแห่งชาติ
ทำवासกรี
จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย
๕ พฤษภาคม ๒๕๐๙

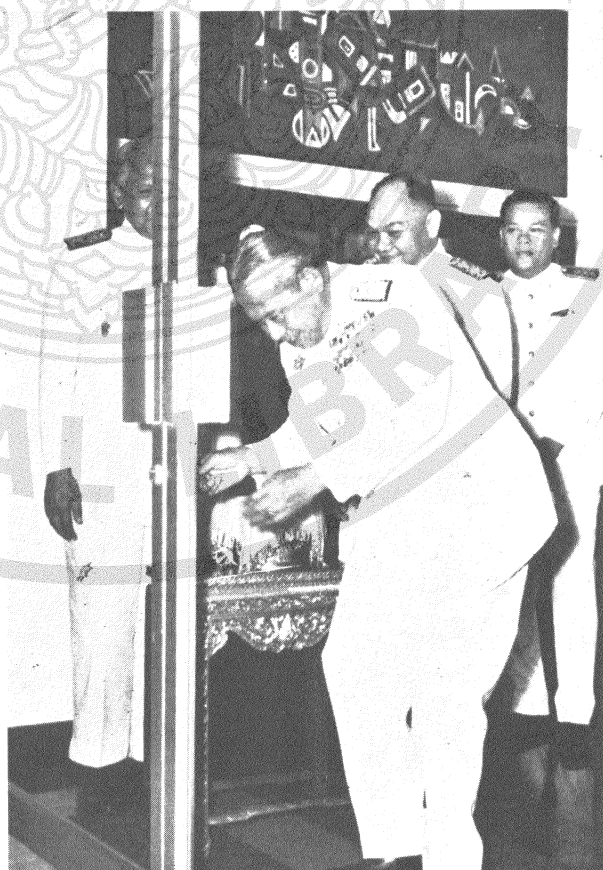
ฯ พณฯ ม.ล. ปิ่น มาลากุล
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
กล่าวรายงานการก่อสร้างหอสมุดแห่งชาติ
ทำवासกรี
เสนอฯ พณฯ นายกรัฐมนตรี

ฯพลฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร
ประธานในพิธีกล่าวตอบ

ฯพลฯ นายกรัฐมนตรี
ไขกุญแจประตูทางเข้าหอสมุดแห่งชาติ
ทำवासกร

ถาวรวัตถุหน้าวัดมหาธาตุให้เป็นหอพระสมุทสำหรับพระนคร ซึ่งต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหนังสือส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แก่หอพระสมุทสำหรับพระนคร และได้ขนานนามให้เป็นที่ใช้บูชาพระเกียรติของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าว่า หอพระสมุทวชิราวุธ จัดเป็นหอสมุทสำหรับหนังสือตัวพิมพ์ คู่กันกับหอพระสมุทวชิรญาณ ซึ่งใช้เป็นหอสมุทสำหรับหนังสือตัวเขียนประเภทสมุดข่อย คัมภีร์โบราณ ศิลปจารึก และเป็นที่เก็บตักแสดงตู้พระคัมภีร์ลายรดน้ำต่าง ๆ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ เมื่อได้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นแล้ว กรมศิลปากรได้รับโอนงานราชบัณฑิตยสภาซึ่งรวมทั้งหอพระสมุทสำหรับพระนครมาปฏิบัติตามหน้าที่ และได้เปลี่ยนชื่อหอพระสมุทสำหรับพระนครเป็น หอสมุทแห่งชาติตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ พระยาพิชัยสงครามของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมอบหนังสือและเอกสารที่เป็นสมบัติส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศประมาณ ๗,๐๐๐ เล่ม ให้แก่รัฐบาล และได้สร้างอาคารหอสมุทดำรงราชานุภาพขึ้นในบริเวณด้านหลังหอพระสมุทวชิราวุธ ฉะนั้น หอสมุทแห่งชาติในปัจจุบันจึงมีองค์ประกอบมาจากหอสมุทที่สำคัญรวม ๓ หอ คือ หอพระสมุทวชิรญาณ หอพระสมุทวชิราวุธ และหอสมุทดำรงราชานุภาพ และมีหนังสือในปัจจุบันดังนี้

หนังสือตัวพิมพ์ภาษาไทย	๑๗๗,๒๐๓ เล่ม
หนังสือตัวพิมพ์ภาษาต่างประเทศ	๑๖๖,๒๑๗ เล่ม
วารสารภาษาไทย	๑๕๖,๙๐๔ เล่ม
วารสารภาษาต่างประเทศ	๔๒,๙๔๓ เล่ม
หนังสือตัวเขียน	๔๓,๘๒๐ เล่ม
รวม	๕๔๖,๑๒๗ เล่ม

หนังสือต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาตินี้ นอกจากของเดิมที่พระมหากษัตริย์ทั้ง ๓ รัชกาลได้โปรดเกล้าฯ พระราชทาน และที่กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนครจัดหามาได้ประมาณสามแสนเล่ม กับสมบัติส่วนพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพประมาณ ๗,๐๐๐ เล่ม ดังกล่าวมาแล้ว กรมศิลปากรได้เพิ่มพูนปริมาณหนังสือต่าง ๆ ขึ้นด้วยวิธีการดังนี้ คือ

๑. ได้รับตามพระราชบัญญัติการพิมพ์
๒. ด้วยบริจาคของผู้มีศรัทธามอบให้
๓. จัดซื้อด้วยเงินงบประมาณ
๔. แลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับสถาบันต่าง ๆ เช่น องค์การสหประชาชาติ และหอสมุดของสหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และออสเตรเลีย ซึ่งมีความตกลงระหว่างรัฐบาลทำการแลกเปลี่ยนกันเป็นต้น

เมื่อกาลเวลาได้ล่วงมา ความเจริญของประเทศและของโลกได้เพิ่มขึ้นตามกาล หอสมุดแห่งชาตินี้วันจะมีบทบาทในการเสริมสร้างความ

เจริญของประเทศชาติมากขึ้น มีผู้ใช้หอสมุดแห่งชาติเพิ่มมากขึ้นจากวันละไม่กี่คนในระยะแรกทั้งเป็นวันละราวเจ็ด — แปดร้อยคน ในปี ๒๕๐๕ และจำนวนหนังสือก็เพิ่มมากขึ้น ทั้งกิจการค้ำหอสมุดนั้น ในนานาอารยประเทศก็ถือว่าเป็นสถาบันที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง จนมีการศึกษาวิชาการด้านนี้เป็นวิชาพิเศษโดยเฉพาะ แต่กรมศิลปากรก็ไม่สามารถจะแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้นเท่าที่ควร เพราะตัวอาคารหอสมุดแห่งชาติเดิมนั้นคับแคบ ขยายไม่ออก รัฐบาลของคณะปฏิวัติ ซึ่งได้เล็งเห็นความสำคัญและจำเป็นในการปรับปรุงขยายงานด้านนี้ จึงได้ตกลงใจให้ก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติขึ้นใหม่อีก ๑ หลัง ในบริเวณที่ดินของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ทำวาสุกรี ถนนสามเสน พระนคร เนื้อที่ประมาณ ๑๗ ไร่ โดยกระทรวงศึกษาธิการจัดหาทุนอุดหนุนมอบให้กรมศิลปากรจัดตั้งสถาปนิกซึ่งจะเป็นผู้ออกแบบคำนวณการก่อสร้าง ไปดูงานการก่อสร้างอาคารหอสมุดและหอจดหมายเหตุในสหรัฐอเมริกาและยุโรป และดำเนินการก่อสร้างโดยตลอด ซึ่งกรมศิลปากรได้เลือกส่งนายแสวง สดประเสริฐ ขณะดำรงตำแหน่งสถาปนิกเอก กรมศิลปากร เป็นผู้ไปดูงานและกลับมาออกแบบ นายไพรัช ชุติกุล วิศวกรของกรมศิลปากรเป็นผู้คำนวณการก่อสร้าง แบบรูปของอาคารหอสมุดแห่งนี้เป็นอาคารทรงไทย ส่วนที่เป็นส่วนงานเจ้าหน้าที่สูง ๔ ชั้น ส่วนหอสมุดสูง ๕ ชั้น และส่วนห้องประชุมสูง ๔ ชั้น ขนาดที่เป็นส่วนเฉลี่ยของอาคารหอสมุดแห่งนี้ คือ กว้าง ๑๘ เมตร ยาว ๑๓๕ เมตร และสูงจากระดับพื้นดินถึงสันหลังคา ๒๒.๔๐ เมตร มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๑๖,๐๐๐ ตารางเมตร ส่วนสำคัญของอาคารนี้คือห้องอ่านหนังสือของนัก

ศึกษาประชาชนนั้นจนได้ประมาณ ๖๐๐ คน และสามารถเก็บหนังสือได้
ราว ๗๐๐,๐๐๐ เล่ม การก่อสร้างตัวอาคารหอสมุดแห่งชาติ ได้ดำเนินการ
โดยวิธีประมูลประกวดราคา ผู้รับเหมาที่ประมูลประกวดราคาทำงานรายนี้
ได้ คือห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ดำรงค์ก่อสร้าง ในราคา ๒๓.๕ ล้านบาท
สำนักงานประมาณได้จัดสรรเงินงบประมาณค่าก่อสร้างตัวอาคารให้ในระยะ
๓ ปี คือในปี ๒๕๐๖ จำนวน ๗.๕ ล้านบาท ปี ๒๕๐๗ จำนวน ๑๑ ล้าน
บาท และในปี ๒๕๐๘ อีก ๕.๕ ล้านบาท ฯพณ ฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์
อดีตนายกรัฐมนตรี ได้เป็นผู้วางศิลาฤกษ์ก่อสร้างเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม
๒๕๐๖ การก่อสร้างสำเร็จเรียบร้อยและคณะกรรมการตรวจงานก่อสร้าง
ของกรมศิลปากรได้ตรวจรับงานก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งนี้เมื่อวันที่ ๑๕
สิงหาคม ๒๕๐๘ เมื่อการก่อสร้างตัวอาคารใกล้จะเสร็จเรียบร้อย กรม
ศิลปากรได้รับการจัดสรรงบประมาณสำหรับใช้ในการจัดทำซื้อหาเครื่องมือ
เครื่องใช้และอุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับกิจการหอสมุด และประดับตกแต่ง
บริเวณทั้งภายในและนอกอาคารอีกดังนี้ คือ ปี ๒๕๐๘ จำนวน ๒,๘๑๗,
๘๕๐ บาท (สองล้านแปดแสนหนึ่งหมื่นเจ็ดพันแปดร้อยห้าสิบบาท)
ปี ๒๕๐๙ จำนวน ๒,๙๓๗,๐๐๐ บาท (สองล้านเก้าแสนสามหมื่นเจ็ดพัน
บาท) รวมเป็นเงินที่ใช้เฉพาะการก่อสร้าง อุปกรณ์ และประดับตกแต่ง
๒๙,๖๕๔,๘๕๐ บาท (ยี่สิบเก้าล้านหกแสนห้าหมื่นสี่พันแปดร้อยห้าสิบบาท
ถ้วน) และคาดว่าจะได้รับการจัดสรรค่าใช้จ่ายที่จำเป็นเฉพาะงาน
หอสมุดในปีงบประมาณ ๒๕๑๐ อีกประมาณ ๒ ล้านบาท

กระผมใคร่ขอประทานกราบเรียน ฯพณ ฯ ได้โปรดทราบด้วยว่า
กรมศิลปากรมีงานอีกชิ้นหนึ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่างานด้านหอสมุด และ

ได้เริ่มงานนี้มาบ้างแล้วแต่ยังมีได้ผลเต็มที่ตามประสงค์ และงานนี้ก็มีส่วน
สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับงานหอสมุด คืองานจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งรัฐบาล
ก็ได้ตระหนักดีอยู่ ดังเช่นที่ได้อนุมัติให้จัดส่งข้าราชการกรมศิลปากรไป
ศึกษาและทำงานในสหรัฐอเมริกาและยุโรปเมื่อต้นปี ๒๕๐๖ หนึ่งคน และ
ในปี ๒๕๐๖ นั้นเอง กระทรวงศึกษาธิการก็ได้จัดสรรทุนการศึกษาสำหรับ
นักเรียนต่างประเทศให้แก่กรมศิลปากรอีก ๑ ทุน ขณะนี้ผู้ได้รับทุนดังกล่าว
กำลังศึกษาวิชาการจดหมายเหตุแห่งชาติอยู่ในสหรัฐอเมริกา ทั้งเมื่อต้นปี
๒๕๐๕ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ได้
จัดส่งผู้เชี่ยวชาญงานหอสมุด คือนายมอร์ริส เอ. เกลเฟนด์ (Mr. Morris
A. Gelfand Ph.D.) เข้ามาตรวจและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกิจการหอสมุด
ในประเทศไทย ผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวนี้ได้ให้ข้อเสนอแนะที่สอดคล้องกับ
โครงการของกรมศิลปากรด้วยว่า ควรจะได้ก่อสร้างอาคารหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติติดต่อกับอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี ในภายหลังอีกด้วย
ซึ่งขณะนี้กรมศิลปากรได้ออกแบบก่อสร้างอาคารไว้แล้วพร้อมทั้งเตรียม
สถานที่ก่อสร้างในบริเวณที่เชื่อมต่อกับอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี
ไว้ด้วยเช่นกัน ประมาณว่า จะต้องเสียค่าใช้จ่ายเฉพาะการก่อสร้างอาคาร
หอจดหมายเหตุแห่งชาติประมาณ ๑๐ ล้านบาทเศษ และเมื่อได้ก่อสร้าง
เสร็จแล้วนอกจากจะใช้เป็นหอจดหมายเหตุแห่งชาติแล้วยังจะใช้เป็นที่ทำ
การของราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งโดยลักษณะงานมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด
กับหอสมุดแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติด้วย

กระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากรได้ตระหนักดีอยู่ว่า หอสมุด
แห่งชาตินั้น เป็นสถาบันการศึกษาที่ยิ่งใหญ่ของชาติแห่งหนึ่ง เป็นแหล่ง

รวบรวมสรรพวิชาความรู้ทั้งปวงที่นักเรียน นักศึกษา และประชาชนจะมาศึกษาค้นคว้าศึกษาค้นคว้าความรู้เอาไปได้ตามที่ประสงค์อย่างกว้างขวาง จึงได้กำหนดแนวนโยบายให้หอสมุดแห่งชาติถือปฏิบัติในเรื่องนี้ไว้อย่างกว้าง ๆ คือ

๑. ให้พยายามจัดหาหนังสือ เอกสาร ในสาขาวิชาต่าง ๆ ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยวิธีการต่าง ๆ ตามที่ได้กราบเรียนมาแล้วข้างต้น

๒. ให้มีคณะเจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายบริหารและวิชาการคือบรรณารักษ์ ที่มีความรู้ความสามารถดี มีจำนวนพอควรที่จะบริหารงานและให้บริการแก่ผู้ที่เข้ามาศึกษาค้นคว้าได้เป็นอย่างดี

๓. ในด้านการให้บริการแก่ประชาชนผู้เข้ามาใช้หอสมุดแห่งชาติ นั้นต้องเป็นไปอย่างกว้างขวาง สะดวกและรวดเร็ว และในโอกาสต่อไป ให้พยายามเปิดหอสมุดแห่งนี้ให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในบัดนี้พร้อมทั้งขยายเวลาที่จะให้นักศึกษาและประชาชนเข้าศึกษาและค้นคว้าได้มากขึ้น ด้วย เช่นอาจเปิดทุกวันตั้งแต่เช้าจนค่ำ เป็นต้น ซึ่งเมื่อถึงระยะเวลาดังกล่าวนั้น คงมีความจำเป็นต้องเพิ่มเจ้าหน้าที่ บรรณารักษ์และค่าใช้จ่ายขึ้นอีกพอสมควร และเมื่อได้ทราบว่าการก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี ได้สำเร็จเรียบร้อยแล้ว กระทรวงศึกษาธิการก็ได้เร่งรัดให้กรมศิลปากรรีบจัดการเคลื่อนย้ายหนังสือ เอกสาร จากหอสมุดแห่งชาติ เดิม ริมถนนหน้าพระธาตุ มายังหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี นี้ และขอให้ดำเนินการโดยด่วน เพื่อที่นักเรียน นักศึกษาและประชาชนจะได้ใช้หอสมุดแห่งนี้โดยเร็วที่สุด

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมงคลฤกษ์แล้ว กระผมขอประทานกราบเรียน
เชิญ ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรีเปิดหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี เพื่อเป็น
สิริมงคลแก่หอสมุดแห่งใหม่นี้ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ผู้จะประจำทำงาน และ
บรรดานักเรียนนักศึกษาและประชาชน ผู้จะมาใช้หอสมุดแห่งชาตินี้ศึกษา
ค้นคว้า สรรพวิชาความรู้ต่อไปด้วย.

คำกล่าว

ของ

ฯ พล.ฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี

ในพิธีเปิดหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

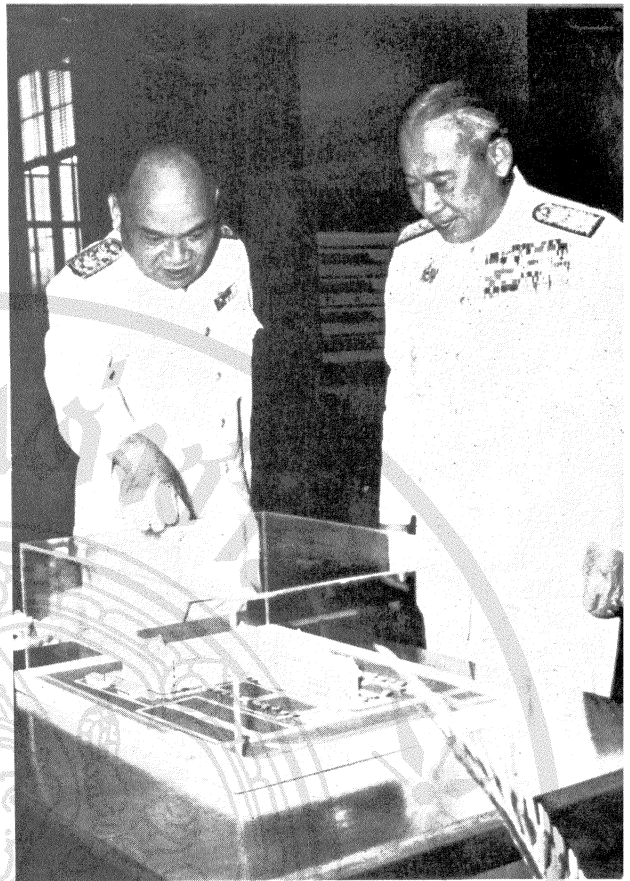
เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕

ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูงที่ได้รับเชิญให้มาเปิดหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี ในวันนี้ และมีความยินดีที่ได้ทราบว่า การก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี นี้ ได้ดำเนินลุล่วงมาด้วยดีไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่อง การก่อสร้างแต่ประการใด แม้ว่าจะได้เริ่มงานล่าช้าไปบ้าง แต่เมื่อก่อสร้างเสร็จแล้วเราก็ได้อาคารอันงามสง่า นับว่าจะเป็นสถานที่เชิดหน้าชูตาประเทศชาติอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งทางกรมศิลปากรและกระทรวงศึกษาธิการสมควรจะได้ทะนุถนอมอาคารหลังนี้ไว้ให้สมกับเป็นสมบัติอันสูงค่าของประเทศชาติสืบไป

การก่อสร้างอาคารหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี รวมทั้งการปรับปรุงจัดหาอุปกรณ์และประทับตึกต่าง ต้องยืดเยื้อมาเป็นเวลาถึง ๔ - ๕ ปีนี้ก็เป็นเรื่องจำเป็นเกี่ยวกับฐานะการเงินของประเทศเราบังคับให้ค่อยทำค่อยไปตามกำลังเงินงบประมาณประการหนึ่ง ซึ่งท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายคงจะเห็นใจรัฐบาลว่า มีหลายสิ่งหลายอย่างที่เราจำเป็นต้องจัดทำพร้อมๆ กัน เราต้องพัฒนาควบคู่กันไปทั้งในด้านการเศรษฐกิจ การศึกษา สังคม และการป้องกันประเทศ จึงไม่สามารถทุ่มเทการเงินมาให้ดำเนินงาน

อธิบดีกรมศิลปากร
กำลังอธิบาย
กระสวนอาคารหอสมุดแห่งชาติ
และ
ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ
แก่ ฯ พณ ฯ นายกรัฐมนตรี

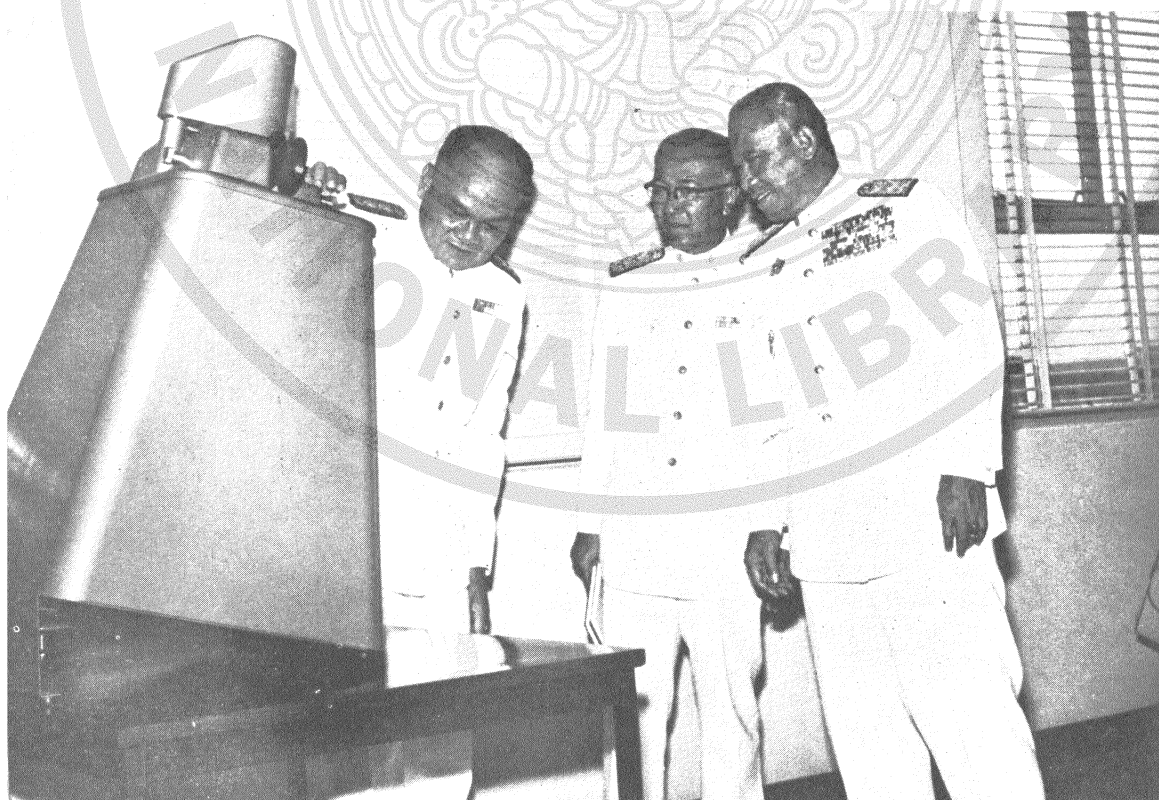

นางแม่นาส ขวลิศ
บรรณารักษ์เอก
กองหอสมุดแห่งชาติ
อธิบายวิธีค้นหาคำบรรยายการหนังสือ
ในหอสมุดแห่งชาติ ทำวาสุกรี

ฯ พณฯ นายกรัฐมนตรี
ชมการจัดตั้งภายในอาคารหอสมุดแห่งชาติ
ทำวาสุกรี

ฯ พณฯ นายกรัฐมนตรี
และฯ พณฯ นายพจน์ สารสิน
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพัฒนาการ
แห่งชาติ
ชมเครื่องอ่านไมโครฟิล์ม

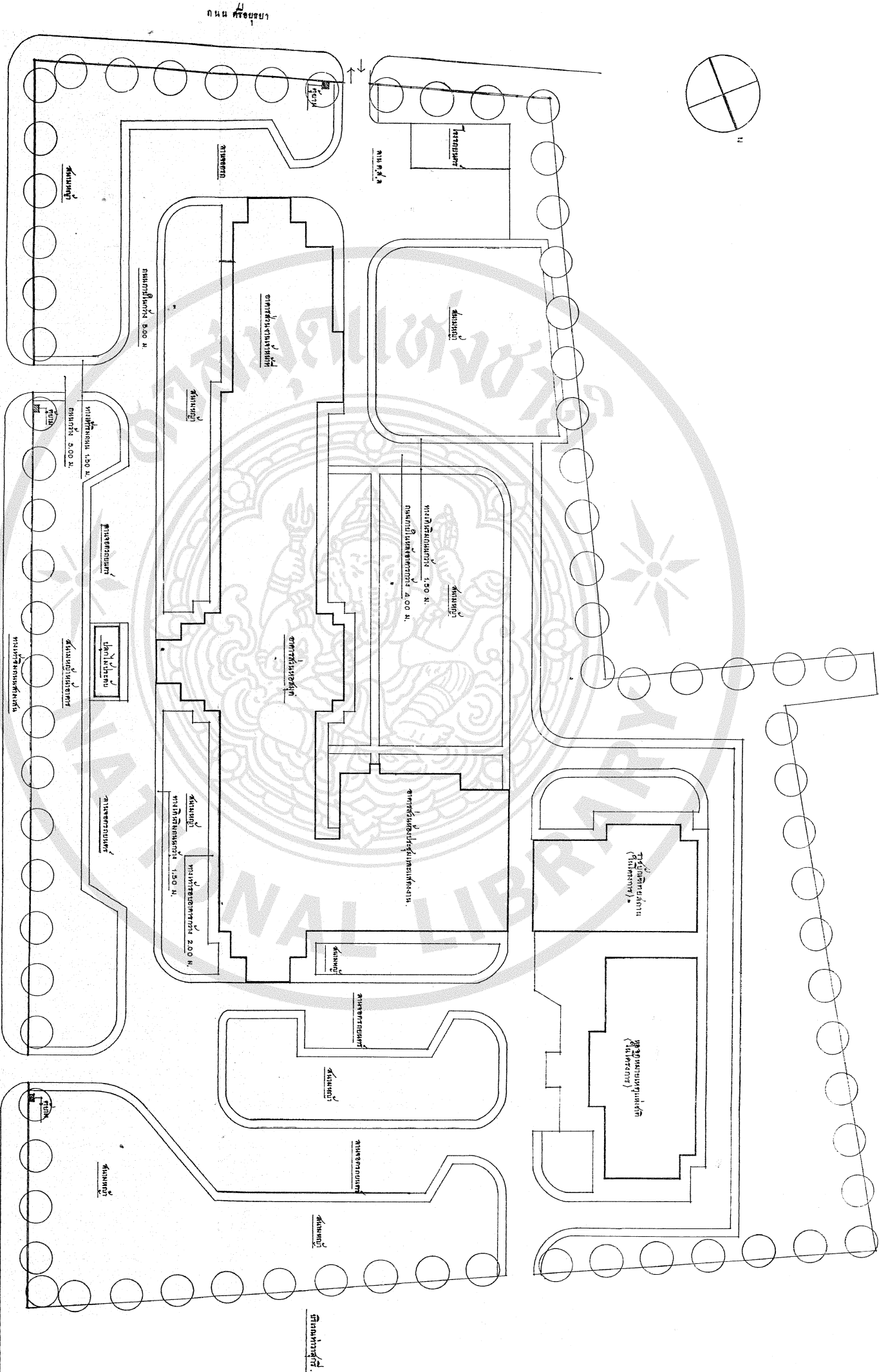
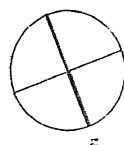
ก่อสร้างและปรับปรุงหอสมุดแห่งชาติ ทำวาสุกรี นี้ ให้เสร็จสมบูรณ์ได้ใน
ระยะเวลาอันสั้น แต่ข้าพเจ้าก็ยินดีที่จะเรียนให้ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย
ทราบว่า รัฐบาลในขณะข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าคณะอยู่นั้น ยินดีที่จะ
สนับสนุนและส่งเสริมกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์นี้ตลอดไปไม่หยุด
ยั้ง ตามที่ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวว่า ได้กำหนด
แนวนโยบายให้หอสมุดแห่งชาติดำเนินงานไว้วาง ๆ แล้วรวม ๓ ประการ
คือ จัดหาหนังสือ เอกสารต่าง ๆ มาไว้ในหอสมุดให้มากที่สุดที่จะทำได้
จัดหาคนที่มีความรู้ความสามารถมาดำเนินงาน และหาทางให้บริการแก่
นักเรียน นักศึกษา และประชาชนผู้มาใช้หอสมุดอย่างกว้างขวาง สะดวก
และรวดเร็วขึ้น ข้าพเจ้าก็เห็นว่าเป็นแนวนโยบายที่ดีและมีความเหมาะสม
อยู่เป็นอันมาก แต่ก็ใคร่จะขอฝากเพิ่มเติมไว้อีกสักประการหนึ่ง คือ ขอให้
พยายามให้การศึกษากับนักเรียน นักศึกษา และประชาชนให้สนใจถึงวิธี
การใช้และประโยชน์ที่จะได้จากหอสมุดให้ถูกต้องด้วย เพราะหอสมุดนั้น
ถึงแม้ว่าจะสร้างขึ้นมาสูงค่า และมีหนังสือตำราจำนวนมากมาฝากกันโดย
หากไม่มีคนสนใจเข้าไปใช้แล้วก็จะหาประโยชน์อันใดมิได้เลย และก็คงจะ
มีค่าเท่ากับเป็นโกดังเก็บหนังสือหนังสือหาเท่านั้นเอง นอกจากนั้น ก็ใคร่
ขอได้พยายามเน้นให้ผู้ใช้อหอสมุดเข้าใจด้วยว่า หอสมุดและหนังสือเอกสาร
ที่มีอยู่ในอาคารแห่งนี้เป็นสมบัติสาธารณะ ต้องช่วยกันทะนุบำรุงรักษา
ส่งเสริม มิใช่ให้แต่ทางฝ่ายราชการหอสมุดแห่งชาติเป็นผู้จัดบริการแก่
ตนแต่ฝ่ายเดียว ซึ่งจะหาทางเจริญก้าวหน้าได้โดยยาก

ส่วนเรื่องหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งทางกระทรวงศึกษาธิการ
และกรมศิลปากรเป็นห่วงอยู่นั้น ข้าพเจ้าเองก็สนใจเรื่องนี้อยู่ ทั้งได้ทราบ

มาว่าในต่างประเทศนั้น กิจกรรมด้านนี้เป็นที่สนใจและให้ความสนับสนุนส่งเสริมแก่กันและกันไม่น้อยกว่ากิจกรรมด้านหอสมุด เพราะเป็นแหล่งรวบรวมเอกสารเก่าๆ ที่สำคัญๆ ทราบว่าหอจดหมายเหตุบางแห่งในยุโรปนั้นยังสามารถเก็บรักษาเอกสารเก่าที่มีอายุเกินกว่า ๑ พันปี ไว้ให้คนรุ่นเราได้ศึกษาค้นคว้ากันได้ ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของคนรุ่นหลังเป็นอันมาก จนแม้แต่องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติก็ยังสนับสนุนให้ตั้งสภาการระหว่างชาติว่าด้วยหอจดหมายเหตุ (International Council on Archives) ขึ้น และได้ตั้งมานานหลายปีแล้ว ฉะนั้น ในเรื่องหอจดหมายเหตุแห่งชาตินี้ ข้าพเจ้าคิดว่า หากสถานการณ์เงินของประเทศเราดีและไม่ฝืดเคืองจนเกินไปนัก ก็อาจมีทางจัดสร้างขึ้นได้ ในระยะเวลาอันใกล้

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นอุดมฤกษ์แล้ว ข้าพเจ้าขอเปิดหอสมุดแห่งชาติท่าवासกรี ณ บัดนี้ โดยขออัญเชิญอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก ได้ดลบันดาลให้หอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี จงสถิตอยู่เป็นคู่การศึกษาของประเทศชาติ และอำนวยประโยชน์แก่สาธารณชนตามที่รัฐบาลมุ่งหวังต่อไป.

สวัสดิ์

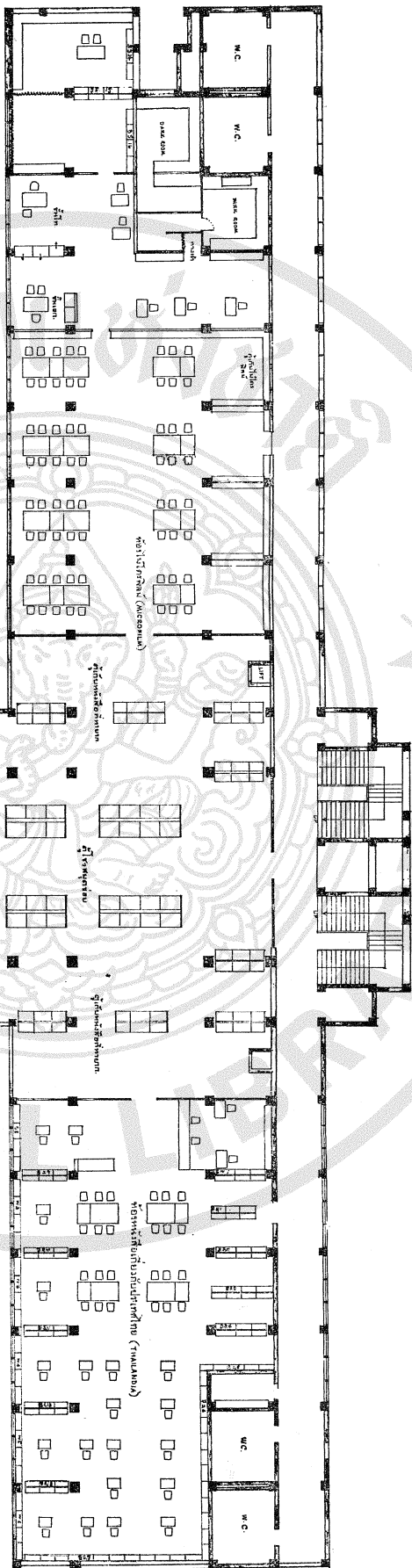
พื้นที่รวมของพื้นที่ก่อสร้าง ๒๕,๐๐๐ ตารางเมตร (๑ : ๓๐๐)

๑ : ๓๐๐

ประเภทโครงการ :		แผนผัง	
แบบ		พื้นที่รวมของพื้นที่ก่อสร้าง ๒๕,๐๐๐ ตารางเมตร	
สถาปนิก	รศ. ชว. ๓	ผู้เขียน	ผู้เขียน
ผู้เขียน	รศ. ชว. ๓	ผู้เขียน	ผู้เขียน
ผู้เขียน	รศ. ชว. ๓	ผู้เขียน	ผู้เขียน

အမည်အရပ်ရပ်		အမည်အရပ်ရပ်	
အမည်	အမည်	အမည်	အမည်
၃	အမည်အရပ်ရပ်	အမည်အရပ်ရပ်	အမည်အရပ်ရပ်
အမည်အရပ်ရပ်	အမည်အရပ်ရပ်	အမည်အရပ်ရပ်	အမည်အရပ်ရပ်
အမည်အရပ်ရပ်	အမည်အရပ်ရပ်	အမည်အရပ်ရပ်	အမည်အရပ်ရပ်

SCALE 1:100
အမည်အရပ်ရပ် အမည်အရပ်ရပ် (2nd FLOOR PLAN OF THE LIBRARY SECTION)

พิมพ์ที่ หอสมุดเจ้าฟ้าสิรินธร ๓๔ รามบุรุษกัลยาณ์ มณฑลฉะเชิงเทรา โทร. ๓๐๗๕๒ หมายเลข ๖๖๓๓๖๖ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๙